

Provincie Zeeland

Ontwerp Programma Landelijk gebied

Bijlagen van de besluittekst

16-10-2025

Inhoud

Bijlage 1 Terugblik	4
1.1. Besluit vervolg concept Zeeuws gebiedsprogramma	5
Bijlage 2 Proces	6
Bijlage 3 Samenhang wetgeving en Programma Landelijk Gebied	7
3.1. Samenhang wetgeving	7
3.2. Samenhang Provinciale ontwikkelingen	8
3.2.1. Zeeland 2050.....	8
3.2.2. Ruimtelijke arrangementen.....	10
3.2.3. Motie Van Campen.....	10
Bijlage 4 Koplopermaatregelen.....	12
Maatregelpakketten.....	12
Bijlage 5 Participatie & Communicatie.....	13
5.1. Interne projectgroep	13
5.2. Update Aerius	13
5.3. Waterschap Scheldestromen en Rijkswaterstaat Zee en Delta.....	14
5.4. Bestuurlijke bijeenkomst.....	14
5.5. Externe werkgroep/Provinciale Commissie Groene Ruimte.....	14
5.6. Ruimtelijke keuzes.....	14
5.7. Leefomgevingskwaliteit.....	15
5.8. Op verzoek	15
5.9. Website	15
5.10. Ronde tafel gesprek.....	16
Bijlage 6 Gebiedenaanpak.....	18
6.1. Zeeuwse integrale gebieden aanpak.....	18
6.2. Zuidwestelijke Delta	19
6.3. Volkerak-Zoommeer	19
Bijlage 7 Monitoring.....	21
Bijlage 8 Analyses.....	22
8.1. Natuur	22
Algemeen	22
De Zeeuwse Natura 2000-gebieden.....	23
Bossenstrategie	27
Natuurnetwerk Zeeland (NNZ).....	28
Beheerplannen.....	29
8.2. Stikstof	29

Opbouw stikstofneerslag provincie Zeeland	30
PAS-melders	34
Uitspraken Raad van State 18 december 2024 en 22 januari 2025	35
8.3. Water	35
Kaderrichtlijn Water (KRW)	35
8.4. Landbouw	38
Visie	38
Zeeuwse landbouw in cijfers	38
8.5. Zoet water	41
Opgave	41
Verziltig	41
Nieuwe visie op waterbeheer	42
Doel	43
8.6. Agrarisch Natuurbeheer	43
8.7. Grond	44
Algemene principes	45
Integrale gebiedsaanpak, landinrichtingsinstrumentarium en grondbank	45
Organisatie	46
Bijlage 9 Maatregelenformats	47
9.1. Maatregelenformats Groen herstelt (N)	49
N1: Bos buiten het Natuurnetwerk Zeeland (NNZ)	49
N2: Aanleggen Ecopassage onder Deltaweg	53
N3: Maatregelen Programma Natuur	56
N4: Pilot Basiskwaliteit Natuur (BKN)	58
N5: Stimuleren Groenblauwe dooradering	61
N6: Bijdrage van cultuur / erfgoed aan stikstofopgave	63
N7: Onderzoek ADC toets dijkverzwaringstraject Zak van Zuid-Beveland	65
N8: Stimuleren inzet elektrisch materieel bij werkzaamheden in Natura 2000-gebieden	67
N9: Aanleggen Windsingels rondom stallen	69
N10: Maatwerk verduurzaming industrie	72
N11: Recreatiedruk verminderen	77
N12: Zero emissie mobiliteit	79
N13: Verduurzaming mossel- en oestervloot	82
N14: Stimuleren walstroom binnenvaart in gemeentelijke havens	85
N15: Buitenland samenwerking Straits Comité	87
N16: Grensoverschrijdende Samenwerking (GROS) stikstof Vlaanderen - Nederland	90

N17: Opzetten projectgroep Scheepvaart.....	93
9.2. Maatregelenformats Van grond tot gewas (G).....	98
G1: Verbeteren Kringlooplandbouw	98
G2: Innovatie in de akkerbouw	103
G3: Spuitvrije zones (zones vrij van chemische gewasbestrijdingsmiddelen)	107
G4: Minder emissie uit mest.....	111
G5: Zero emissie landbouw.....	114
G6: Voedselvisie en voedselstrategie.....	117
G7: Kennis die Groeit	120
G8: Agrarische ketens	123
G9: Biologische landbouw.....	127
G10: Herwaarderen grond	132
9.3. Maatregelenformats Elke druppel telt dubbel (W).....	135
W1: Aanleg moerasgebieden	135
W2: Uitbreiding zoetwatervoorziening Reimerswaal	137
W3: Aanvullende maatregelen KaderRichtlijn Water (KRW)	140
W4: Subsidieregeling regelbare drainage systemen	145
W5: Slimmer omgaan met zoet water	148
W6: Opwaarderen suboptimale waterstromen vanuit Rioolwater zuiveringsinstallaties	153
W7: Opwaarderen suboptimale waterstromen in de Zeeuwse Industrie.....	156
9.4. Maatregelenformats Meten is weten (M)	161
M1: Optimalisatie stikstof metingen (invullen informatieleemtes)	161
M2: Uitbreiding slim real-time meetnetwerk.....	167
M3: Uitbreiding natuurmonitoring en effectiviteit maatregelen.....	170

Bijlage 1 Terugblik

Met het ontwerp Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) probeerde het kabinet Rutte-IV de doelen voor natuur, stikstof, klimaat en water te halen. Aan veel van deze doelen wordt al langere tijd gewerkt. Zo zijn de eerste Natura 2000-gebieden aangewezen in 1997, incl. de bijbehorende verplichtingen. En al sinds het begin van deze eeuw wordt gesproken over groenblauwe dooradering (voorheen functionele agro biodiversiteit). Ook de stikstofopgave bestaat al sinds eind vorige eeuw. Langere tijd heeft de aanpak zich gericht op de veehouderij via het milieuspoor. Met de komst van de Programmatische aanpak in 2014 er de koppeling met de staat van instandhouding van de Natura 2000-gebieden verstevigd.

De vraag van het Rijk aan Provincies was om een 'Provinciaal Programma Landelijk Gebied' op te stellen voor de samenhangende aanpak voor de doelen natuur (incl. stikstof), water en klimaat.

Hiervoor zijn eerst in de Startnotitie, vervolgens in diverse Handreikingen en in een Ontwikkeldocument doelen opgenomen, vaak per Provincie gespecificeerd. Daarnaast is ook vastgelegd welke elementen moeten zijn opgenomen om o.a. aanspraak te kunnen maken op de reservering voor een Transitiefonds van € 25 miljard.

De Provincie Zeeland heeft samen met andere overheden en maatschappelijke partijen bekeken wat er in de gebieden nodig is om de doelen voor natuur (incl. stikstof), water en klimaat te halen. Dit hebben we vastgelegd in een concept Zeeuws gebiedsprogramma. In juli 2023 hebben we dit concept voorgelegd aan de toenmalige minister voor Natuur en Stikstof. Dit concept Zeeuws gebiedsprogramma bestond uit drie delen: 1. Opgaven, 2. Structurerende keuzes en 3. Maatregelen.

Maatregelen

We hebben vijf maatregelpakketten geformuleerd met een bijbehorende financiële vraag van € 1,7 miljard tot 2035. Het Rijk en andere partijen hebben dit concept gebiedsprogramma getoetst. Dat heeft er in eerste instantie toe geleid dat ruim € 7 miljoen is toegekend voor de uitvoering van een

klein deel van de voorgestelde maatregelen, de koplopermaatregelen. Later is nogmaals € 21 miljoen toegekend. Deze maatregelen dragen bij aan het bereiken van de water-, natuur- en klimaatdoelen en aan een volhoudbare landbouw.

Nieuw landelijk beleid

Het nieuwe kabinet-Schoof heeft al in het Hoofdlijnenakkoord van 23 mei 2024, aangegeven geen vervolg te willen geven aan het NPLG en ook het Transitiefonds is er uiteindelijk niet gekomen. Daarmee is er vanuit het Rijk ook onduidelijkheid over het vervolg van de aanpak van de doelen en opgaven in het landelijk gebied.

Het kabinet houdt zich wel aan de bestaande afspraken en doelen voor de kwaliteit van het water en de bescherming van de natuur, zoals het Natuurpact, het Programma Natuur, de koplopermaatregelen en de gebiedenaanpak.

Maar van een aantal andere opgaven is nu onduidelijk hoe de aanpak er vanuit Rijkszijde uit ziet, zoals de transitie voor de landbouw, de groenblauwe dooradering, het stikstofreductiedoel en de klimaatmaatregelen en de maatregelen om te voldoen aan de Kaderrichtlijn Water

1.1. Besluit vervolg concept Zeeuws gebiedsprogramma

In juli 2024 heeft Gedeputeerde Staten besloten verder te gaan met de volgende versie van het Zeeuws gebiedsprogramma.

Hiervoor zijn de volgende uitgangspunten vastgelegd:

- We werken door aan een volgende integrale versie van het Zeeuws gebiedsprogramma waarin alle sectoren worden meegenomen. Gedeputeerde Staten, Provinciale Staten en de externe partners hebben immers in grote mate de opgaven (h)erkend en de integrale aanpak omarmd. De handreiking voor gebiedsprogramma's van februari dit jaar is daarbij niet leidend.
- De volgende versie van het gebiedsprogramma bouwt voort op een eigen, Zeeuwse visie op het landelijk gebied, de gebiedenaanpak en geeft een integrale samenhangende aanpak van de opgaven natuur, stikstof, water en klimaat weer.
- Het gebiedsprogramma is de basis voor maatregelen waarvoor andere financieringsbronnen worden gezocht. Maar het biedt ook de mogelijkheid om aan te sluiten bij andere processen zoals de kerncentrale, Europa en klimaatmaatregelen.
- De prioriteiten liggen bij de wettelijk opgaven voor de Natura 2000-gebieden, Natuurnetwerk Zeeland, de Bossenstrategie en de Kaderrichtlijn Water.
- Opgaven die niet Zeeuws breed worden gedragen, zoals nieuwe natuur, worden in principe niet meegenomen tenzij zich meekoppelkansen voordoen.
- De andere opgaven, zoals groenblauwe dooradering, worden meer gefaseerd opgepakt.
- De stikstofopgave is in hoofdzaak een Rijksopgave, maar wij zullen ons inspannen om het richtinggevende reductie doel te halen.
- Het stikstofplan van het opgerichte crisisteam nemen we als bijlage in het gebiedsprogramma op.

Deze uitgangspunten vormen mede de basis voor het Programma Landelijk Gebied.

Bijlage 2 Proces

Met het in werking treden van de Omgevingswet is er veel veranderd. Zo ook voor het Programma Landelijk Gebied. Het Programma is een vrijwillig programma onder de Omgevingswet. Een programma heet vrijwillig als het niet in de Omgevingswet is genoemd. Een programma is zelfbindend, dit betekent dat het alleen de Provincie zelf bindt. Een programma kan wel burgers en bedrijven stimuleren om dingen te doen, die helpen om de doelstellingen te behalen. Er is geen sprake van direct toezicht op, of handhaving van een programma.

En zijn vanuit de Omgevingswet verplichtingen aan een programma verbonden. Zo moeten de doelen worden gemonitord en is er een verantwoordingsplicht als de doelen niet worden gehaald. Er is echter geen resultaatsverplichting voor het behalen van de doelen.

Daarnaast is het Programma Landelijk Gebied geen boekje, maar is het gepubliceerd in het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO) en terug te vinden in het Omgevingsloket en op overheid.nl.

Wij zien het Programma Landelijk Gebied als een eerste aanzet tot een integrale samenhangende aanpak van alle opgaven in het landelijk gebied. Andere programma's kunnen onderdeel worden van het Programma Landelijk Gebied. Waarmee op termijn er één integraal en samenhangend Programma Landelijk Gebied ontstaat. Programma's kunnen namelijk op elk moment worden aangepast. In deze versie van het Programma wordt ook het Uitvoeringsprogramma Landelijk gebied (UPLG) meegenomen dat op 2 september 2025 door Gedeputeerde Staten is vastgesteld. Het UPLG maakt daarmee integraal onderdeel uit van het Programma Landelijk Gebied. Dat geldt ook voor het Ambitiedocument Agrarisch Natuurbeheer dat recent is vastgesteld. Ook het stikstofplan zal na vaststelling in Gedeputeerde Staten en vervolgens in Provinciale Staten onderdeel uitmaken van het Programma Landelijk Gebied als gebiedsgerichte uitwerking voor het doel stikstof rond de Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren.

Op dit moment wordt invulling gegeven aan de Motie Van Campen. Deze ziet toe op een actieplan voor kustprovincies op het gebied van zoet water voor de landbouw en stikstof. Mogelijk kan op termijn de invulling van deze motie landen in het Programma Landelijk gebied.

Het Programma Landelijk Gebied is een programma voor vier jaar. Er is gekozen voor een relatief korte termijn van vier jaar omdat er veel ontwikkelingen zijn rond de verschillende doelen:

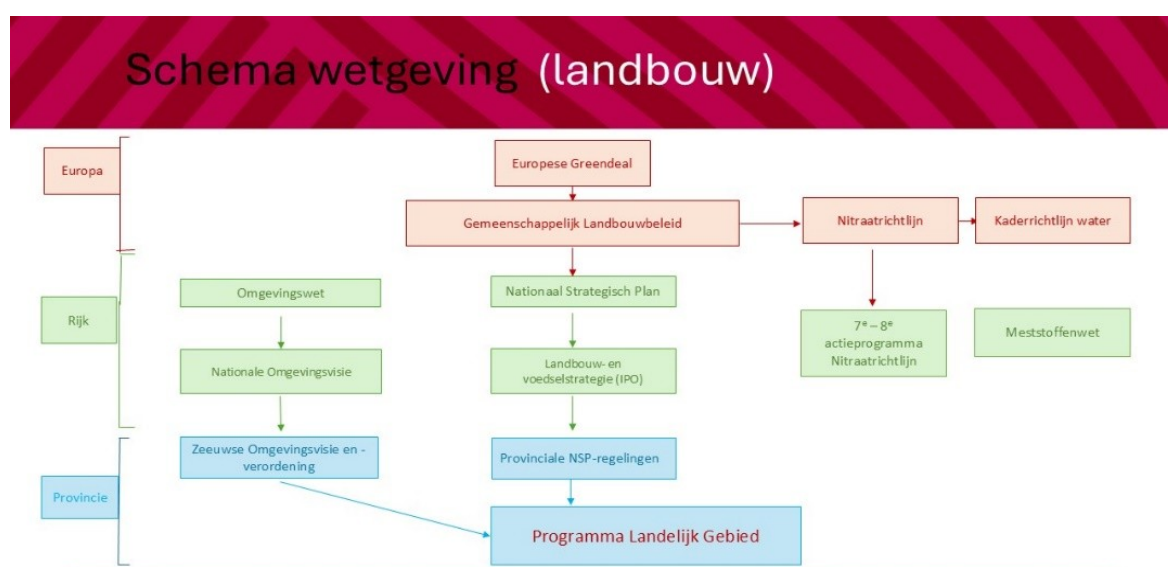
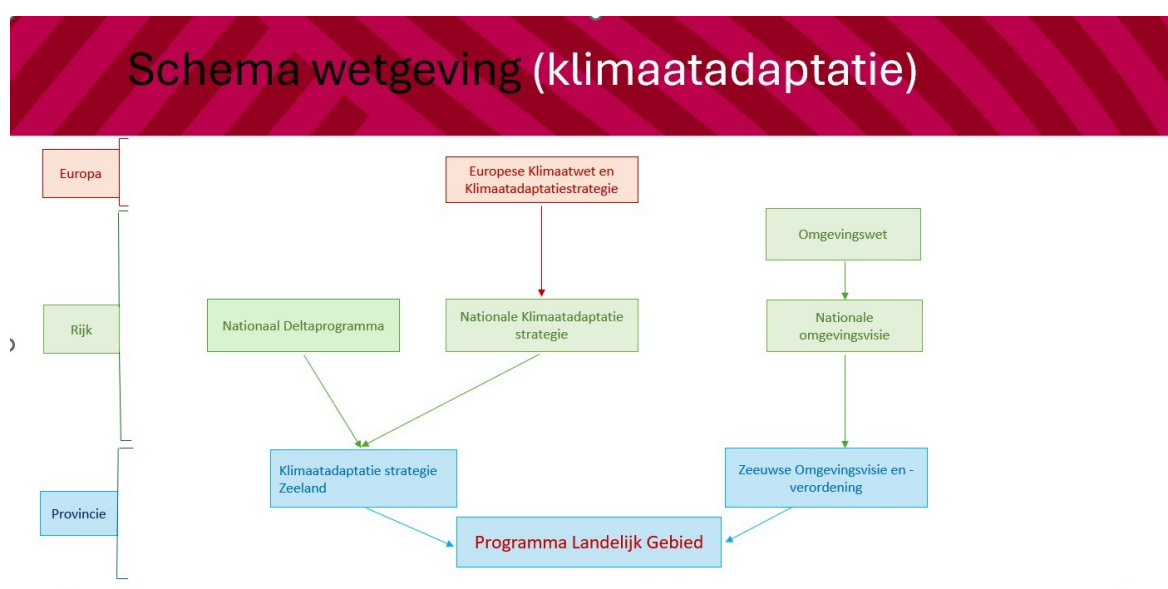
- Ontwikkelingen vanuit de MCEN en LVVN over stikstof en natuurherstel;
- Update AERIUS, mogelijkheden voor vergunningverlening;
- Ontwikkelingen rond de 8e nitraatrichtlijn;
- Ontwikkelingen in het mestbeleid: o.a. RENURE, afoming dierrechten, uitrijden, export;
- Klimaatopgave: o.a. terugdraaien CO₂ heffing, netcongestie, bijmengverplichting;
- Nota Ruimte: omgaan met landbouwgrond, ruimtelijke verdeling;
- Natuurherstelverordening;
- Onzekerheid over inzet Rijk.

Met een tussenevaluatie na twee jaar en een volgende versie na vier jaar kunnen ontwikkelingen integraal en samenhangend worden meegenomen.

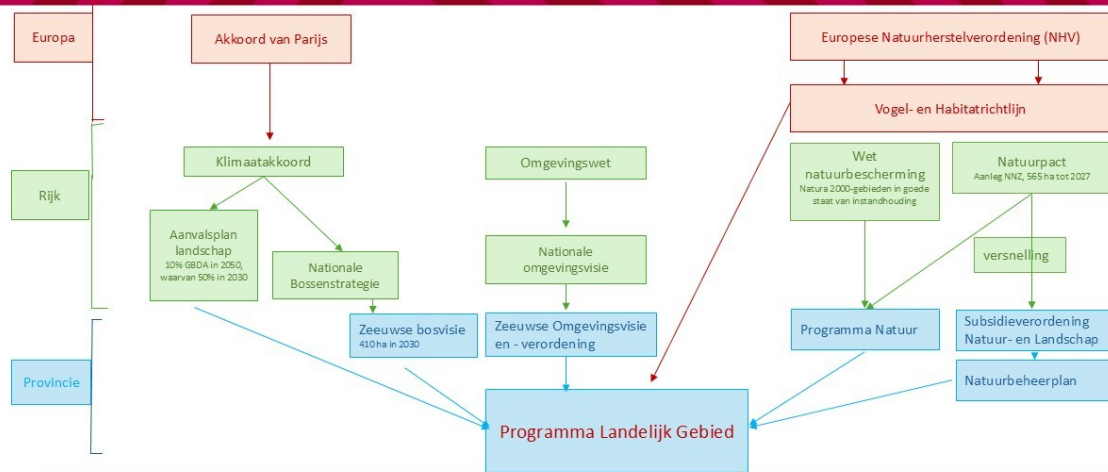
Bijlage 3 Samenhang wetgeving en Programma Landelijk Gebied

3.1. Samenhang wetgeving

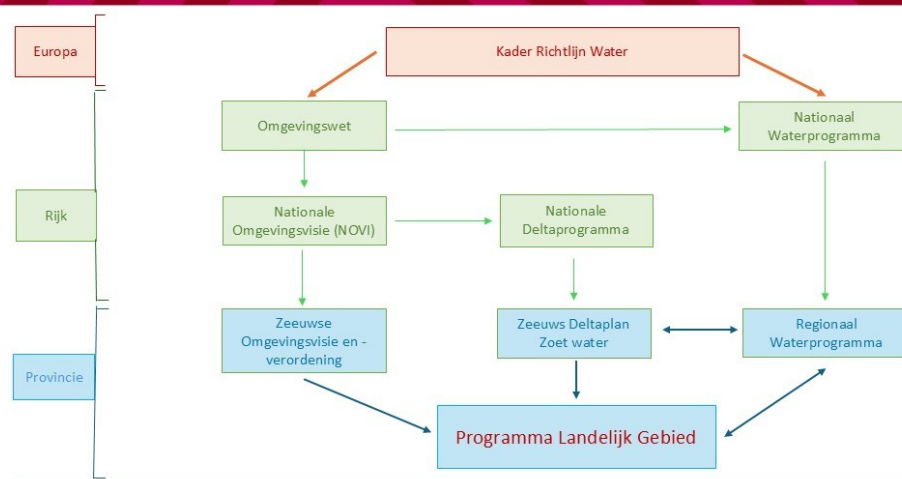
De Europese Unie geeft met wet- en regelgeving een duidelijke richting aan het duurzaam gebruik en herstel van natuur, water en klimaatadaptatie. Nederland vertaalt deze Europese verplichtingen naar nationale wet- en regelgeving. De Provinciale doelen van het Programma Landelijk Gebied komen voor een deel voort uit deze wetgeving, zoals is toegelicht bij de doelen in de regeltekst. Het Programma is gericht op het verbinden van opgaven voor natuurherstel, waterkwaliteit, klimaatadaptatie, zoetwaterbeschikbaarheid en een volhoudbare landbouw. Het Programma Landelijk Gebied draagt bij aan de integrale ontwikkeling van het landelijke gebied. Natuurorganisaties, waterschappen, gemeenten en ondernemers werken daarin samen om (gebiedsgericht) invulling te geven aan de gestelde doelen. De onderstaande schema's laten zien op welke nationale en Europese wetgeving de doelen van dit Programma zijn gebaseerd.

Schema wetgeving (natuur en landschap)

Schema wetgeving (water)

3.2. Samenhang Provinciale ontwikkelingen

3.2.1. Zeeland 2050

Net voor de zomer in 2025 heeft de Provincie Zeeland het Toekomstperspectief Zeeland 2050 gepresenteerd. Daarin is opgeschreven hoe we onze provincie willen doorgeven aan generaties na ons en wat we denken dat daarvoor nodig is. We gaan de komende 25 jaar voor groei en ontwikkeling.

Met het Toekomstperspectief Zeeland 2050 bouwen we aan de delta van de toekomst. Zeeland 2050 is een kompas en katalysator voor nieuw beleid, dus ook voor Provinciale Programma's. Het Programma Landelijk Gebied geeft met concrete stappen invulling aan hoe we in het landelijk gebied

kunnen bouwen aan dit toekomstperspectief. De doelen in dit Programma zijn een randvoorwaarde om het Toekomstperspectief Zeeland 2050 te realiseren.

Voor landbouw is in het UPLG nader uitgewerkt hoe zij de verbinding met Zeeland 2050 zien. Dat is hieronder toegelicht. Dit is expliciet opgenomen, omdat we het UPLG in zijn volledigheid opnemen, zoals het is vastgesteld door GS.

Landbouw (uit UPLG)

Volgens de landbouwsector staat (in het kader van Zeeland 2050) Zeeland in 2050 bekend als een toekomstgerichte landbouwprovincie waar volhoudbare landbouw centraal staat. De sector beweegt mee met de natuurlijke kenmerken van het Zeeuwse landschap en ontwikkelt verdienmodellen die passen bij lokale omstandigheden. Zeeland ontwikkelt zich, naast haar belangrijke rol als voedselproducent, tot hét kenniscentrum van plantaardige productie in Europa, met waardevolle expertise als exportproduct. Zeeland beschikt over voldoende, kwalitatief zoet water en er is minder afhankelijkheid van gewasbeschermingsmiddelen, dankzij natuurinclusieve landbouw en meer biodiversiteit. Zo blijft de landbouwsector in Zeeland vitaal, innovatief en onmisbaar in een veranderende wereld. Met efficiënte voedselproductie op hoogwaardige landbouwgronden en een focus op bodemgezondheid, circulariteit en biobased teelten, draagt Zeeland bij aan een robuust Europees landbouwsysteem. Tegelijkertijd blijven familiebedrijven en de sociale structuur de ruggengraat van de sector. Lokale ketens worden versterkt door samenwerking in de hele voedselketen, met aandacht voor reststromen en de positie van de primaire producent. Door in te zetten op innovaties in veredeling en klimaatresistente teelten, speelt Zeeland actief in op klimaatverandering en de noodzaak van zuinig watergebruik.

Belang van voedselproductie in Zeeland

Voedselproductie blijft een belangrijke inkomensbron voor Zeeuwse ondernemers. Daarbij ligt de nadruk op strategische keuzes; visserij en landbouw blijven essentieel voor de Zeeuwse identiteit, inclusief verwerking en biobased ketens.

Innovatie en kennis als kern van toekomstgerichte landbouw

Zeeland wil vooroplopen in robotisering, automatisering en precisielandbouw en zich positionering als kenniscentrum en proeftuin voor innovatieve landbouw en voedselproductie. Het onderwijs zal daarbij voortdurend mee moeten bewegen en praktijkgericht zijn; leren in én van de praktijk.

Kringlooplandbouw en mineralenkringlopen

Het sluiten van kringlopen is essentieel, zeker rondom meststoffen en reststromen. Van de organische mest wordt nu globaal de helft geïmporteerd, er is behoefte aan lokale oplossingen en mineralenterugwinning. Innovatieve systemen zoals regeneratieve landbouw kunnen bijdragen aan herstel van ecosystemen, inclusief onder- en bovengrondse biodiversiteit. Combinaties van akkerbouw en veehouderij zijn wenselijk voor een robuust kringloopsysteem.

Ruimtelijke ordening en landbouwgrond

Landbouwgrond zal beschikbaar moeten blijven voor voedselproductie en experimenten. Ruimte creëren voor innovatie betekent ook ruimte voor de dagelijkse landbouwpraktijk.

Verdienvermogen en positie van de boer

Het is van belang dat landbouwers voldoening en waardering blijven ervaren voor hun rol als voedselproducent en is het balanceren tussen rendement en (hoog) kwalitatieve voedselproductie.

Met een volwaardige positie in de keten. Om te kunnen experimenteren in teelten is behoefte aan ruimte om af te wijken van wet- en regelgeving.

Zeeland als gidsregio en proeftuin voor Noordwest Europa

Zeeland wordt gepositioneerd als internationaal voorbeeld van duurzame voedselproductie. Delta Climate Center/Food Innovation Center en Proefboerderij Rusthoeve zijn voornamelijk kennisinstellingen voor innovatie op het snijvlak van water, energie en voedsel. Clustering en specialisatie (zoals de Proefboerderij Rusthoeve) zijn belangrijk voor kennisdeling en opschaling. Zeeland heeft het potentieel om een zuigende werking te creëren voor talent, bedrijven en kennisinstellingen, een Zeeuwse kennishotspot.

(bron: inbreng landbouwsector voor Zeeland 2050, juni 2025)

3.2.2. Ruimtelijke arrangementen

In juni 2025 is het Ruimtelijk Arrangement Zeeland 2025 vastgesteld. Dit Ruimtelijk Arrangement is het vervolg op het Ruimtelijk Voorstel dat in 2023 is vastgesteld. Dit Ruimtelijk Voorstel bevat voorstellen (op hoofdlijnen) hoe om te gaan met de samenhangende en integrale ruimtelijke opgaven voor de provincie. Afspraken hierover met het Rijk landen in het Ruimtelijk Arrangement. Het Ruimtelijk Arrangement brengt het omgevingsbeleid van de Nationale Omgevingsvisie en de Provinciale Omgevingsvisie in overeenstemming. Het Ruimtelijk Arrangement bestaat uit wederkerig bestuurlijke afspraken resulterend in een gezamenlijke agenda om bij te dragen aan de ruimtelijke opgaven voor Zeeland.

De afspraken in het Ruimtelijk Arrangement zijn thematisch geordend. Met name het thema “Landelijk gebied” is van toepassing op dit Programma. In het fiche Landelijk gebied zijn de volgende afspraken (op hoofdlijnen) opgenomen:

- 12. Rijk en regio geven duidelijkheid over de rol van Zeeland in de Voedselproductie
- 13. Rijk en regio nemen bij ruimtelijke ontwikkelingen meekoppelkansen mee voor het realiseren van groenblauwe dooradering (GBDA), het herstel van hydrologie (waaronder moerassen) en natuurherstel.
- 14. Rijk en provincie zetten in op het duurzaam in balans brengen van watervraag en -aanbod, waarbij onder andere rekening wordt gehouden met toekomstige watervragers, zoals grootschalige woningbouw, industrie, verblijfsrecreatie etc.

Na de zomer 2025 is gestart met de verdere uitwerking van de afspraken.

3.2.3. Motie Van Campen

De motie Van Campen (20 juni 2024) is een breed gesteunde politieke opdracht van de Tweede Kamer aan het kabinet (aangenomen met 142 stemmen). De motie roept het kabinet op om te komen tot maatwerk en samenwerking met kustprovincies door middel van een actieplan voor een samenhangende aanpak op het gebied van toekomst landbouw, natuur, stikstof, verzilting en zoet water. Dit betekent dat het Rijk, samen met de provincies, in de lead is.

De motie is opgepakt door het RLG (Regieorgaan Landelijk Gebied) om samen met het Rijk (LVVN en I&W) en de Provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland uitvoering te geven aan de motie. De uitvoering van de motie richt zich op twee werksporen:

Spoor 1: Een van de oproepen van de motie Van Campen is om maatregelen te nemen ten behoeve van het borgen van het behoud van de Natura 2000- gebieden aan de kust en zo de vergunningverlening op gang te brengen.

De bevindingen zijn dat:

- De staat van de natuur is verslechterd, daardoor is vergunningverlening moeilijk;
- Er zijn weinig sturingsmogelijkheden aan de kust: de stikstof komt vooral van activiteiten buiten de provincies en buiten Nederland;
- Er zijn meer generieke maatregelen nodig: nationaal en internationaal;
- Aanvullend blijven gebiedsgerichte maatregelen nodig.

Door de inzet van het kabinet op een andere aanpak gevolgd door de uitspraken intern salderen van december 2024 en de oprichting van de MCEN is hier geen verder invulling aan gegeven.

Spoor 2: Dit spoor gaat specifiek over de zoetwaterbeschikbaarheid voor de landbouw. Het actieplan richt zich op een bundeling van actie, opschaling en samenwerking van partijen die actief zijn op het thema zoetwaterbeschikbaarheid in de Zuidwestelijke Delta. Het uitgangspunt daarbij is de zelfredzaamheid van de agrarische sector.

Het actieplan richt zich op maatregelen voor de korte termijn; 3-5 jaar. Hierover is overleg met diverse partijen. Naast RLG, LVVN, I&W ook het Waterschap, ZLTO, Delphy, de uitvoeringsregisseur zoet water, agrarische belangen- en adviesorganisaties. De maatregelen richten zich op de zoetwaterbeschikbaarheid in brede zin. Bodemgesteldheid en bijvoorbeeld kennisoverdracht zijn ook onderdeel van het Programma Landelijk Gebied.

Na afronding van het actieplan in de vorm van een gecoördineerde programmatische aanpak volgt verder afhandeling van de motie in de Tweede Kamer. Daarin wordt ook financiële ondersteuning vanuit het Rijk meegenomen. Na vaststelling wordt het plan onderdeel van het Programma Landelijk Gebied.

Bijlage 4 Koplopermaatregelen

Maatregelpakketten

In het concept Zeeuws gebiedsprogramma zijn maatregelpakketten samengesteld om toe te werken naar de doelen uit het concept Zeeuws gebiedsprogramma. De vijf maatregelpakketten zijn getoetst door het Rijkstoetsteam. Dit heeft uiteindelijk geleid tot een aanvraag op 2 april 2024. In eerste instantie is ruim 7 miljoen toegekend, voor de uitvoering van een klein deel van de voorgestelde maatregelen, de koplopermaatregelen. Later is nogmaals 21 miljoen toegekend.

Aan de maatregelen wordt sinds najaar 2024 gewerkt. Eind april 2025 (voor 1 mei) is de eerste jaarlijkse verantwoording over de voortgang naar het RLG toegestuurd.

Veel koplopermaatregelen zijn nog in de voorbereidende fase. Bij de uitvoering zijn veel verschillende partijen betrokken waarmee afspraken moeten worden gemaakt over de inzet. Daarnaast ziet de aanvraag van april vorig jaar op de maatregelen uit het concept Zeeuws gebiedsprogramma van juli 2023. En dat geldt zowel voor de inhoud als voor de benodigde financiële middelen. Met de kennis van nu zou de uitvoering er soms iets anders uitzien en soms is de financiële bijdrage niet voldoende om de maatregel in zijn geheel uit te voeren. Hierover is overleg met het RTLG.

Maatregelpakket Akkerbouw en zoet water

- kA0: Fieldlab Volhoudbare Landbouw Zuidwestelijke Delta (samen met Noord-Brabant en Zuid-Holland)
- kA1: Koolstofboeren Zuidwestelijke Delta (samen met Noord-Brabant en Zuid-Holland)
- kA2: Bodemverbetering door gebruik van lokale biomassa
- kA2: Agricycling Zuidwestelijke Delta (samen met Noord-Brabant en Zuid-Holland)
- Landbouwgrond uit bemesting halen en reductie gebruik bestrijdingsmiddelen
- kA0:Cursus en coaching bodemverbetering (technische inhoudelijke coaching op bodemverbetering) en kennisdeling regeneratieve landbouw
- kA0: Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's)
- kA1: Vervolgonderzoek relatie stikstof zoet water
- kA3/kA4: Ontwikkelen regionale keten eiwit- en biobased teelten en stimuleren eiwit-en biobased teelten in Grenspark Groot Saeftinghe
- kA5:Uitwerken stimuleringsplan biologische landbouw
- kW5.2:Verondiepen/verplaatsen sloten zoals in Noordgouwe: pilot
- kW1: Slim real-time meetnetwerk: pilot
- kW4: Stimulering regelbare drainage
- kW5.1Plaatsen van zoet/zout stuw en aanpassing systeem: pilot

Maatregelpakket Veehouderij

- kV7: Vrijwillige (gedeeltelijke) beëindiging veehouderijen

Maatregelpakket Natuur

- kN2: Versterken Agrarisch Natuurbeheer
- kN4.1: Aanleg Groenblauwe dooradering Reimerswaal
- kN4: Regelingen groen blauwe dooradering: groenbeheer openbare ruimte (1), pilot ecologisch bermbeheer (2)
- kN4: Regelingen groenblauwe dooradering: Erfplus
- kN4: Regelingen groenblauwe dooraderingen: opleiden veldcoördinatoren en maatregelen koffer

Bijlage 5 Participatie & Communicatie

Onder participatie verstaan we het samenspel tussen bestuur en de betrokkenheid en invloed vanuit de samenleving. Als Provincie willen wij dat ons beleid herkenbaar is en wordt gevormd vanuit het principe ‘Samen denken, agenderen en uitvoeren’. Dat betekent dat we luisteren naar de input van belanghebbenden, zodat ze zich begrepen en gehoord voelen en mee kunnen doen in het besluitvormingsproces waar mogelijk.

Participatie maakt beleid, projecten en opgaven beter, of op zijn minst breder gedragen. De overheid heeft immers niet alle wijsheid in pacht. Inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties hebben kennis en ervaring die waardevol kunnen zijn.

In het Programma Landelijk Gebied bekijken we samen met andere overheden en maatschappelijke partijen wat er nodig is om de natuur weer gezond te maken, de waterkwaliteit te verbeteren en daarbij ook bij te dragen aan klimaatadaptatie. De maatregelen die hiervoor nodig zijn leggen we vast in dit Programma.

De Provincie Zeeland ontvangt in totaal 28 miljoen euro om uitvoering te geven aan de koplopermaatregelen. Hiermee is de eerste stap gezet in een langjarig proces. Een proces dat ertoe moet leiden dat, samen met alle overheden, maatschappelijke organisaties en betrokkenen, maatregelen worden getroffen die bijdragen aan de eerder gestelde doelen voor natuur, water en klimaat. Maar die ook bijdragen aan uitstekend wonen, werken en leven in Zeeland (ambitie 1 van de Zeeuwse Omgevingsvisie).

Voor de invulling van dit Programma Landelijk Gebied is weer met diverse sectororganisaties, maatschappelijke partijen en andere overheden gesproken. Hierbij is ook gebruik gemaakt van bestaande overlegstructuren. Wij zien het Programma Landelijk Gebied als een iteratief proces, waarbij overleg en afstemming met alle partners gewenst en noodzakelijk is en blijft.

5.1. Interne projectgroep

Belangrijk voor het Programma Landelijk Gebied zijn de interne inhoudelijke collega's van andere beleidsvelden zoals natuur, landbouw, klimaatadaptatie, water, mobiliteit, energie en recreatie. Voor het Programma Landelijk Gebied hebben we een Interne Projectgroep opgericht waaraan deze collega's deelnemen. Tijdens veelvuldig intern overleg met deze collega's worden maatregelen geïnterviewd en uitgewerkt die bijdragen aan de diverse opgaven en doelen.

5.2. Update Aeries

Elk najaar vindt de jaarlijkse actualisatie van het rekenprogramma AERius plaats. Nieuwe inzichten over bijvoorbeeld bronnen zijn dan verwerkt, achtergrondwaarden zijn aangepast en ook is gecorrigeerd voor meetgegevens. Elke 10 jaar worden er ook nieuwe inzichten over de Kritische Depositie Waarden (KDW) voor habitattypes meegenomen. Dit was het geval in de update van 2023.

In enkele Natura 2000-gebieden in de gemeenten Reimerswaal, Sluis, Hulst en Terneuzen kwamen door de actualisatie van 2023 (meer) overbelaste hexagonen. Begin november 2023 hebben we voor die gemeenten een informatiebijeenkomst georganiseerd om hen te informeren over de gevolgen van deze actualisatie. In het najaar van 2024 vond er weer een actualisatie plaats. Ondanks het feit dat de impact deze keer veel kleiner was hebben we op 10 oktober 2024 toch weer een teams bijeenkomst voor alle gemeenten georganiseerd om de wijzigingen toe te lichten. De actualisatie in het najaar van 2025 vereiste weer een toelichting. Deze hebben we via teams op donderdag 16 oktober voor alle gemeenten en voor geïnteresseerden leden van de Externe Werkgroep georganiseerd.

5.3. Waterschap Scheldestromen en Rijkswaterstaat Zee en Delta

Het Waterschap en Rijkswaterstaat zijn belangrijke partijen, bij zowel het opstellen van het Programma Landelijk Gebied als de uitvoering van de maatregelen. Zij dragen bij aan de opgaven, zoals de Kaderrichtlijn Water en leveren een belangrijke bijdrage ten behoeve van groenblauwe dooradering. We hebben dan ook regelmatig met medewerkers van het Waterschap en Rijkswaterstaat contact. Het Waterschap was ook aanwezig tijdens de sessies over de ruimtelijke keuzes en is lid van de Externe Werkgroep.

5.4. Bestuurlijke bijeenkomst

Op 18 maart 2025 heeft de Provincie Zeeland een bestuurlijke informatiebijeenkomst voor colleges, raadsleden, bestuurders van Rijkswaterstaat en de leden van de AV en het DB van Waterschap Scheldestromen georganiseerd. We hebben de bestuurders bijgepraat over de stand van zaken rondom stikstof en natuurherstel. Op 18 december 2024 heeft de Raad van State uitspraak gedaan over 'intern salderen'. En op 22 januari heeft de rechter in de bodemprocedure van Greenpeace besloten dat de Staat de stikstofdoelen in 2030 moet halen. We hebben toegelicht wat deze uitspraken voor Zeeland betekenen en de aanpak die nodig is om deze situatie het hoofd te kunnen bieden. Daarnaast hebben we de deelnemers geïnformeerd over de stand van zaken van het Programma Landelijk Gebied.

5.5. Externe werkgroep/Provinciale Commissie Groene Ruimte

In de Externe Werkgroep zijn maatschappelijke organisaties, terrein beherende organisaties en andere overheden vertegenwoordigd. In de werkgroep worden ontwikkelingen besproken. Daarnaast wordt gesproken over het proces naar het Programma Landelijk Gebied en wordt in de Externe Werkgroep het bestuurlijk overleg van de Provinciale Commissie Groene Ruimte (PCGR) voorbereid.

5.6. Ruimtelijke keuzes

Met de (meeste) leden van de Externe Werkgroep zijn we tijdens een tweedaagse werksessie in november 2024 in gesprek gegaan om te kijken of zij tot een gezamenlijk beeld kunnen komen over een drietal ruimtelijke keuzes, zijnde:

- Zorgvuldig omgaan met landbouwgrond
- Overgangsgebieden
- Groenblauwe dooradering

Onder leiding van Ro&Ad architecten en Bureau B+B gingen de sectoren en andere overheden met elkaar in gesprek om te kijken of ze tot een gezamenlijk beeld konden komen. Eerst werden de ruimtelijke keuzes verkend: is het beeld bij iedereen hetzelfde? Vervolgens werd er per sector een vertaling gemaakt van de opgaven en keuzes voor Zeeland. Daarna werden deze beelden bekeken om te zien waar de overeenkomsten en de verschillen lagen om zodoende tot een gezamenlijk gedragen beeld te komen. Dit resulteerde in een schets van Zeeland met redeneerlijnen.

Op 4 februari 2025 vond een vervolgbijeenkomst plaats. Hier werd gezamenlijk nadere duiding gegeven aan de ruimtelijke keuzes die op de schets staan door de redeneerlijnen duidelijker te bepalen.

Tijdens de laatste bijeenkomst op 20 maart 2025 werd besproken hoe we het resultaat in het Programma Landelijk Gebied op kunnen nemen. Daarnaast werd de wens uitgesproken om het resultaat mee te nemen naar de verschillende besturen. Gevraagd werd of de Provincie hier regie in wil voeren. Het bestuurlijk proces is nog niet afgerond.

5.7. Leefomgevingskwaliteit

In opdracht van het Rijk heeft Wageningen University Research (WUR) alle Provinciale gebiedsprogramma's die rond 1 juli 2023 bij het Rijk zijn ingediend geanalyseerd, om te bekijken hoe de leefomgevingskwaliteit een plaats heeft gekregen. Het rapport bevat aanbevelingen voor het stimuleren van de (leef)omgevingskwaliteit van het Nederlandse platteland. Daarnaast zijn er bevindingen en aansporingen per Provincie geformuleerd.

Uit het rapport kwamen een aantal aanbevelingen, waaronder de inzet van ontwerpkracht als verplichte methode voor het (verder) uitwerken en realiseren van (leef)omgevingskwaliteit bij het nemen van keuzen op de strategische, tactische en operationele niveaus. Vanuit het ministerie van LNV is aan de WUR gevraagd om provincies te ondersteunen.

De Provincie Zeeland heeft gebruik gemaakt van het aanbod van het Rijk en is in overleg gegaan met de WUR over een opzet. Dit heeft ertoe geleid dat de WUR ons in twee bijeenkomsten inzicht heeft gegeven in de ontwerpkracht als methode om de leefomgevingskwaliteit te integreren in het Programma Landelijk Gebied.

Wij hebben op 18 december 2024 meer geleerd over ontwerpend werken, de methoden, en enkele voorbeelden uit de praktijk. Daarna zijn we op 28 januari 2025 een dag in Krabbendijke in de gemeente Reimerswaal geweest. We hebben Reimerswaal als "oefengebied" genomen omdat daar in het landelijk gebied, naast de opgaven voor natuur, stikstof, water en klimaatadaptatie, ook andere ruimtelijke ingrepen zoals bijvoorbeeld de aanleg van waterstof- en drinkwaterleidingen spelen.

We hebben in twee groepen geoefend met onderzoekend landschapsonwerpen aan de hand van een actuele casus met als uitgangspunt rekening houden met water en bodem sturende principes. De uitkomsten waren verschillende schetsen op de kaart. De aanwezige ambtenaren van de gemeente Reimerswaal hebben deze mee naar het gemeentehuis genomen.

5.8. Op verzoek

Een aantal partijen hebben zelf gevraagd om een toelichting over het Programma Landelijk Gebied. Hiervoor hebben we bijeenkomsten georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomsten is de stand van zaken en het proces van het Programma Landelijk Gebied besproken. Deze bijeenkomsten hebben bijvoorbeeld plaatsgevonden op verzoek van de gemeenteraad van Veere en het Zeeuws Agrarisch Jongeren Kontakt.

5.9. Website

Communicatie speelt een belangrijke rol in het proces om samen tot het Programma Landelijk Gebied te komen. Transparante en tijdige informatievoorziening draagt bij aan een goed begrip van de doelen en opgaven en versterkt de samenwerking tussen alle betrokken partijen. Niet alleen direct betrokken partijen, maar ook andere belangstellenden willen soms weten hoe het programma zich ontwikkelt. Ten behoeve van deze bredere informatievoorziening hebben we op de website van de Provincie Zeeland pagina's ingericht over het Programma Landelijk Gebied (www.zeeland.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/programma-landelijk-gebied) en de stikstof aanpak (www.zeeland.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/aanpak-stikstof). Daar staat onder andere de laatste stand van zaken, achtergrondinformatie en antwoorden op veelgestelde vragen. Op deze manier bieden wij een centraal punt van informatie, zodat alle belanghebbenden het proces kunnen volgen en hierover goed geïnformeerd blijven. Ook geven we iedereen via deze webpagina's de mogelijkheid om mee te denken en mee te praten. Kenmerkend voor de Zeeuwse aanpak is tenslotte dat we het samen doen.

5.10. Ronde tafel gesprek

Op 24 oktober 2025 is een zogenaamd Rondetafelgesprek opgenomen met gedeputeerde Nielen. In dit gesprek wordt achtergrondinformatie verstrekt over het Programma Landelijk Gebied. Het gesprek is bedoeld om belanghebbenden en andere geïnteresseerden te informeren over het proces, de doelen en opgaven. Daarnaast wordt ingegaan op de voorgenomen maatregelen en hoe nu verder. Met deze opname beogen wij op een toegankelijke wijze inzicht te geven in de totstandkoming en de inhoud van het Programma Landelijk Gebied. Het gesprek wordt na afloop beschikbaar gesteld via de website, zodat iedereen de mogelijkheid heeft om kennis te nemen van de belangrijkste thema's en ontwikkelingen.

(UPLG) Participatie

De uitvoering van de acties vindt plaats binnen bestaande samenwerkingsgremia, gekoppeld aan de verschillende thema's en/of beleidsvelden. Er is draagvlak om bestuurlijke bijeenkomsten met stakeholders over de voortgang van uitvoering te organiseren. Doel daarbij is naast evalueren nieuwe trends en ontwikkelingen te benoemen die van invloed zijn op het Uitvoeringsprogramma. Indien nodig vindt actualisatie plaats van ambities en acties overeenkomstig deze ontwikkelingen. Het Uitvoeringsprogramma is een levend document om in te kunnen spelen ontwikkelingen rondom volhoudbare landbouw en biodiversiteit.

Verantwoording

Gedeputeerde Staten is verantwoordelijk voor de uitvoering van het provinciaal Uitvoeringsprogramma. Verantwoording vindt plaats door de jaarlijkse rapportage alsmede in onze provinciale begrotingscyclus.

Provinciale Staten heeft naast een controlerende rol ook een kaderstellende rol middels de begrotingscyclus. Onderwerpen of initiatieven die buiten deze kaders vallen zullen apart aan Provinciale Staten worden voorgelegd.

Indien aanpassingen van het Uitvoeringsprogramma aan de orde zijn zullen de Provinciale Commissie Groene Ruimte (PCGR) en Provinciale Staten geïnformeerd worden.

Communicatie

Het Uitvoeringsprogramma stelt communicatie centraal om samenwerking te bevorderen, dit zowel met de samenwerkingspartijen als met inwoners van provincie Zeeland. Daarnaast met als doel om informeren, wederzijds begrip te creëren en polarisatie te voorkomen. Transparante, toegankelijke en tijdige informatie vormt de basis van onze aanpak. We richten ons op zowel de sectoren als de inwoners, waarbij we verschillende communicatiekanalen en -strategieën inzetten om iedereen effectief te bereiken zoals bijvoorbeeld jongeren. De komende periode zullen we hier dan ook meer aandacht aan besteden.

Het betrekken van sectororganisaties en lokale experts garandeert dat de communicatie aansluit bij de specifieke behoeften en uitdagingen in het gebied. Voor inwoners is het essentieel om helder uit te leggen wat de plannen betekenen voor hun leefomgeving en hoe zij hierbij betrokken kunnen worden. Sociale media en lokale kranten spelen een belangrijke rol bij het verspreiden van feiten en het tegengaan van desinformatie.

Om polarisatie te voorkomen, staan we ten alle tijde open voor dialoog en kijken we gezamenlijk naar de verbinding van verschillende perspectieven. Dit doen we door open gesprekken aan te gaan, aandacht te geven aan zorgen en standpunten, en nadruk te leggen op gedeelde waarden, zoals duurzaamheid en leefbaarheid. Zo bouwen we samen aan een landelijk gebied waarin zowel natuur, landbouw als de gemeenschap kunnen participeren.

Daarom zal de Provincie Zeeland de komende periode actief inzetten op het versterken van de verbinding met de samenleving. Met informerende video's over de Zeeuwse landbouw zal uitleg gegeven worden over het landbouwbeleid van Provincie Zeeland. Deze video's zullen als educatief middel ingezet worden om inwoners en geïnteresseerden te informeren. Maar ook transparantie en onafhankelijke informatie geven over de agrarische sector. Daarnaast zullen om directe betrokkenheid te bevorderen spreekuren door de gehele provincie Zeeland worden georganiseerd waarbij geïnteresseerden een-op-een in gesprek kunnen met de gedeputeerde. Deze spreekuren zullen specifiek gericht zijn op de dossiers Landbouw, Water en Klimaatadaptatie. Het doel hiervan is om een platform te bieden waar bewoners hun vragen, zorgen en suggesties kunnen delen en bespreken met de bestuurder.

Tenslotte willen we, om een breder publiek kennis te laten maken met de ontwikkelingen en uitdagingen waar met name jonge landbouwers tegenaan lopen, samen met Omroep Zeeland een multimediale serie produceren waarin we de burger kennis laten maken met de context van een modern landbouwbedrijf.

Deze initiatieven zijn bedoeld om de kloof tussen overheid, sector en maatschappij te verkleinen en de participatie van de burgers te vergroten. Door middel van heldere communicatie en directe interactie willen we als Provincie actief bijdragen aan de transparantie, toegankelijkheid en betrokkenheid van alle belanghebbenden in het landelijk gebied.

6.4.1 Actietabel Communicatie

Actie	Uitwerking	Indicator	Partijen	Middelen	Periode
Promotiefilm landbouw		Gerealiseerde promofilm	Provincie Zeeland	Provincie Zeeland	2025
Spreekuur gedeputeerde		Minimaal 4 spreekuren per jaar	Provincie Zeeland	Provincie Zeeland	2025 t/m 2030
TV serie Landbouw		7 afleveren gepubliceerd	Provincie Zeeland, Omroep Zeeland	Provincie Zeeland	2025
Landbouwloket	Inventarisatie en plan van aanpak	Landbouwloket gerealiseerd	Provincie Zeeland	Provincie Zeeland	2026

Bijlage 6 Gebiedenaanpak

6.1. Zeeuwse integrale gebieden aanpak

Zeeland zet zich in voor een duurzame en mooie toekomst door nauw samen te werken met verschillende partijen, waaronder het Rijk, regioburen, Waterschap, gemeenten en inwoners. Door in te zetten op sociale innovatie, benutten ze de kennis, ideeën en inspiratie uit de samenleving om gezamenlijke doelen te bereiken. Deze aanpak zorgt ervoor dat Zeeland op een daadkrachtige en passende manier ontwikkelt, zodat de provincie ook voor toekomstige generaties een fijne en leefbare plek blijft. Wil je meer informatie over specifieke projecten of initiatieven die Zeeland op dit moment uitvoert?

Om dit in de praktijk te kunnen bereiken wordt de Zeeuwse Integrale gebiedenaanpak (ZIGA) ingezet. Door middel van ontwerpend onderzoek worden diverse waarden, belangen en ambities met de actoren van een netwerk opgehaald, benoemd en verbonden. Er wordt ruimte geboden om te verbeelden, te experimenteren en te proberen, voordat er over wordt gegaan tot creëren en uitvoeren.

De Zeeuwen spelen een actieve rol tijdens de integrale gebiedsaanpak. Met de Zeeuwen, voor de Zeeuwen. Met gebiedsvisies, inrichtingsplannen en uitvoeringsagenda's werken inwoners, bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties, ondernemers en andere betrokkenen op lokaal niveau samen aan de ontwikkeling van een specifiek gebied. Dit gebeurt vanuit een sterke identiteit en maatwerk, gericht op het opbouwen van een duurzame en toekomstbestendig gebied.

Omdat elke plek in Zeeland uniek is, met eigen kenmerken/cultuur en uitdagingen, wordt er ingezet op een gebied specifieke aanpak. De Zeeuwse Integrale Gebiedenaanpak (ZIGA) heeft in het afgelopen decennium bewezen dat deze vorm van samenwerking effectief is.

De aanpak wordt al op diverse locaties succesvol in de praktijk toegepast en blijkt vooral waardevol wanneer meerdere sectorale vraagstukken samenkomen binnen een specifiek gebied. In dergelijke situaties is een enkelvoudige, sectorale benadering niet voldoende of zelfs ongewenst, omdat de opgaven onderling vaak verweven zijn, elkaar kunnen versterken en dus een integrale aanpak vereisen om zo meerwaarde voor het gebied te kunnen creëren.

De Zeeuwse werkwijze (ZIGA) biedt effectieve oplossingen door het stimuleren van samenwerkingsverbanden en het overbruggen van de kloof tussen overheid en burgers. Door integraal te werken, bevordert ZIGA meer samenhang in het beleid, vermindert het de polarisatie en versterkt het vertrouwen en de participatie van burgers in het gebiedsproces. Deze aanpak zorgt voor een meer inclusieve en duurzame ontwikkeling in Zeeland.

ZIGA is een werkwijze die ervoor zorgt dat de samenhang binnen een gebied ontstaat en versterkt. Belangrijk hierbij is dat de inwoners en betrokkenen uit de streek actief kunnen meedenken, meedoen en hun doelen, belangen en behoeften kunnen inbrengen. Deze input wordt meegenomen in de gezamenlijke gebiedsagenda, de visie voor het gebied en de uitvoeringsagenda. Samen met hen en de partners zoals overheden en belangenorganisaties wordt er een op maat gemaakte puzzel gelegd: we kijken wat er in het gebied mogelijk is, wat past bij de identiteit, historie en eigendomsverhoudingen van de plek, en wat het gebied zelf kan bieden. Op deze manier wordt gewerkt aan een duurzame en gedragen ontwikkeling van het gebied.

Voor de uitvoering van het Programma Landelijk Gebied vormt de Zeeuwse (ZIGA) werkwijze een waardevolle en effectieve aanpak. Dit Programma richt zich op het samenbrengen van meerdere opgaven die afgestemd moeten worden op het landelijk gebied, zoals het verminderen van stikstofuitstoot, natuurherstel, het verbeteren van de zoetwatervoorziening en het bevorderen van duurzame landbouwpraktijken.

De gebiedsteams spelen hierin een cruciale rol door deze opgaven actief mee te nemen naar het gebied. Ze verbinden deze opgaven met het bestaande netwerk, waardoor er een integrale en samenhangende aanpak ontstaat. Daarbij stimuleren ze de onderlinge afstemming en samenwerking, zowel binnen het netwerk als met diverse andere projecten, ideeën en initiatieven die voortkomen uit het netwerk. Op deze manier dragen we bij aan een duurzame en veerkrachtige ontwikkeling van het landelijk gebied in Zeeland.

De **rol** die bij deze wendbare strategie en integrale gebiedenaanpak past, is die van **netwerkgereguleerder**. Dat is geen eenvoudige rol, wel een belangrijke. Het is ook absoluut geen rol van een individu, maar van een geheel team. Deze teams werken als één overheid samen met organisaties, ondernemers en inwoners aan de realisatie van plannen die optimaal worden afgestemd met andere programma's zoals o.a. Zuidwestelijke Delta, Zeeuws Deltaplan Zoet water en Zeeland 2050.

De gebiedsteams zijn nu al actief in Walcheren, Schouwen, Grenspark Groot Saeftinghe, Veerse Meer en North Seaport District.

6.2. Zuidwestelijke Delta

De Zuidwestelijke Delta (hierna: ZWD) is het gebied met daarin Zeeland, de Zuid-Hollandse eilanden en het westelijk deel van Noord-Brabant. De ambitie van het samenwerkingsverband ZWD is om de eerste klimaatbestendige delta ter wereld te zijn. Hieraan wordt invulling gegeven in de Gebiedsagenda 2050¹. Water en bodem vormen de basis van alle ruimtelijke keuzes die gemaakt worden in de Zuidwestelijke Delta. De kwaliteit van werken, wonen en leven staat daarin voorop.

Via onderzoek, toekomstverkenning, (samenwerkings-)projecten en pilots wordt kennis opgebouwd en het toekomstperspectief verbeeld. Dit helpt om keuzes te maken en toe te werken naar concrete oplossingen voor uitvoering. En die zijn hard nodig, om voorbereid te zijn op de gevolgen van klimaatverandering in de sprong na 2050.

6.3. Volkerak-Zoommeer

Eén van de deelgebieden binnen de ZWD is het Volkerak-Zoommeer. Dit zoetwatermeer vormt het 'drielandenpunt', tussen de provincies Noord-Brabant, Zuid-Holland en Zeeland. In 2022 is gestart met een proces om het gebied een kwaliteitsimpuls te geven op de korte termijn. Dit traject vormt het

¹ <https://www.zwdelta.nl/strategie/gebiedsagenda-zuidwestelijke-delta-2050/>

vertrekpunt voor het opstellen van een lange termijnperspectief. In 2023 is hiervoor het startschot gegeven. Doel van dit lange termijn perspectief is het opstellen van een concreet toekomstbeeld, waarmee het VZM op (middel)lange termijn (2030-2050) klimaatrobuust en kwalitatief gezond is, waarbij spijtmaatregelen zoveel mogelijk worden voorkomen. Hierdoor ontstaat er een duurzame basis voor zoet water; natuur; landbouw; recreatie en andere functies.

Bijlage 7 Monitoring

Realisatie van de doelen is een langjarig en iteratief proces. Door een adaptieve en lerende aanpak nemen we kennis en inzichten mee. Door monitoring hebben we inzicht in waar we staan ten opzichte van doelbereik en ook welke vervolgstappen er nodig zijn. Door goede monitoring weten we waar we staan en kunnen we zo nodig bijsturen en/of opschalen van maatregelen eventueel gecombineerd met aanpassingen in het beleid. Daarnaast is monitoring ook belangrijk voor draagvlak. Inzicht in de effecten van maatregelen draagt immers bij aan het draagvlak voor de uitvoering van de maatregelen.

Beleidsevaluatie

Het fundament voor de evaluatiestrategie van het beleid is de PDCA-cyclus (Plan, Do, Check, Act). Met deze cyclus wordt het Programma opgesteld en uitgevoerd in de Plan- en Do-fase. In de Check-fase evalueren we de resultaten van de uitvoering door de uitkomsten te vergelijken met de vooraf gestelde doelen. Op basis van deze evaluatie nemen we in de Act-fase de nodige maatregelen ter bijsturing. Deze systematische benadering stelt ons in staat om onze processen voortdurend te optimaliseren en aan te passen aan de behoeften van de organisatie.

Monitoringsplan

Momenteel wordt onderzocht hoe we de monitoring (Check-fase) van dit Programma invullen en organiseren. Overigens wordt er al veel gemonitord binnen de Provincie en ook bij externe partners. Voor het monitoringsplan van dit Programma wordt aansluiting gezocht bij lopende monitoringprogramma's, bijvoorbeeld vanuit de Vogel & Habitat Richtlijn (VHR), Kader Richtlijn Water (KRW). De informatie uit deze bestaande monitoringsprogramma's is de basis voor in het toekomstige monitoringsplan. Daarbij maken we onderscheid tussen enerzijds het monitoren van de uitvoering van de maatregelen en anderzijds in hoeverre we stappen hebben gezet richting de doelen (doelbereik). Voor de maatregelen is de monitoring vaak duidelijk. Daar gaat het bijvoorbeeld om hectares aangelegde groenblauwe dooradering of Natuurnetwerk, of over hoeveel ondernemers deelnemen aan een bepaalde subsidieregeling.

Voor de koplopermaatregelen moet elk jaar voor 1 mei een voortgangsrapportage worden aangeleverd volgens een door het Rijk opgesteld format. De rapportageverplichting hiervoor is voorzien van monitoring op meerdere vlakken. Bijvoorbeeld op voortgang van uitvoering en kosten, bijdrage aan de doelen, en effectiviteit maatregelen. Ook toekomstige maatregelen zullen in elk geval worden gemonitord op voortgang.

Voor de monitoring op doelbereik wordt de basis verder uitgebouwd. Dan gaat het bijvoorbeeld over de bijdrage aan systeemherstel in Natura 2000-gebieden, biodiversiteit buiten Natura 2000-gebieden en zoetwaterbeschikbaarheid voor bijvoorbeeld de landbouw. Daarbij is het uitgangspunt dat de monitoring efficiënt en werkbaar moet zijn.

Bijlage 8 Analyses

8.1. Natuur

Het doel voor natuur in Zeeland is het behouden en stimuleren van biodiversiteit. Hierover hebben we afspraken gemaakt in het Natuurpact. Het Natuurnetwerk Zeeland (NNZ) is een uitvoering van het Natuurpact. Daarnaast zijn er ook Natura 2000-gebieden aangewezen om de Europese biodiversiteit te beschermen. Om een extra impuls te geven aan de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden is er het Programma Natuur. Voor de uitvoering van het Programma Natuur en het Natuurnetwerk Zeeland zijn al afspraken gemaakt. De Bossenstrategie is een inspanningsverplichting, waarvoor binnen het Natuurnetwerk 205 hectare bos moet worden aangeplant. Met name het deel van de Bossenstrategie dat buiten NNZ moet worden gerealiseerd, is nog niet goed geregeld en wordt in dit Programma Landelijk gebied als doel opgenomen.

Algemeen

In de Zeeuwse Omgevingsvisie is het volgende hoofddoel voor de Zeeuwse natuur geformuleerd:

“De Zeeuwse biodiversiteit ontwikkelt zich positief. Specifiek wordt daarbij ingezet op het bereiken van een 70% doelbereik van stikstofgevoelige binnendijkse Natura 2000-gebieden.”

In Nederland, en ook in Zeeland, is de trend dat de biodiversiteit de laatste jaren afneemt. De natuur is in Zeeland verweven in verschillende waardevolle landschappen. De natuur binnen deze landschappen is in kwaliteit en omvang nog niet op orde. De doelen voor veel Natura 2000-soorten en leefgebieden worden (nog) niet gehaald. Vooral de staat van instandhouding van soorten, zoals de boerenlandvogels en leefgebieden zoals slikken, schorren en estuariene natuur en delen van de duinen, zijn matig tot zeer ongunstig. Dit komt met name door stikstofneerslag, verstoring, gebrek aan leefgebied, verdroging, verzuring, overbegrazing en versnippering. De achteruitgang in de biodiversiteit lijkt door het huidige beleid en de maatregelen die getroffen worden minder snel te gaan, maar een extra inspanning is noodzakelijk. Het is niet genoeg om alleen naar de natuur in de natuurgebieden te kijken. De nadruk komt (inter-)nationaal meer te liggen op intensivering van het natuurbeleid, via het steeds meer vervlechten van natuur met andere sectoren van de samenleving en de economie (natuur-inclusief). Hierbij krijgt de biodiversiteit een volwaardige plaats, naast instandhouding van het (landbouwkundig) gebruik en behoud en versterking van de verschillende Zeeuwse (cultuurhistorische) landschappen.

De natuurinzet is in te delen in drie onderdelen met ieder een eigen urgentie:

Deel 1. De basis op orde

We doen dit via bestaande wetgeving, zoals vastgelegd in de Omgevingswet (Natura 2000-gebieden) en de Omgevingsverordening, waarin de planologische bescherming en afronding van het Natuurnetwerk Zeeland (NNZ) is vastgelegd. Om de kwaliteit van de Zeeuwse natuur in stand te kunnen houden, is naast wettelijke bescherming ook actief beheer nodig. Dit beheer richt zich op de natuurgebieden van het Natuurnetwerk Zeeland, inclusief de Natura 2000-gebieden.

Deel 2. Afspraken natuurherstel

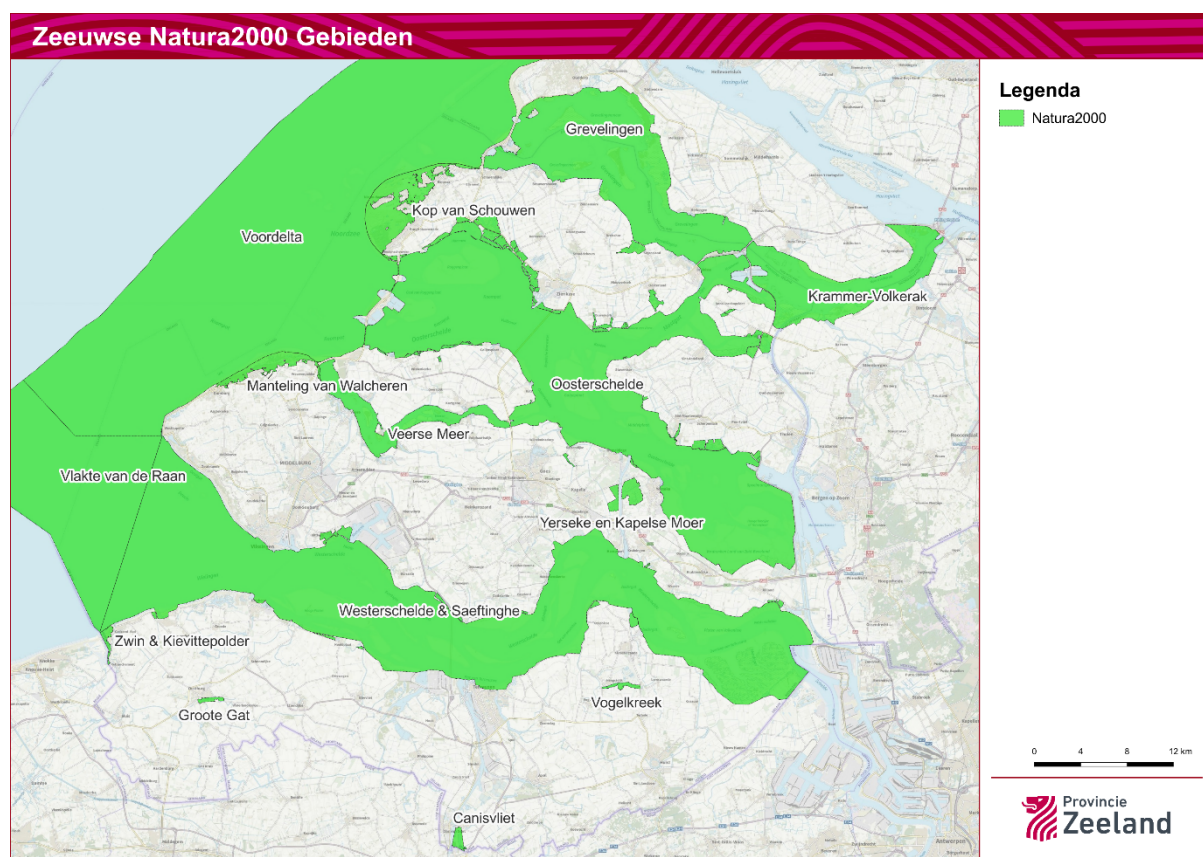
Eerder zijn er afspraken gemaakt in het kader van het natuurherstel. Daarbij gaat het om de afronding van het Natuurnetwerk Zeeland door natuurontwikkeling, het uitvoeren van de maatregelen en acties uit het Programma Natuur (periode 2021-2033) en de natuurpactafspraken en de uitvoering van de Bossenstrategie binnen en buiten het Natuurnetwerk Zeeland. Er zal de komende periode veel inzet nodig zijn om de gemaakte afspraken daadwerkelijk uit te voeren.

Deel 3. Aanvullende maatregelen

Tot slot zijn aanvullende opgaven nodig om de doelen vanuit de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) te behalen, waaronder ook de extra inspanning op het gebied van agrarisch natuurbeheer.

De Zeeuwse Natura 2000-gebieden

Binnen de Provincie Zeeland vallen (geheel of gedeeltelijk) zestien Natura 2000-gebieden. In dertien daarvan liggen stikstofgevoelige leefgebieden. In zeven van deze gebieden neemt de Provincie het voortouw in het beheer. Dit betekent dat de Provincie verantwoordelijk is voor het opstellen van het beheerplan, de monitoring en de rapportage over de uitvoering van de herstelmaatregelen.

Natura 2000-gebieden in Zeeland

Het Ministerie van Infrastructuur & Waterstaat (I&W) is voortouwnemer van de beheerplannen voor de grote wateren en daarmee verantwoordelijk voor het opstellen van het beheerplan, de monitoring en de rapportage over de uitvoering van de herstelmaatregelen voor het waterdeel van die Natura 2000-gebieden. Voor de landsdelen in deze gebieden is de Provincie bevoegd gezag, daarnaast is de Provincie verantwoordelijk voor handhaving. En daarmee zijn wij (of de Provincie Zuid-Holland/Noord-Brabant, bij overlappende Natura 2000-gebieden) ook medeverantwoordelijk voor het behalen van natuurdoelen.

De Natura 2000-gebieden Grevelingen, Krammer-Volkerak en Markiezaat gaan over de provinciegrenzen heen. Hierover is afgesproken dat respectievelijk de Provincie Zuid-Holland en Noord-Brabant het gebiedsproces trekken.

Natuurdoelanalyses

Voor alle stikstofgevoelige gebieden is een natuurdoelanalyse (NDA) opgesteld. In de NDA staat hoe de natuur zich heeft ontwikkeld (vanaf het moment van aanwijzing), zodat verslechtering kan worden

uitgesloten of aangetoond. Op basis van de ontwikkelingen in kwaliteit en oppervlak is per natuurdoel geconcludeerd of de instandhoudingsdoelstellingen (behoud of verbetering/uitbreiding) zijn gehaald. Wanneer verslechtering is opgetreden en doelstellingen niet worden gehaald, zijn extra maatregelen aangedragen. Met deze nieuwe aanvullende maatregelen worden de aanwezige knelpunten ('drukfactoren') aangepakt. Zo wordt (verdere) verslechtering voorkomen en kunnen de instandhoudingsdoelstellingen in de toekomst worden gehaald. De NDA's zijn een basis voor de maatregelen die zijn opgenomen in programma natuur, de nieuwe Natura 2000-beheerplannen en leveren input voor gebiedsprocessen.

Natura 2000-gebied	Richtlijn	Trekker	Stikstofgevoelig?
1. Yerseke en Kapelse Moer (121)	Habitat- en Vogelrichtlijn	Provincie Zeeland	Ja
2. Groote Gat (124)	Habitatrichtlijn	Provincie Zeeland	Ja
3. Canisvliet (125)	Habitatrichtlijn	Provincie Zeeland	Ja
4. Vogelkreek (126)	Habitatrichtlijn	Provincie Zeeland	Ja
5. Manteling van Walcheren (117)	Habitatrichtlijn	Provincie Zeeland	Ja
6. Kop van Schouwen (116)	Habitatrichtlijn	Provincie Zeeland	Ja
7. Zwin & Kievittepolder (123)	Habitat- en Vogelrichtlijn	Provincie Zeeland	Ja
Voordelta (113)	Habitat- en Vogelrichtlijn	Rijkswaterstaat	Ja
Krammer-Volkerak (114)	Habitat- en Vogelrichtlijn	Rijkswaterstaat	Ja
Grevelingen (115)	Habitat- en Vogelrichtlijn	Rijkswaterstaat	Ja
Oosterschelde (118)	Habitat- en Vogelrichtlijn	Rijkswaterstaat	Ja
Westerschelde & Saefthinge (122)	Habitat- en Vogelrichtlijn	Rijkswaterstaat	Ja
Veerse Meer (119)	Vogelrichtlijn	Rijkswaterstaat	Nee
Zoommeer (120)	Vogelrichtlijn	Rijkswaterstaat	Nee
Vlakte van de Raan (163)	Habitatrichtlijn	Rijkswaterstaat	Nee
Markiezaat (127)	Vogelrichtlijn	Provincie Noord-Brabant	Nee

De volgende drukfactoren spelen in de meeste Zeeuwse natuurgebieden, naast stikstof, een belangrijke rol:

1. Hydrologie. De meeste Zeeuwse natuurgebieden hebben last van verdroging. Voor Zeeland is dat zowel het zoute water in relatie tot de kust en in de meeste gevallen ook zoet water.
2. Recreatie. Zeeland trekt veel toeristen, die vooral komen voor de stranden, de duinen en het water. Dit zijn ook de meest kwetsbare Natura 2000-gebieden. Recreatie zorgt voor economische meerwaarde, maar ook voor verstoring van flora en fauna.
3. Exoten. De komst van exotische planten en dieren zorgt voor extra druk op de inheemse flora en fauna.

4. Successie: het geleidelijke proces waarbij de soortensamenstelling van een ecosysteem verandert over tijd, afhankelijk van factoren als toestand van de bodem, het klimaat en verstoringen.
5. Overbegrazing door onder andere damherten.

Hoofdpijnen uitgevoerde natuurdoelanalyses

De volledige NDA's en uitgebreidere conclusie per gebied zijn te vinden op de website van de Provincie Zeeland. In zes van de zeven gebieden is 'nee, tenzij' de meest voorkomende eindconclusie. In deze Natura 2000-gebieden zijn de meeste doelstellingen verslechterd of kon, door een gebrek aan informatie, verslechtering niet worden uitgesloten. Afhankelijk van het gebied zijn de belangrijkste knelpunten: gevolgen van een te hoge stikstofneerslag (onder andere vermisting en verzuring), ontoereikende waterhuishouding (verdroging), invasieve exoten, verstoring door recreatie en/of een te hoge begrazingsdruk. In geval van verslechtering en het niet behalen van de doelen tot instandhouding met de vastgelegde maatregelen, geeft de NDA aan welke extra maatregelen getroffen kunnen worden. Deze maatregelen worden uitgevoerd in het kader van het Programma Natuur, fase 2 en/of het Programma Landelijk gebied. In hoofdpijnen zijn de aanvullende maatregelen gericht op:

- het vergroten van de dynamiek (onder meer overstuiving van kalkrijk zand)
- hydrologisch systeemherstel (beperken van de invloed van verdroging, versterken van kwel, dynamisch peilbeheer)
- bronmaatregelen (gericht op het verlagen van de stikstofneerslag)
- optimaliseren van natuur- en landschapsbeheer (aanvullend maaibeheer)
- aanvullende onderzoeksmaatregelen

Effecten conclusies NDA's voor vergunningverlening en handhaving

In grote lijnen geldt voor de Zeeuwse natuurgebieden dat, met name rondom de Kop van Schouwen en de Manteling van Walcheren, de doelstellingen op dit moment niet worden gehaald. Daarnaast geldt dat verslechtering niet uit te sluiten is, dat stikstof een belangrijke drukfactor is én dat aanvullende maatregelen hard nodig zijn. Voor de andere natuurgebieden is soms ook sprake van een verslechtering, nu of in de toekomst, maar deze wordt veroorzaakt door andere drukfactoren dan stikstof. Voor de gebieden waar sprake is van een verslechtering en waarbij stikstof het kernprobleem is (Manteling van Walcheren en de Kop van Schouwen), zijn er gevolgen bij het verlenen van vergunningen. Voor deze gebieden geldt vanaf dat moment dat projecten die extra neerslag veroorzaken op stikstofgevoelige delen in deze gebieden, in de meeste gevallen geen vergunning meer kunnen krijgen.

Programma Natuur

Het Programma Natuur is in 2021 tot stand gekomen en richt zich op de periode 2021 tot en met 2033. Het programma is onderverdeeld in twee fases. De eerste fase loopt tot 2023, waarbij de maatregelen die in de eerste fase geformuleerd zijn, tot 2025 mogen worden uitgevoerd. De tweede fase begint in 2024 en kent een looptijd tot en met 2033. Het Programma Natuur wordt los van het gebiedsprogramma uitgevoerd en vormt er geen onderdeel van.

Het Programma Natuur richt zich op kwaliteitsverbetering van Natura 2000-gebieden die met stikstof zijn belast. In Zeeland zijn dat:

1. Kop van Schouwen
2. Manteling van Walcheren
3. Yerseke en Kapelse Moer
4. Zwin en Kievittepolder
5. Grevelingen
6. Oosterschelde
7. Groote Gat
8. Canisvliet
9. Vogelkreek*
10. Westerschelde & Saeftinghe
11. Krammer-Volkerak

*Vogelkreek is in de eerste fase van het Programma Natuur niet meegenomen, maar uit de opgestelde NDA blijkt dat ook de Vogelkreek stikstofgevoelig is. Ook hier zijn aanvullende maatregelen nodig. Daarom is de Vogelkreek in de tweede fase van het Programma Natuur toegevoegd.

Natuurherstelverordening

Aanvullend aan de rapportage van het Rijk over de doelen uit de vogel en habitatrichtlijn sinds 18 augustus 2024 nieuwe Europese wetgeving van kracht: de Natuurherstelverordening (NHV). Doel van de wet is de bescherming en het herstel van de Europese natuur, het tegengaan van de verslechtering van de bodenkwaliteit, bescherming tegen klimaatverandering en het creëren van gezonde ecosystemen die nodig zijn voor ons voedsel.

De Europese Natuurherstelverordening:

- Bevat doelstellingen voor ecosystemen op land, aan de kust, in zoetwater, bos, landbouwgebieden, steden en zee.
- Bouwt primair voort op bestaande EU-wetgeving (o.a. de Vogel- en Habitatrichtlijnen, de Kaderrichtlijn Water en de Kaderrichtlijn Mariene Strategie) en koppelt deadlines aan natuurdoelen voor 2030, 2040 en 2050.
- Bevat aanvullende verplichtingen, onder andere buiten Natura 2000 gebieden.

De NHV verplicht lidstaten om concrete plannen op te stellen, met maatregelen voor het verbeteren en versterken van ecosystemen. De maatregelen richten zich op i) het verminderen van drukfactoren, zoals stikstof, het tegengaan van verdroging en het verbeteren van de waterkwaliteit; en ii) het versterken van ecosystemen, zowel binnen als buiten Natura2000- gebieden.

Een concept-Natuurplan moet voor 1 september 2026 worden ingediend bij de Europese commissie, een definitief Natuurplan¹ uiterlijk op 1 september 2027.

Daarnaast rapporteert het Rijk aan de Europese Unie over de realisatie van de doelen uit de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) in Nederland. Dat beperkt zich niet tot de aangewezen instandhoudingsdoelen voor de Natura 2000-gebieden, maar gaat over de hele natuur. Daarbij wordt uitgegaan van de wettelijke verplichting van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR). Daarin staat dat voor 2030 natuurherstel heeft plaatsgevonden, om 30 procent van het gat te overbruggen tussen de huidige situatie en de gewenste gunstige staat van instandhouding.

Aanpak op hoofdlijnen

Hoewel de concrete opgave nog niet geheel helder is, is wel duidelijk dat de overbrugging van 30% van het gat tussen de huidige staat van instandhouding en een gunstige staat voor alle VHR-beschermde habitattypen en soorten tot 2030 moet worden gerealiseerd. Daarvoor zetten we in op *no regret*-maatregelen zoals het verstevigen van al lopende programma's en activiteiten. Een "no regret"-maatregel is een voorzorgsmaatregel die je neemt om de gevolgen van een mogelijke onzekere situatie te beperken, zonder dat je later spijt krijgt van de genomen actie, zelfs als de situatie anders uitpakt dan verwacht. Dat gaat om de Natura 2000-beheerplannen, de actualisatie en realisatie van het Natuurnetwerk Zeeland, Programma Natuur, de Groenblauwe dooradering, de Bossenstrategie, het agrarisch natuurbeheer, experimenteergronden landbouw-natuur en de zoetwateropgave.

Wat gaan we doen op de korte termijn:

- Alvast van start met *no regret*-maatregelen.

Bossenstrategie

In de Nationale Bossenstrategie (2020) hebben Rijk en Provincies afgesproken om maatregelen te treffen die bijdragen aan het herstel van de biodiversiteit in de Nederlandse bossen. De Bossenstrategie is onderdeel van de afspraken in het Klimaatakkoord. Daarnaast zorgen de maatregelen voor verbeterde waterkwaliteit (Kaderrichtlijn Water), ruimte voor recreatie en een bijdrage aan de circulaire economie. Door de Bossenstrategie uit te voeren via het Programma Landelijk gebied kunnen integrale keuzes worden gemaakt in de gebiedsplannen, met het oog op natuur, water en klimaatadaptatie.

Om de klimaatdoelen voor 2030 te behalen, is het noodzakelijk om de hele Bossenstrategie uit te voeren. Volgens de landelijke opgave wordt er via het Natuurpact bos aangelegd binnen het Natuurnetwerk Nederland (NNN). Daarnaast moet extra bos aangelegd worden buiten dit netwerk. Ter vrijwillige compensatie van bos dat is verdwenen in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof wordt via het Programma Natuur ook nieuw bos aangelegd.

De Zeeuwse Bosvisie

In Zeeland is de opgave voor meer bos en houtige elementen enkele jaren geleden al ingezet met De Zeeuwse Bosvisie en het Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied. De Zeeuwse Bosvisie is een regionale vertaling van de Nationale Bossenstrategie, vanuit een landschappelijke, ecologische en ruimtelijke insteek die samen met alle betrokken partners is vormgegeven. De Bosvisie heeft als doel kansrijke gebieden aan te wijzen voor bosontwikkeling.

Wij beschouwen alle opgaande, houtige beplantingen als bos. Dit is een vrij brede definitie van bos. Zeeland heeft nu ongeveer 4.100 ha bos, maar staat vooral bekend om een open landschap. Toch zijn bomen en struiken sterk bepalend voor het karakter van het Zeeuwse landschap, denk aan hagen, weg- en dijkbepantingen, duinbossen, knotwilgen en hakhoutsingels.

De opgave voor het realiseren van extra bos gaat over 410 ha voor 2030. Zowel binnen als buiten het Natuurnetwerk Zeeland moet er 205 ha bijkomen. Daarbij is er nog een compensatieopgave van 4 ha. Deze lijn wordt voortgezet en spitst zich in het Programma Landelijk gebied toe op de volgende thema's:

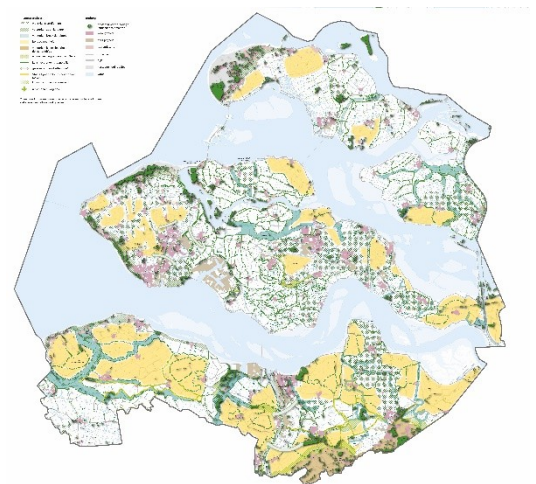
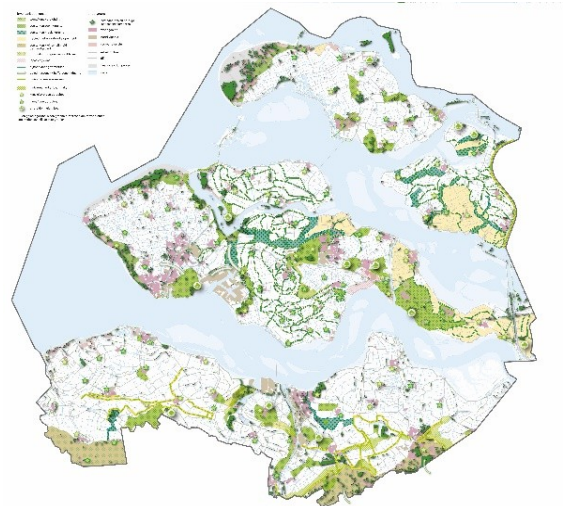
- Opgaande bossen
- Lagere bostypes
- Houtige landschapselementen

Voor het realiseren van extra bos buiten het Natuurnetwerk Zeeland is een jaarlijkse subsidieregeling opgesteld tot 2030. In 2025 wordt een subsidieregeling gemaakt om 'agroforestry' en voedselbossen te stimuleren. Agroforestry en voedselbossen zijn ook opgenomen in de Zeeuwse Bosvisie.

In de Bossenstrategie staat dat Provincies met een uitvoeringsplan komen voor de kwaliteitsimpuls voor het bos, de zogenoemde bosrevitalisering. Deze plannen zijn momenteel in de maak en zijn in 2025 gereed.

Beleids- en Kansenskaart

Voor Zeeland zijn kansrijke gebieden voor de aanleg van bos en houtige landschapselementen verzameld. Ook huidige ontwikkelingen en beleid zijn daarin meegenomen. Deze zijn vertaald naar twee kaartbeelden voor de hele provincie: de beleidskaart en de kansenskaart bos en houtige landschapselementen.

Kansenskaart Zeeuwse bosvisie

Natuurnetwerk Zeeland (NNZ)

Opgave

In het Natuurpact (2013) is afgesproken dat de Provincies uiterlijk in 2027 minimaal 80.000 ha nieuwe natuur in het Natuurnetwerk Nederland (NNN) aanleggen. Inmiddels is hiervan veel gerealiseerd, maar er blijft nog een grote landelijke opgave over. In Zeeland is de afgelopen decennia hard gewerkt aan de realisatie van het NNZ. Mede hierdoor is de resterende opgave voor Zeeland in verhouding klein en lopen we naar verhouding voor op het landelijk gemiddelde.

Doel

Momenteel werken zowel de Provincie Zeeland als onze partners aan de realisatie van het NNZ. Kansrijke gronden die nog niet zijn verworven en ingericht, worden nauwgezet gevolgd. Mede door deze kansen is de prognose dat, met de huidige strategie, de gronden voor het NNZ in 2027 grotendeels verworven zijn. Na de verwerving volgt de inrichting, die zal doorlopen tot na 2027. Van belang is en blijft dat we de juiste percelen verwerven om kwaliteit te realiseren en niet zozeer kwantiteit als doel te stellen.

Voor het behalen van de opgave voor het NNZ zijn uitgangspunten, aanpak en acties geformuleerd in de Omgevingsvisie Zeeland, Natuurvisie, Nota Grondbeleid en het Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied. Deze zijn samengevoegd en verder uitgewerkt in de in december 2022 vastgestelde Realisatiestrategie NNZ 2023-2027

Beheerplannen

In Zeeland zijn beheerplannen, waarvoor de Provincie Zeeland het voortouw neemt, vastgesteld voor alle Natura 2000-gebieden. In een beheerplan staan de ecologische doelen van het desbetreffende gebied en welke maatregelen nodig zijn om deze doelen te bereiken. Het plan beschrijft waar en wanneer de maatregelen worden uitgevoerd en wie daarvoor verantwoordelijk is.

Vanwege de zoetzout-discussies rondom het Natura 2000-gebied Krammer-Volkerak en de gevolgen daarvan op het Natura 2000-gebied Zoommeer, ligt er voor deze gebieden momenteel geen definitief Aanwijzingsbesluit. De verantwoordelijkheid voor het opstellen van deze Natura 2000-beheerplannen ligt bij Rijkswaterstaat (RWS). Het proces om tot een beheerplan te komen is nog niet begonnen, omdat er nog geen definitieve aanwijzing ligt. Wel heeft RWS een natuurdoelanalyse (NDA) opgesteld op basis van de ontwerp-instandhoudingdoelstellingen voor de Krammer-Volkerak.

Rijkswaterstaat heeft met instemming van het Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) en de Provincie Zeeland besloten de looptijd van de huidige beheerplannen van de Deltawateren met zes jaar te verlengen.

8.2. Stikstof

Stikstof komt uit veel verschillende bronnen. In de vorm van ammoniak (NH_3) uit de landbouw en industrie, maar ook in de vorm van stikstofoxiden (NO_x) bij verbrandingsprocessen in de industrie, het verkeer en in huishoudens. Dit is de stikstofemissie of stikstofuitstoot.

Stikstofdepositie is stikstofneerslag: de stikstof die neerkomt op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Dit is slecht voor de natuur. Een te hoge neerslag van stikstof zorgt voor veel voedingsstoffen in de bodem. Dat is vooral een probleem in gebieden die van nature voedselarm zijn, zoals de duinen in Zeeland. Planten zoals bramen, brandnetels en grassen gaan er harder door groeien en verdringen de andere vegetatie. Daardoor verdwijnen insecten, vogels en vlinders en gaat de

biodiversiteit achteruit. Te veel stikstof tast ook het bodemleven aan, wat gevolgen heeft voor de levensvatbaarheid van de planten.

De stikstofneerslag draagt ook bij aan verzuring van de bodem. Een zure bodem heeft tot gevolg dat planten belangrijke voedingsstoffen niet meer goed kunnen opnemen. Ook dit leidt tot verlies van plantensoorten.

In de Natura 2000-gebieden zorgt het verlies van soorten en het verdwijnen van voedselarme natuur ervoor dat een aantal specifieke natuurtypen niet kunnen worden behouden. Daarmee wordt niet voldaan aan de Europese en wettelijke verplichting om de aangewezen Natura 2000-gebieden in gunstige staat van instandhouding te brengen of houden.

Per type natuur is een Kritische Depositie Waarde (KDW) vastgesteld. Als de stikstofneerslag onder deze vastgestelde waarde blijft, is er geen negatief effect op het behoud van dit type natuur. Als de stikstofneerslag op het natuurstype boven de KDW komt, is een negatief effect de instandhouding van dit type natuur niet uit te sluiten.

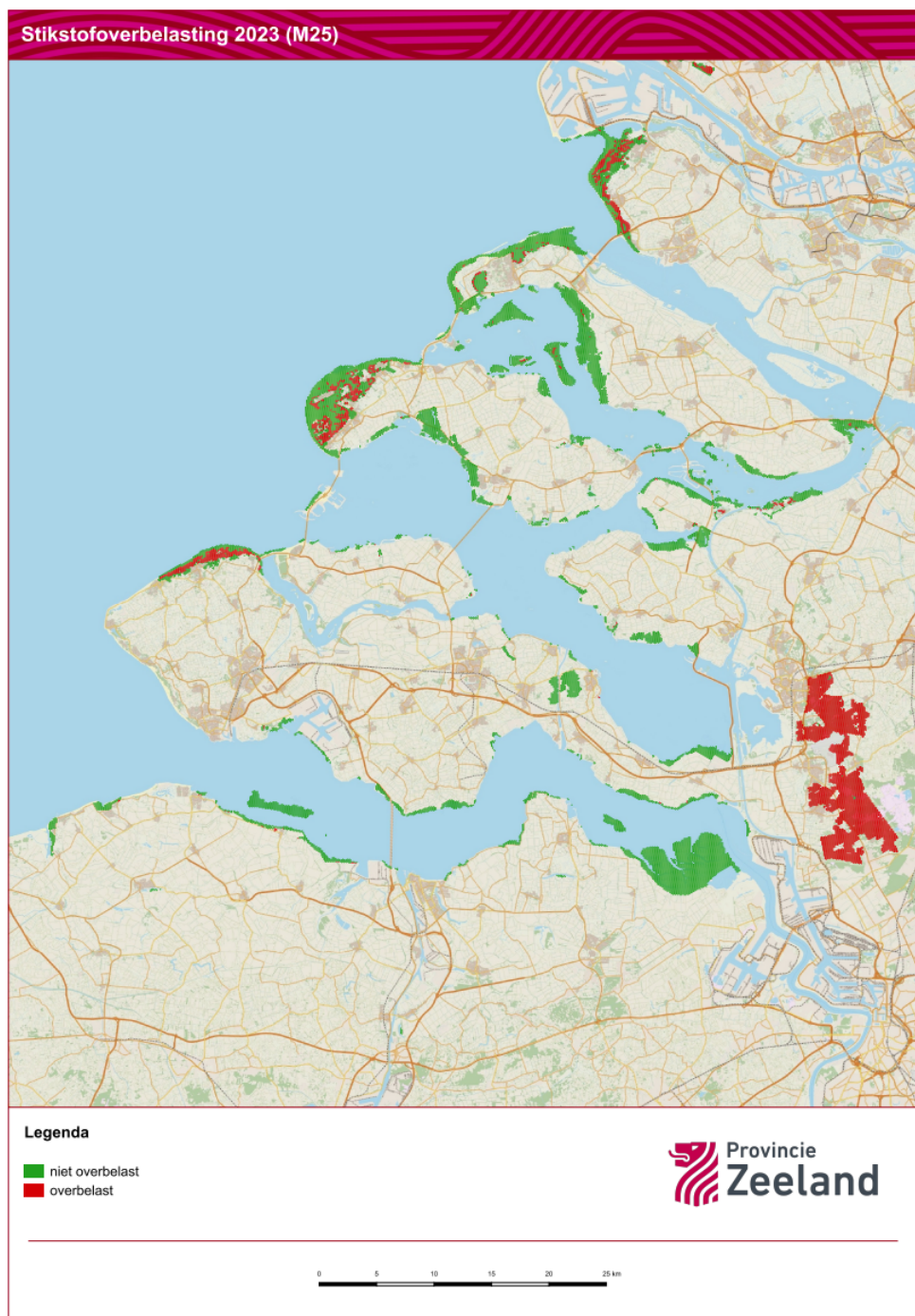
In de Omgevingswet is een omgevingswaarde voor stikstof opgenomen. De omgevingswaarde is een deel van de stikstofgevoelige natuur in Natura 2000-gebieden dat niet meer overbelast is door stikstof, dus waar de KDW niet wordt overschreden. Dit wordt uitgedrukt in een percentage. De gewenste omgevingswaarde moet in drie termijnen worden bereikt, namelijk 40% in 2025, 50% in 2030 en 74% in 2035.

De omgevingswaarden zijn een resultaatverplichting voor het Rijk. Dat betekent dat deze waarden moeten worden behaald. Het Rijk had deze verplichting vertaald naar doelen voor de uitstoot die de Provincies moesten halen. Wanneer alle Provincies hun doelen behaalden, zou ook het landelijke doel bereikt moeten zijn. In de Startnotitie Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) van 10 juni 2022 was in de bijlage een tabel opgenomen met het richtinggevende emissiereductiedoel per Provincie. Dit doel, 631 ton in 2035 voor Zeeland, ging over het terugdringen van de NH_3 (ammoniak)-uitstoot uit de veehouderij. In de Startnotitie stond daarnaast dat: “bij de modelmatige berekening is gerekend met de uitstoot van NH_3 (ammoniak) vanuit de landbouw (veehouderij). Er is ruimte in de gebiedsprocessen voor maatwerk, bijvoorbeeld om de doelstellingen voor een deel in te vullen met reductie in andere sectoren (zoals industrie) waar dit even effectief, dan wel effectiever is”.

Met het wegvallen van het NPLG zijn ook de richtinggevende provinciale doelen vervallen. In het Programma Landelijk Gebied is als doel opgenomen om te komen tot een dalende stikstofdepositie.

Opbouw stikstofneerslag provincie Zeeland

Niet alle natuurgebieden in Zeeland zijn stikstofgevoelig en niet alle stikstofgevoelige natuurgebieden zijn overbelast. Hieronder staat op een kaart aangegeven welke Natura 2000-gebieden in Zeeland stikstofgevoelig zijn en in welke mate deze overbelast zijn.

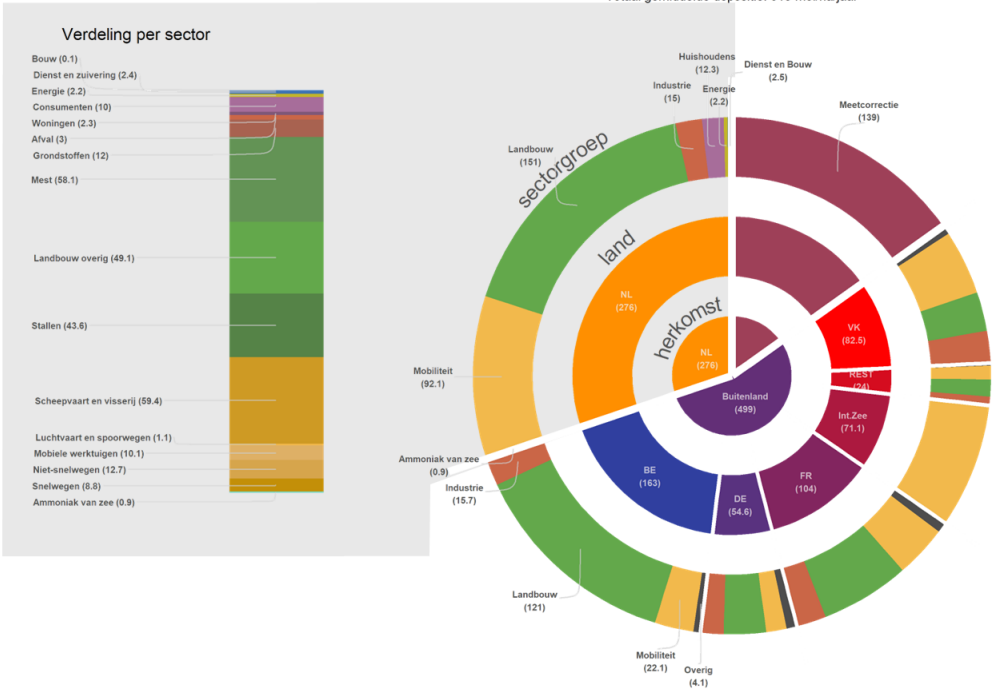

De herkomst van de stikstofneerslag is voor de voor Zeeland relevante stikstof overbelaste Natura 2000-gebieden (Kop van Schouwen, Manteling van Walcheren, Brabantse Wal, Oosterschelde en Westerschelde) weergegeven in onderstaande donuts.

De gegevens zijn gebaseerd op de autonome ontwikkelingen en de Klimaat- en Energieverkenning (KEV). In de donuts is in mol/ha/jr aangegeven waar de stikstofneerslag vandaan komt. Vervolgens is ingezoomd op de specifieke bronnen in Nederland. Er is uitgegaan van de meest actuele versie van AERIUS, namelijk van 7 oktober 2025.

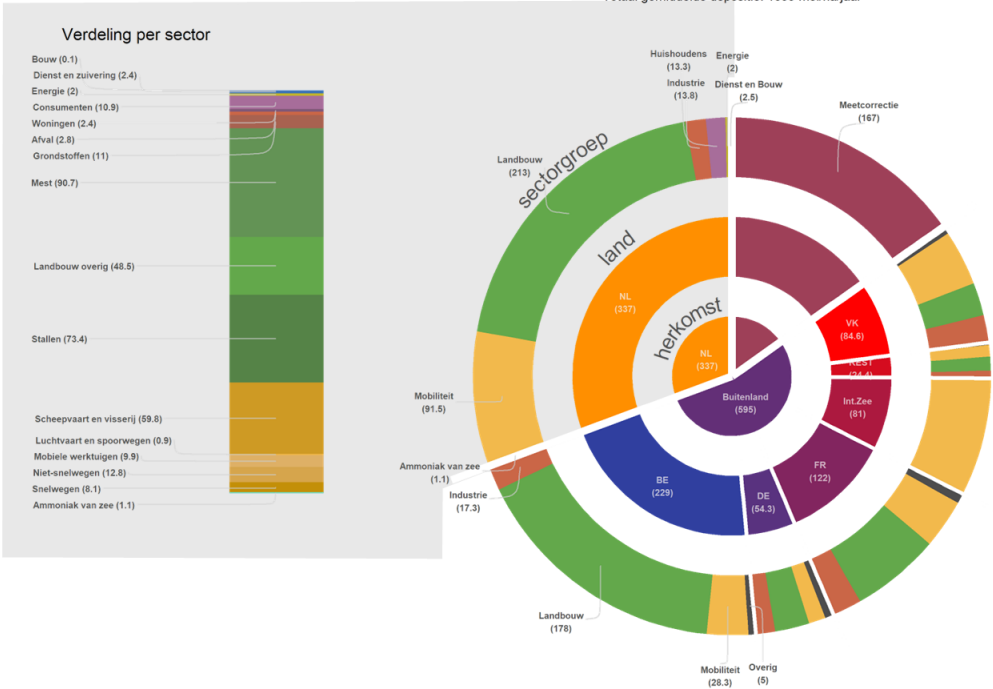
Kop van Schouwen 2023 (M25)

Alle getallen in mol/ha/jaar
Totaal gemiddelde depositie: 913 mol/ha/jaar

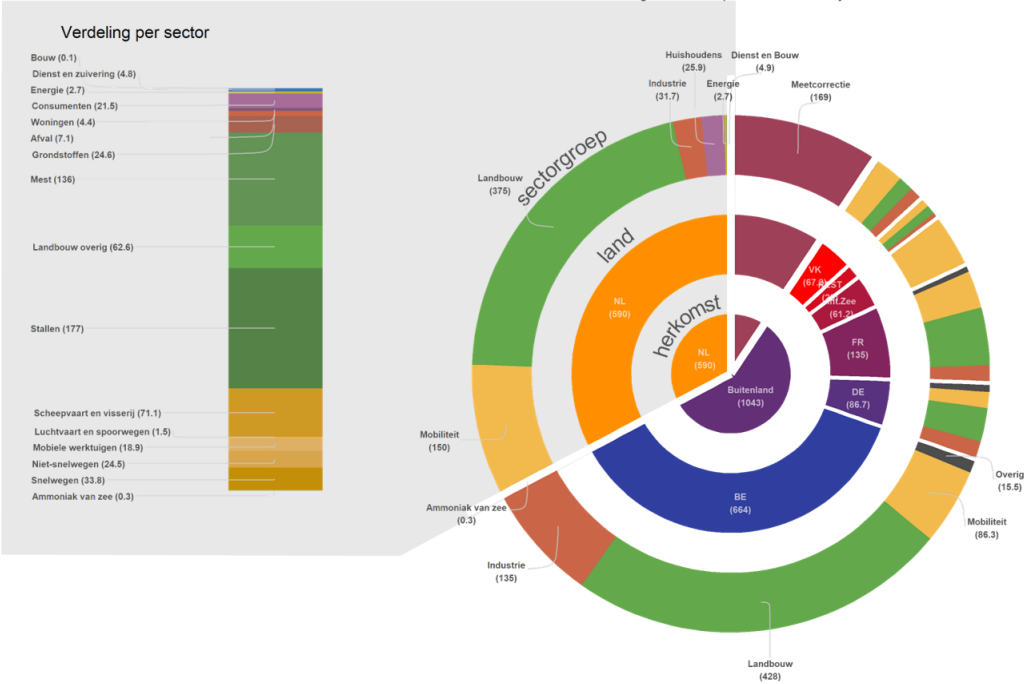
Manteling van Walcheren 2023 (M25)

Alle getallen in mol/ha/jaar
Totaal gemiddelde depositie: 1099 mol/ha/jaar

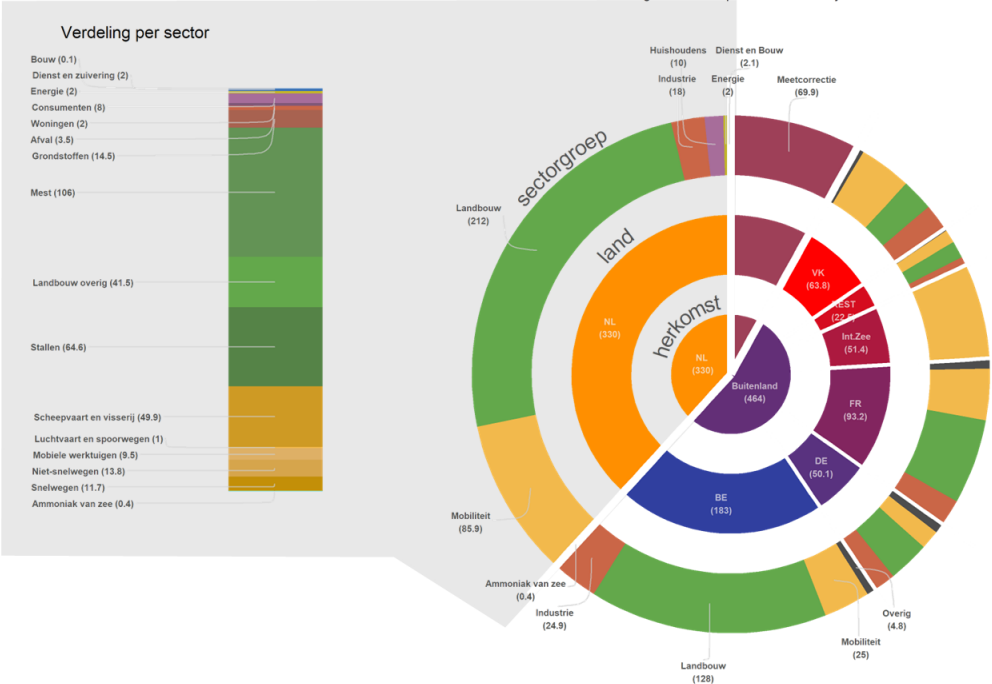
Brabantse Wal 2023 (M25)

Alle getallen in mol/ha/jaar
Totaal gemiddelde depositie: 1802 mol/ha/jaar

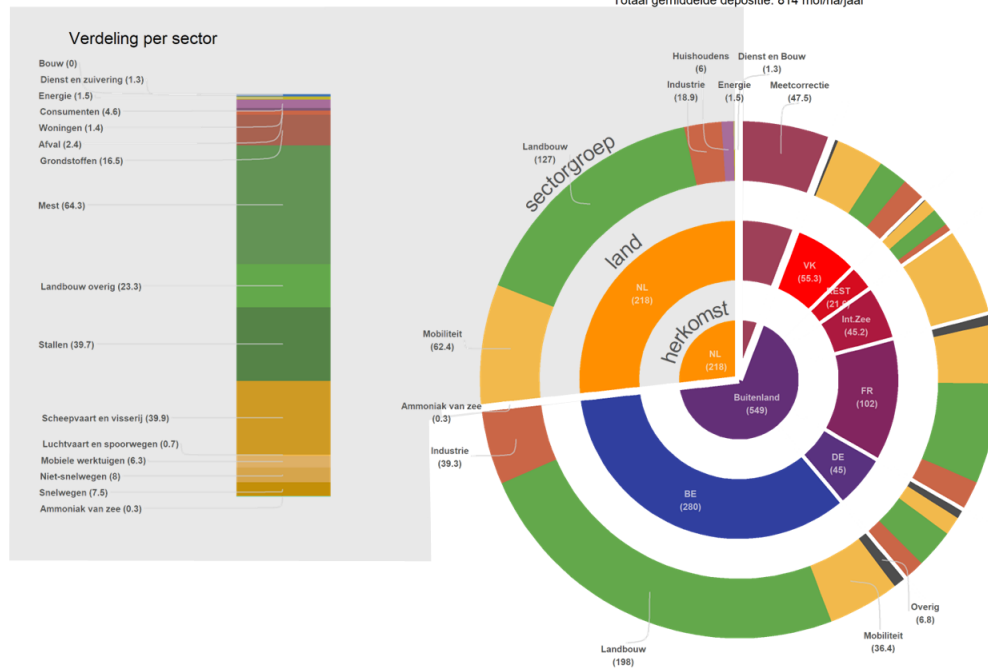
Oosterschelde 2023 (M25)

Alle getallen in mol/ha/jaar
Totaal gemiddelde depositie: 864 mol/ha/jaar

Westerschelde & Saeftinghe 2023 (M25)

Alle getallen in mol/ha/jaar
Totaal gemiddelde depositie: 814 mol/ha/jaar

Uit de donuts blijkt dat:

- Een groot deel van de stikstofneerslag komt van moeilijk beïnvloedbare bronnen zoals buitenland en scheepvaart.
- Er is nog steeds onduidelijkheid over de meetcorrectie al is die wel veel kleiner geworden.
- De landbouw draagt in Zeeland veel minder bij aan de stikstofuitstoot dan landelijk gezien. Dit komt door het geringe aantal veehouderijen in Zeeland. Dit verklaart bovendien waarom de landelijke maatregelen, die gericht zijn op beëindiging van veehouderijen, hier weinig tot geen effect hebben.
- De voornaamste bronnen van de stikstofneerslag in Zeeland zijn landbouw, industrie, recreatie en mobiliteit.

PAS-melders

PAS-melders zijn bedrijven en ondernemers die voor het Programma Aanpak Stikstof (PAS) een melding voor bijvoorbeeld een uitbreiding van hun bedrijf deden bij de overheid. Zij hoefden daarvoor toen geen vergunning aan te vragen. Op 29 mei 2019 oordeelde de Raad van State dat het PAS niet voldeed aan de Europese Habitatrichtlijn. De bedrijven en ondernemers moesten alsnog een natuurvergunning aanvragen. Dit lukte vaak niet. De overheid probeert deze PAS-melders te legaliseren.

In Zeeland zijn er 42 PAS-melders die nog gelegaliseerd moeten worden. Dit zijn soms industriële activiteiten maar vaak veehouderijen. In de afgelopen jaren is gebleken dat het legaliseren van PAS-melders een grote opgave is. Het verificatieproces is afgerond, er worden gesprekken gevoerd met de

PAS-melders en mogelijkheden tot legaliseren worden onderzocht. Dit heeft tot nu toe niet geleid tot vergunningverlening.

Uitspraken Raad van State 18 december 2024 en 22 januari 2025

Op 18 december 2024 heeft de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State uitspraak gedaan over intern salderen. Intern salderen houdt in dat het bedrijf de extra stikstofuitstoot die veroorzaakt wordt door het plan of project binnen het bedrijf oplost. Dit betekent dat de totale uitstoot van stikstof niet toeneemt maar herverdeelt wordt.

De kern van de uitspraken is dat er voor veel meer projecten dan voorheen sprake zal zijn van vergunningplicht voor een Natura 2000-activiteit (voorheen natuurvergunning). Dit terwijl tot 18 december jl. veel situaties door intern salderen niet vergunningplichtig waren. De mogelijkheden voor vergunningverlening zijn ook aangescherpt.

Het nieuwe kader van de Raad van State geldt ook met terugwerkende kracht: alle projecten waar sinds 1 januari 2020 intern is gesaldeerd en waar dus voorheen geen natuurvergunning nodig was, zullen nu in de meeste gevallen alsnog een vergunning moeten aanvragen.

Deze uitspraken hebben per direct dus grote gevolgen voor iedereen die een project heeft dat stikstof uitstoot. Het was al zo dat vergunningverlening m.b.t. stikstof steeds lastiger werd, maar nu zijn we op een punt gekomen dat er daadwerkelijk heel weinig meer mogelijk lijkt. Er zullen projecten zijn die eerder toegestaan leken te kunnen worden zonder natuurvergunning, maar die nu toch vergunningplichtig zijn geworden en in veel gevallen op dit moment niet meer vergunbaar lijken. Er is nog geen volledig beeld van het aantal projecten in Zeeland dat voorheen gebruik heeft gemaakt van intern salderen en nu alsnog een vergunning nodig heeft.

8.3. Water

De Zeeuwse Delta kenmerkt zich door een eilandenstructuur omringd door de grote wateren. Met een kustlijn van 650 kilometer is de invloed van het zoute buitenwater overal merkbaar. Onze wateropgave volgt niet alleen uit de Kader Richtlijn Water (KRW), de Nitraatrichtlijn en de EU-grondwaterrichtlijn, maar ook uit het feit dat grote delen van Zeeland voor hun zoet water afhankelijk zijn van de jaarlijkse neerslag. De kwaliteit van het oppervlaktewater en het grondwater moet beter en voor de kwantiteit moet het juiste evenwicht worden gevonden. De wateropgave wordt groter door klimaatverandering (hitte en droogte) en de verwachte zeespiegelstijging. Dat geldt zowel voor zoet als voor zout water.

Kaderrichtlijn Water (KRW)

De Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) richt zich op het beschermen en verbeteren van grond- en oppervlaktewater met het oog op duurzaam gebruik. De richtlijn heeft als doel dat alle Europese wateren uiterlijk in het jaar 2027 een 'goede toestand' hebben bereikt en dat er binnen heel Europa duurzaam wordt omgegaan met water. De Europese lidstaten moeten hun grond- en oppervlaktewater met behulp van maatregelenprogramma's in een 'goede toestand' brengen en houden. De deadline daarvan was in principe 2015, met de mogelijkheid het doelbereik maximaal twee planperiodes uit te stellen. De huidige KRW-planperiode 2022-2027 is de laatste mogelijkheid om hier invulling aan te geven.

De KRW geeft voorwaarden voor wat de 'goede toestand' inhoudt en verplicht tot het opstellen van maatregelenprogramma's om die doelen te bereiken. De manier waarop dit moet worden ingevuld, is in Nederlandse wetgeving vastgelegd. De doelen zijn deels Europees, deels nationaal en deels provinciaal vastgesteld.

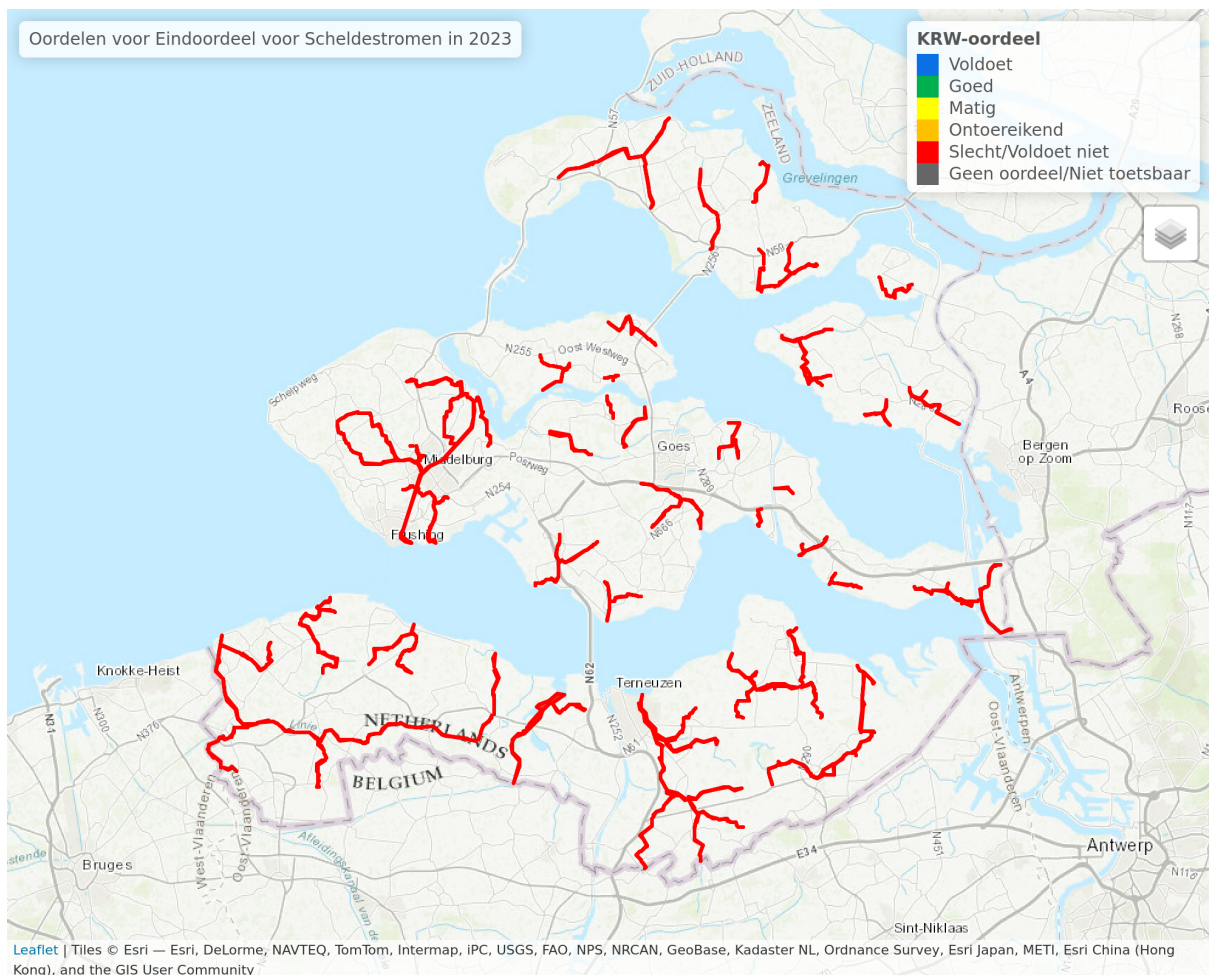
Bij de doelen voor oppervlaktewater gaat het om eisen met betrekking tot de chemie (stoffen), biologie (soorten) en hydromorfologie (stroming, peilen en inrichting). Voor grondwater gaat het om chemie (stoffen) en kwantiteit. Met name de eis dat er evenwicht moet zijn tussen onttrekking en aanvulling van grondwater is voor Zeeland relevant.

Maatregelen bestaan zowel uit wet- en regelgeving (onder meer mest, bestrijdingsmiddelen en vergunningen) als uit beheer- en inrichtingsmaatregelen (onder meer oeverinrichting en peilbeheer). De bevoegdheden zijn verdeeld en liggen deels bij Rijk, Provincie en waterschap.

Er bestaat twijfel over de vraag of de KRW-doelen in 2027 gehaald kunnen worden. Daarbij leeft de vraag wat de (juridische) gevolgen kunnen zijn van het niet halen van de doelen. De Minister van Infrastructuur en Waterstaat heeft een brede tussenevaluatie laten uitvoeren ([Kamerbrief bij tussenevaluatie KRW | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)), om te zien of Nederland op koers ligt voor de realisatie van de KRW-doelen en waar eventueel bijsturing nodig is. Conclusie van deze tussenevaluatie is dat alles op alles gezet moet worden om alsnog de doelen te bereiken en dat blijvende inzet nodig is. Daarvoor moet niet alleen het bestaande maatregelenprogramma volledig worden uitgevoerd, maar moeten ook extra stappen worden gezet met aanvullende maatregelen. De opstellers benadrukken dat partijen hun verantwoordelijkheid moeten nemen en dat ze daarbij samenwerking moeten zoeken. Het Bestuurlijk Overleg-KRW heeft de conclusies van de tussenevaluatie onderschreven.

Opgave

Uit de KRW-oordelen volgt dat de waterkwaliteit in de Zeeuwse wateren voor veel parameters niet voldoet (zie dashboard: KRW oordeel – Scheldestromen: M typen). De oorzaak hiervan is niet in alle gevallen duidelijk. Een belangrijke sturende parameter voor de biologische kwaliteitselementen is de mate van helderheid van het water. Deze mate houdt direct verband met de hoeveelheid fytoplankton, die op zijn beurt weer bepaald wordt door de belasting met voedingsstoffen. In brakke wateren is het met name de overmaat aan stikstof die zorgt voor een teveel aan fytoplankton. Om deze situatie te kunnen verbeteren, moet de belasting met voedingsstoffen worden teruggedrongen. De belangrijkste bron voor deze belasting is de uit- en afspoeling van meststoffen vanuit de landbouw.

Eendoordeel voor Scheldestromen 2023

Voor vissen lijken de maatregelen (met name de aanleg van vispassages) voldoende effect te hebben. Voor waterplanten en macrofauna is niet goed duidelijk waarom geen verbetering optreedt. Naast de lokale water- en bodemsituatie zal beheer en inrichting zeker een rol spelen. Met alleen een natuurvriendelijker oeverinrichting wordt tot nu toe geen duidelijk positief effect gemeten, maar mogelijk heeft een combinatie van maatregelen wel effect.

Ook voor Zeeland geldt dus dat realisatie van de KRW-doelen lastig zal zijn. Naast de problemen die daarbij elders in Nederland spelen, hebben we in Zeeland te maken met brakke oppervlaktewateren. De ecologische doelen daarvoor worden door de Provincie vastgesteld. Probleem daarbij vormt de beperkte ecologische kennis over brakke wateren. De afgelopen jaren is daarom gewerkt aan het vergroten van inzicht in het ecologisch functioneren van brakwatersystemen. Op basis van de laatste inzichten is een onderbouwde aanpassing gemaakt van de eerder vastgestelde ecologische doelen voor brakke wateren. Deze aanpassing is formeel vastgelegd via een tussentijdse herziening van het provinciaal waterprogramma. In de praktijk zal hierdoor de kans op realisatie van de doelen iets groter worden.

Volledige uitvoering van het bestaande KRW-maatregelenprogramma is een harde voorwaarde. Daar bovenop is een gezamenlijke extra inspanning nodig om de KRW-doelen te kunnen halen. Alleen wanneer alle betrokken partijen met aanvullende maatregelen hun bijdrage leveren, kunnen hierin overtuigende stappen worden gezet. Dat vraagt om slim combineren van maatregelen, bevoegdheden en programma's. Regionaal ligt de benodigde inzet met name bij het waterschap en – indirect via de regelgeving – bij de landbouwsector.

De KRW-maatregelen hebben voornamelijk betrekking op:

- ✓ Beperken van de belasting van het watersysteem door uit- en afspoeling van landbouwgronden (met name mest en bestrijdingsmiddelen), uitstoot van rioolwaterzuiveringsinstallaties (RWZI's) en lozingen (verontreinigende stoffen).
- ✓ Verbeteren van de hydromorfologie door aanleg van natuurvriendelijke oevers (NVO's) en vispassages en door realisatie van een natuurlijker peilverloop.
- ✓ Voorkomen van interen op (zoete) grondwatervoorraden (vergunningverlening).

Risico's voor de uitvoering worden met name gezien in grondverwerving, kosten en capaciteit.

8.4. Landbouw

Visie

In de Zeeuwse Omgevingsvisie is de ambitie voor het landelijk gebied opgenomen; verbeteren van de balans tussen het gebruik en de draagkracht van land en water, herstel van biodiversiteit, en ruimte voor nieuwe duurzame ontwikkeling.

De Zeeuwse visie op landbouw is een volhoudbare bedrijfstak; economisch sterk, aangepast aan de klimaatverandering en in balans met de omgeving. Deze ontwikkeling draagt ook bij aan natuur- en landschapswaarden. Een volhoudbaar landbouwsysteem ontstaat door een samenhangende integrale benadering van bodem, beheer (zoet) water, biodiversiteit en het ondersteunen van kennis en innovatie. Door experimenteerruimte te creëren ontstaat ervaring en inzicht in verschillende economische rendabele volhoudbare landbouwvormen. Daarbij wordt gekeken naar de gehele keten. De landbouwbedrijven dragen op hun manier bij aan de vitaliteit en kwaliteit van het Zeeuwse platteland. We willen bevorderen dat deze bedrijven ook in de toekomst op hun eigen wijze hieraan kunnen blijven bijdragen.

Met Europese, Rijks en provinciale middelen (2025) wordt bijgedragen aan het ondersteunen van initiatieven die bijdragen aan functionele agrobiodiversiteit, eiwitstrategie, bodemstructuur en bodemvruchtbaarheid, versterken van de positie van de boer in de keten, biologisch sector en kennis en innovatie.

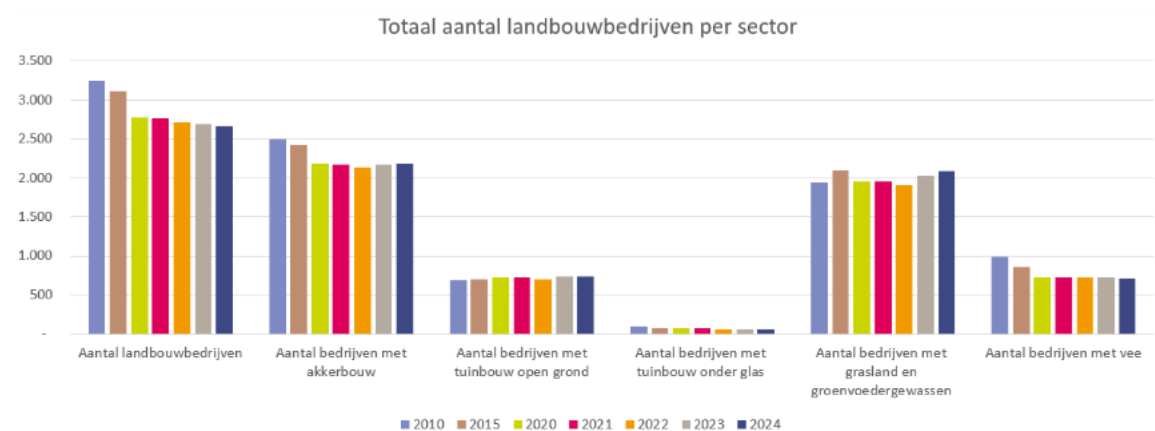
Zeeuwse landbouw in cijfers

Het belang van de landbouw voor Zeeland is groot met een totale oppervlakte van 118.000 hectare en 7.500 werkzame mensen in de sector, verdeeld over meer dan 2.500 agrarische bedrijven (bron: CBS). Op een oppervlakte van meer dan 80.000 hectare akkerbouwgrond, wordt een divers roterend aanbod van gewassen geteeld (bron: CBS/Gecombineerde opgave, 2024). Dit maakt Zeeland tot één van de grootste akkerbouwprovincies van Nederland. Naast de akkerbouw vormen de (melk)veehouderij en fruitteelt de belangrijke sectoren. In zijn totaliteit wordt de omzet van landbouwbedrijven in Zeeland geschat op rond de 1,2 miljard euro (bron: cijfers CBS, 2022/2023).

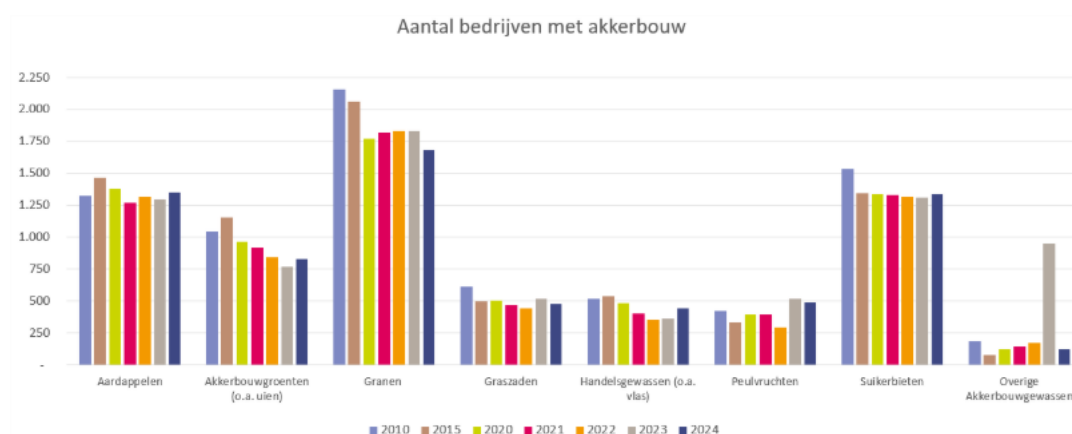

Verdeling teelten voor akkerbouw en tuinbouw open grond t.o.v. totaal hectare (CBS, 2022).

Het gemiddelde bouwplan van een Zeeuwse agrariër bestaat onder andere uit teelten als granen (29%), aardappelen (19%), suikerbieten (13%) en uien (9%). Ook teelten als luzerne en vlas, snijmais, peulvruchten en graszaad zijn veelvoorkomende gewassen in het bouwplan. De gemiddelde bedrijfsomvang van een landbouwbedrijf in Zeeland bedroeg in 2024 ongeveer 50 hectare. Voor de Zeeuwse akkerbouw was dit gemiddeld rond de 35-40 hectare, voor de fruitteelt betrof dit tussen de 18 en 20 hectare (appels en peren) en 6 hectare voor kleinfruit.

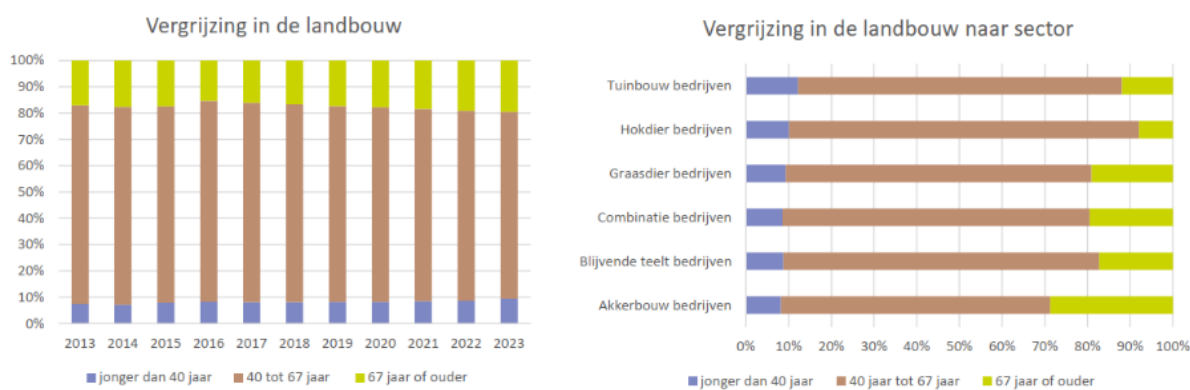

Aantal landbouwbedrijven per deelsector in Zeeland (bron: CBS, 2024).

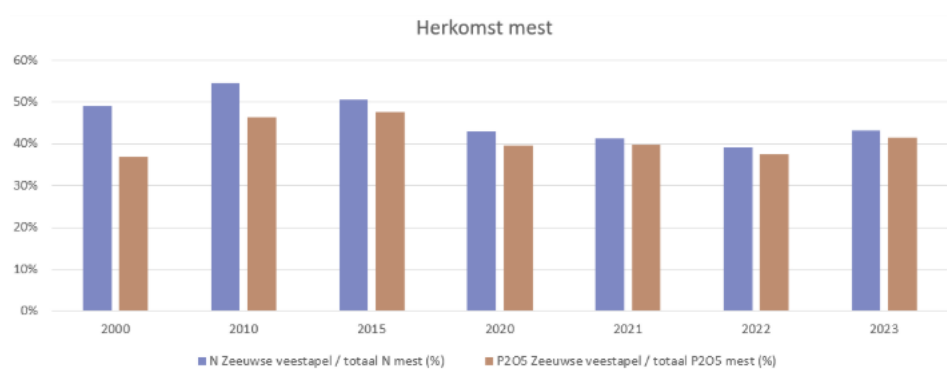
Aantal bedrijven per akkerbouwteelt in Zeeland.

Bedrijfsopvolging is een uitdaging die in heel Nederland en dus ook in Zeeland geldt. Rond de 20% van de landbouwers in Zeeland is 67 jaar of ouder, 70% is van een leeftijd tussen 40 en 76 jaar en rond de 10% van de werkzame landbouwers is jonger dan 40 jaar. In de akkerbouw is het aantal werkzame landbouwers met een leeftijd van meer dan 67 het hoogst (ongeveer 30%), gevolgd door graasdierbedrijven en gecombineerde bedrijven (bron: CBS, 2024).

Vergrijzing in de landbouwsector (bron: CBS, 2024).

Het aantal (melk)veehouderij- en pluimveebedrijven in Zeeland is beperkt, maar gezamenlijk vormen zij een belangrijke sector, zowel op economisch vlak als in de agrarische kringlopen (denk aan mest). In Zeeland zijn er in totaal tussen de 20.000 en 25.000 melkkoeien gehuisvest (dat is 1,5% van het totale aantal koeien in Nederland). Ook het aandeel schapen (4,4%), varkens (1%) en leghennen en vleeskuikens (4,1%) is beperkt (bron: maatwerk CBS). Voor wat betreft mest voor de akkerbouw en vanuit de veehouderij, wordt ongeveer 60% van de fosfaat- en stikstofvraag voor landbouw voorzien vanuit buiten Zeeland en 40% komt uit Zeeland.

Herkomst dierlijke mest op basis van verhouding stikstof en fosfaat in gebruikte dierlijke mest versus stikstof- en fosfaatuitscheiding Zeeland (aandeel N en P2O5 Zeeuwse veestapel/ totaal N en P2O5 mest (%)) (bron: CBS, 2023)

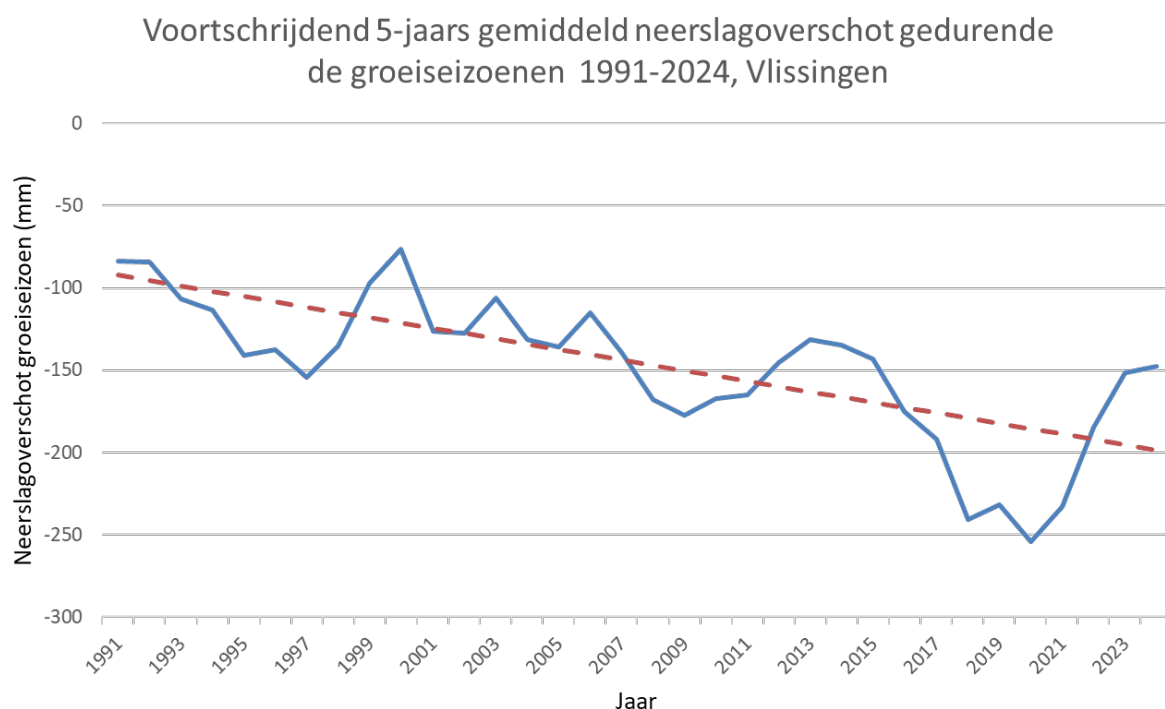
De opbrengsten van landbouwers door verkoop via de korte keten zijn de afgelopen jaren sterk gestegen (tot 72 miljoen euro in 2023, ten opzichte van 43 miljoen euro in 2020). In totaal is dit aandeel 3% van de totale landelijke omzet via de korte keten. Meer dan 18% van de totale landbouwbedrijven in Zeeland verkoopt in meer of mindere mate via de korte keten (ten opzichte van 15,5% landelijk) (bron: WUR, Monitor Korte Ketens). Meer dan de helft van de Zeeuwse bedrijven haalt meer dan 10% van hun inkomsten uit verbreding/multifunctionele landbouw (en meer dan 20% doet dit voor meer dan 50% van hun totale inkomsten) (bron: CBS, 2023).

Eiwitgewassen passen van oudsher al bij de Zeeuwse klei. In Zeeland worden op dit moment jaarlijks meer dan 150 hectare kapucijners, veldbonen en erwten geteeld, wat goed is voor meer dan 1,5% van het totale areaal aan cultuurgrond. Bruine bonen zijn op haar beurt goed voor 2% van het totale areaal aan gewassen en luzerne meer dan 4%. In totaal bedragen eiwitgewassen bijna 4,5% van het totale areaal.

Het areaal van biologische landbouw in Zeeland bedroeg in 2024 meer dan 3000 hectare, goed voor 2,7% van het totale landbouwareaal (bron: Bionext, 2024). Ten opzichte van 2023 is het areaal met 4,4% gestegen.

8.5. Zoet water

De Zeeuwse uitgangssituatie voor zoetwaterbeschikbaarheid is ingewikkeld. Aan de ene kant is Zeeland maar beperkt aangesloten op het zoete hoofdwatersysteem van Nederland en daardoor grotendeels afhankelijk van het regenwater dat valt. Aan de andere kant heeft de provincie te maken met toenemende verziltingsdruk als gevolg van klimaatverandering en een stijgende zeespiegel. Daarnaast verslechtert de zoetwatersituatie – de verhouding tussen zoetwaterbehoefte en -beschikbaarheid – door een groeiend tekort aan neerslag in de groeiseizoenen, zie onderstaande figuur. Het watersysteem van Zeeland is primair ingericht op de afvoer van water, om wateroverlast te beperken en waterveiligheid te waarborgen. Maar het veranderende klimaat met piekbuien, langere periodes van droogte en toenemende verzilting, vraagt om een nieuwe visie op waterbeheer.

KNMI-data: een toenemend neerslagtekort in de groeiseizoenen, weergegeven als negatief neerslagoverschot (of verdampingsoverschot)

Opgave

Voor de productie is zoet water erg belangrijk voor de landbouw. Daarnaast is zoet water ook belangrijk voor de (zoete) natuur. Daarom is Zeeland al geruime tijd bezig met het bedenken en uitvoeren van oplossingen. Maatregelen en projecten worden ontwikkeld en uitgevoerd binnen de samenhangende aanpak 'Zeeuws Deltaplan Zoet Water', met als doel Zeeland voor 2050 weerbaar te maken tegen zoetwatertekorten. De maatregelen worden per gebied afgestemd op de unieke (geo)hydrologische omstandigheden. Voor projecten met positieve resultaten kijken we of we die op meer plaatsen kunnen toepassen en of we die kunnen opschalen naar andere en grotere gebieden. De aanpak probeert een balans te vinden tussen landbouw en natuur, met integrale projecten die bijdragen aan een robuuster waterbeheer. Daarbij staat maatwerk centraal: wat in het ene gebied werkt, is niet altijd toepasbaar in een ander gebied.

Verzilting

Verzilting wordt veroorzaakt door een verschil tussen het zeewaterpeil en het binnendijkse grondwaterpeil. Dit neemt toe wanneer de zeespiegel stijgt of wanneer het grondwaterpeil zakt, bijvoorbeeld door verdamping. Dit gebeurt allebei dus het is duidelijk dat verzilting op dit moment toeneemt. Daardoor kan het gebeuren dat bestaande massa's zoet water dat op het zoute grondwater

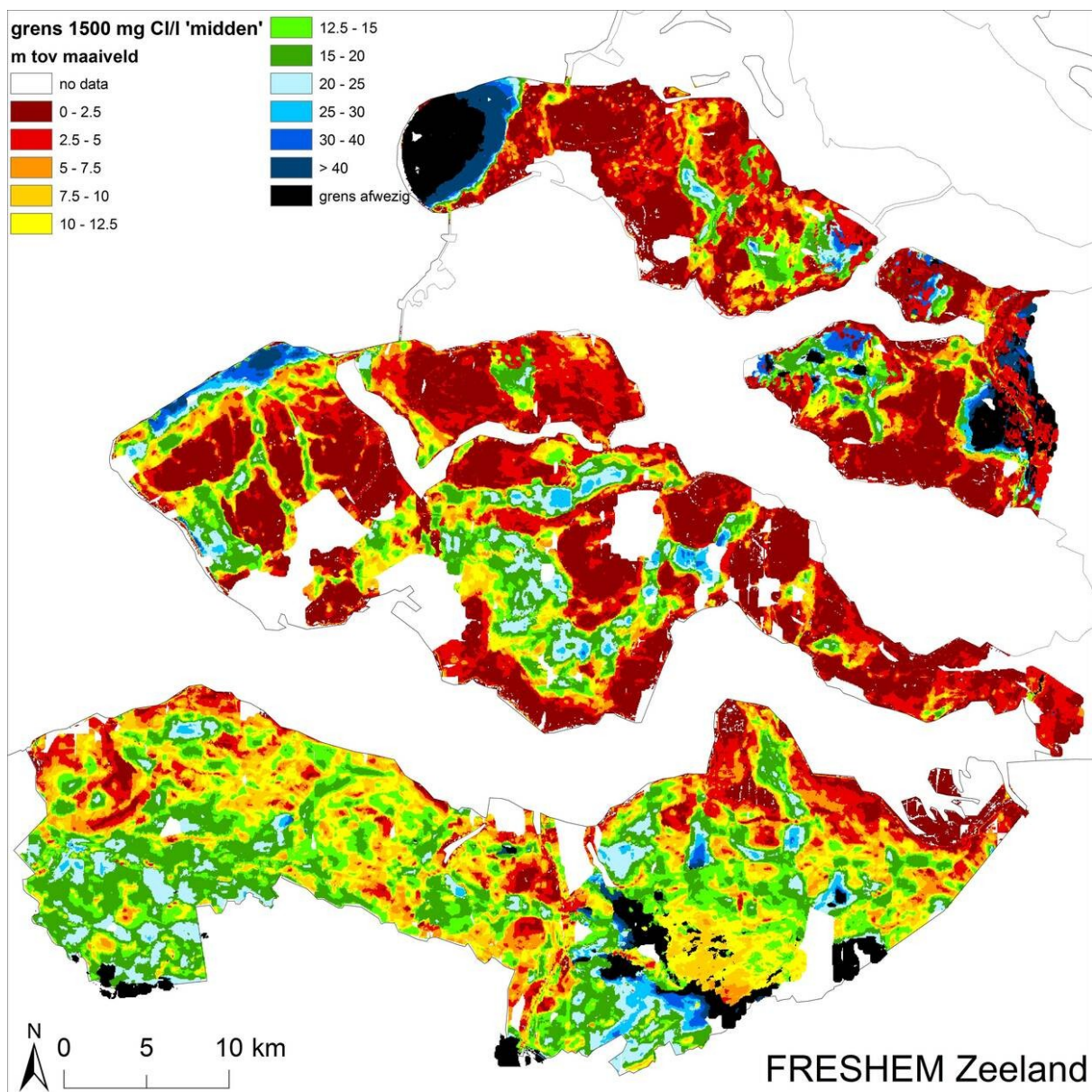
drijft (regenwaterlenzen) verdwijnen. Dan kan zout water vanuit de diepere ondergrond naar het oppervlak stijgen. Gebieden met een zandige ondergrond zijn het kwetsbaarst en dan vooral die nabij de kust.

Hoewel verzilting tot nu toe een bescheiden invloed heeft op de landbouw, is er alle reden om nu actief maatregelen te treffen om toekomstige verzilting te beperken. De trend mag dan negatief zijn, hij is met gerichte maatregelen tientallen jaren te vertragen. In die tijd kunnen we fundamentele toekomstkeuzes maken.

Nieuwe visie op waterbeheer

Beter waterbeheer betekent aan de ene kant het hebben van voldoende bergings- en afvoercapaciteit om piekbuien te kunnen verwerken. En aan de andere kant zijn grotere zoetwatervoorraden nodig om periodes van droogte te kunnen doorstaan. Om deze twee, op het eerste oog, tegenstijdige vereisten te combineren, ligt de oplossing in het beter benutten van zowel het oppervlaktewatersysteem als de ondergrond. Door stabiele zoete grondwatervoorraden te creëren, met meer gecontroleerde interactie met het veel dynamischer oppervlaktewater, kan bovendien verzilting effectief worden beperkt. Door tegelijkertijd het oppervlaktewatersysteem te verruimen wordt de bergings- en afvoercapaciteit voor neerslag vergroot. Op die manier wordt Zeeland weerbaarder tegen zowel klimaatverandering als zeespiegelstijging. Dat is gunstig voor de natuur, maar biedt ook perspectief voor de landbouw in Zeeland.

Bij een sterke zeespiegelstijging zal verzilting meer en meer invloed hebben op binnendijkse gebieden en dus op de zoetwatervoorraden in de ondergrond. Maar met een aangepast waterbeheer kan de verziltingsdruk in Zeeland, dat met zijn gemiddelde hoogteligging rond NAP beduidend hoger ligt dan veel andere delen van Laag Nederland, flink verminderen. Zo wordt een buffer opgebouwd waarmee de effecten van zeespiegelstijging langer kunnen worden weerstaan, naar verwachting tientallen jaren.

Kartering zoet en zout en kleilagen in de ondergrond. In de rode gebieden is beperkt zoet water beschikbaar in de ondergrond. In de blauwe gebieden is veel zoet water beschikbaar in de ondergrond.

Doel

Het doel voor de komende jaren is om de integrale aanpak verder door te zetten, om de weerbaarheid tegen wateroverlast, droogte en verzilting te vergroten. Dit draagt bij aan het behoud van leefbaarheid en economische vitaliteit in Zeeland.

8.6. Agrarisch Natuurbeheer

Op 24 juni 2025 is de Zeeuwse ambitie Agrarisch Natuurbeheer (ANB) vastgesteld. Hiermee stelt de Provincie Zeeland haar koers vast voor de uitbreiding van het agrarisch natuurbeheer tot 2050. Hoewel er binnen Zeeland slechts beperkt landbouwaandachtsgebieden aanwezig zijn conform de visie van het Rijk waar nieuwe ANB-middelen vooral moeten gaan landen, is de provinciale behoefte aan uitbreiding van het agrarisch natuurbeheer groot. Agrarisch natuurbeheer kan namelijk bijdragen

aan belangrijke Zeeuwse opgaven zoals natuurherstel, stikstofreductie, waterkwaliteit en klimaatadaptatie.

Op het gebied van biodiversiteit en natuur zijn voor Zeeland de belangrijkste doelen:

- herstel van akkervogelpopulaties
- bescherming van kustvogels
- bevorderen van groenblauwe dooradering, waaronder met name het beheer van binnendijken als ecologische verbindingzones, en
- versterken van natuurgebieden.

Het ambitiedocument beschrijft een gefaseerde aanpak:

1. Korte termijn (2026-2028): Uitbreiding van agrarisch natuurbeheer (met ANLb) in kansrijke gebieden, langs waterlopen en rond kwetsbare natuurgebieden, versterking van de groenblauwe dooradering en versterkte monitoring.
2. Middellange termijn (2029-2035): ANB-maatregelen rond alle natuurgebieden en op binnendijken, natuurvriendelijke oevers door boeren, uitbreiding natuurinclusieve maatregelen en ruimte voor ecologische en bedrijfsmatige experimenten.
3. Perspectief 2050: Voedselproductie en ecologie zijn integraal verweven in het landschap en het boerenbedrijf.

De uitvoering berust op een goede samenwerking tussen de Provincie Zeeland, het agrarische collectief Poldernatuur Zeeland, het waterschap en natuurorganisaties. Instrumenten zoals het stelsel Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb), de provinciale regeling Natuur op Landbouwgronden (NoL) en de eco- en investeringsmaatregelen uit het Gemeenschappelijk Landbouw beleid (GLB) en van het Rijk worden hiervoor ingezet. Het ambitiedocument onderstreept het belang van vrijwillige deelname, passende vergoedingen, duidelijke kaders en een gebiedsgerichte benadering.

Tot slot fungeert het Zeeuwse ambitiedocument ANB als een richtinggevend kader binnen de bredere visie Zeeland 2050, waarin voedselproductie, natuur en een vitaal platteland in balans zijn.

8.7. Grond

De komende jaren zullen scherpe, ruimtelijke keuzes worden gemaakt. Want niet alles kan overal. We zien de vraag naar grond steeds groter worden, terwijl uit de grondprijsmonitor blijkt dat de grondprijzen al hoog is (bron: Kadaster). We moeten ons ervan bewust zijn dat de keuzes die we maken in grondbeleid, en het hieraan verbonden (wettelijk) instrumentarium, direct effect hebben op zakelijke, emotionele en sociale verhoudingen. Het creëren van draagvlak is cruciaal en kost veel tijd. Maar een snelle aanpak, zonder draagvlak, leidt zeker niet tot het gewenste resultaat.

Op basis van de huidige Zeeuwse werkwijze (Nota Grondbeleid Zeeland 2022) is gekozen voor de vrijwillige, integrale benadering. Hiermee doen we het meest recht aan de posities van de betrokken eigenaren en gebruikers en kunnen we hen zoveel mogelijk toekomstperspectief bieden én maatschappelijke doelen realiseren. De uitdaging voor de komende periode zal zijn om, bij het besluit over het inzetten van grondinstrumenten, ons er nog bewuster van te zijn dat het géén ‘juridisch kunstje’ is van het toepassen van wetteksten en procedures, maar dat het vooral een kwestie is van empathie en vertrouwen. Dit vraagt continue bestuurlijke (en ambtelijke) aandacht, bewustzijn, goede communicatie en afstemming.

Naast agrariërs en andere grondeigenaren, leveren overheden in belangrijke mate een bijdrage aan het realiseren van de opgaven. De inzet van grondinstrumenten waarover de overheid beschikt, is hiervoor belangrijk. Hierbij valt te denken aan het aan- en verkopen van grond, het vrijwillige

kavelruilen, voorkeursrecht, (provinciale) grondbank, wettelijke herverkaveling, verplaatsing, verpachting, samenwerking en het op peil houden van vakinhoudelijke kennis en vaardigheden.

Algemene principes

In de vastgestelde nota grondbeleid Zeeland (2022) is geanticipeerd op de opgaven die op ons afkomen. In het Zeeuwse grondbeleid zijn de volgende uitgangsprincipes opgenomen:

- ✓ Vrijwilligheid vormt het uitgangspunt.
- ✓ De Provincie handelt binnen de daarvoor geldende wet- en regelgeving en de financiële kaders. Dat wil zeggen: marktconform, rechtmatig, integer en transparant.
- ✓ De Provincie zorgt voor haar eigendom; passend bij het DNA van Zeeland.
- ✓ (Grond)exploitatie van gronden of gebouwen die niet betrokken zijn bij een kerntaak van de Provincie, vindt niet plaats. Denk bijvoorbeeld aan woningbouw, bedrijventerrein en recreatie

Op basis van deze nota zetten we de komende jaren (verder) in op:

- Het (verder) versterken van de Zeeuwse uitvoeringkracht
- Het bevorderen van de samenwerking tussen overheden en grondeigenaren in Zeeland
- Het vergroten van het areaal van ruilgronden (Grondbank Zeeland)
- Het introduceren van het nieuwe grondinstrument: Ontwikkelingsbank
- Het ontwikkelen van 'Kennisalliantie Grond & Eigendom' om uitvoeringskracht te vergroten

Integrale gebiedsaanpak, landinrichtingsinstrumentarium en grondbank

De roep om meer overheidsregie, gebiedsgerichte aanpak en de inzet van grondinstrumenten neemt toe. Ook de druk op de leefomgeving vanuit allerlei opgaven, zoals wonen, landbouw, natuur, water, bereikbaarheid, duurzame economie, energie en klimaat, neemt toe. Steeds duidelijker wordt dat de opgaven alleen aangepakt kunnen worden als we dit in samenhang doen. Voor al deze ontwikkelingen is ruimte nodig.

Als we de functies van een gebied willen veranderen of nieuwe functies willen toevoegen, dan is schuiven met, en ruilen van, grondeigendom meestal noodzakelijk.

Vrijwillige kavelruil

Voor de inzet van het instrument vrijwillige kavelruil is vertrouwen noodzakelijk. De Provincie moet een volwaardige partner in het gesprek zijn en de aanwezigheid van voldoende ruilgrond is van doorslaggevende betekenis om maatwerk mogelijk te maken.

Sinds 2012 faciliteert de Provincie Zeeland vrijwillige kavelruilprocessen door middel van de adviescommissie Kavelruilbureau Zeeland, de inzet van kavelruilcoördinatoren, subsidie en het beschikbaar stellen van ruilgronden (Grondbank Zeeland). Door onderlinge afstemming met particulieren en alle overheden is de afgelopen jaren in heel Zeeland vrijwillig grond geruild. Dit bevordert op vrijwillige wijze een toekomstbestendige landbouw, maar helpt ook bij het realiseren van maatschappelijke doelen zoals waterberging, natuur, verkeersveiligheid en cultuur.

Wettelijke herverkaveling

Mocht het op vrijwillige wijze niet lukken, dan hebben de Provincies, als enige overheidsinstantie, de mogelijkheid om het gebiedsproces en de gewenste doelstellingen te realiseren. Dit kan door het inzetten van het landinrichtingsinstrument wettelijke herverkaveling, met het hieraan verbonden proces en de financiële afhandeling (Omgevingswet).

Grondbank

Bij de gebiedsgerichte aanpak is naast het instrument 'kavelruil', al dan niet wettelijk, het voorhanden hebben van voldoende ruilgronden een belangrijk factor voor succes. Dit blijkt uit de jarenlange ervaring die in Nederland is opgedaan met integrale landinrichtingsprojecten. We zien dat bij het ontbreken van deze factor een gebiedsgerichte aanpak niet of nauwelijks van de grond komt. Om de omvang van een benodigde grondvoorraad te bepalen, wordt als 'vuistregel' het volgende gehanteerd: voor een gebied met overwegend een landbouwfunctie en zonder specifieke publieke doelen, is voor het op gang brengen van een vrijwillig ruilingsproces ongeveer 2% ruilgrond nodig (20 ha in een gebied van 1.000 ha). In gebieden met een meervoudige opgave geldt 3% ruilgrond als minimale norm (bron: Kadaster).

In Zeeland heeft de Provincie ruilgronden voorhanden. We zien dat, in combinatie met de werkwijze van het Kavelruilbureau Zeeland, maatschappelijke doelen op vrijwillige wijze worden gerealiseerd. De komende periode wordt verwacht dat de provinciale grondvoorraad ongeveer met 100 tot 150 hectare per jaar zal moeten toenemen tot ongeveer 1.600 hectare. Dit hangt onder meer af van ontwikkelingen op de grondmarkt (grondmobiliteit en prijsontwikkelingen) en van ontwikkelingen rond provinciale opgaven.

Op nationaal niveau biedt het Rijk (ministerie van Landbouw, Visserij Voedselzekerheid en Natuur / LNV) een faciliteit 'nationale grondbank' om de grondmobiliteit te bevorderen voor het behalen van landelijke doelen op het gebied van water, bodem, klimaatadaptatie en biodiversiteit. Hierop kan de Provincie een beroep doen. Daarnaast zijn er verschillende opkoopregelingen en subsidieregelingen die gericht zijn op het opkopen van grond ten behoeve van één specifieke doelstelling zoals het stimuleren van duurzaamheid en de vermindering van stikstof.

Organisatie

De ervaring leert dat het aankopen van grond specialistisch werk is en veel tijd kost. Tegelijk komt een mogelijkheid vaak spontaan op de markt en is snelheid van handelen vereist. Binnen gebiedsprocessen moet voldoende expertise aanwezig zijn om door te kunnen pakken als het nodig is.

Bijlage 9 Maatregelenformats

In deze bijlage zijn de maatregelen uitgewerkt die onderdeel uitmaken van het Programma. Met deze maatregelen willen we de volgende stappen zetten in het behalen van de doelen voor natuur, water, klimaatadaptatie, zoetwaterbeschikbaarheid en volhoudbare landbouw in het landelijk gebied.

De maatregelen dragen zoveel mogelijk bij aan verschillende doelen, maar zullen niet in alle gevallen leiden tot doelbereik. Met name de stikstofdepositie, KRW- opgave en zoetwaterbeschikbaarheid (het tegengaan van verdroging) vragen meer inzet dan alleen deze maatregelen. Daarbij is ook de inzet van het Rijk van belang.

Er zijn een aantal uitgangspunten:

- De maatregelen zijn vrijwillig.
- Er is over het algemeen geen keuze gemaakt in gebieden, de maatregelen zijn voor heel Zeeland.
- We gaan voor zoetwaterbeschikbaarheid uit van wat er is en wat er valt.
- De maatregelen dragen aan zoveel mogelijk doelen bij en geven zo invulling aan de opgave.
- Maatregelen zijn zowel plannen als projecten. Uit beiden kunnen ook weer vervolgmaatregelen komen.

De maatregelen hebben een verschillende oorsprong.

1. Maatregelen als vervolg op de koplopermaatregelen waarvoor eerder financiering is ontvangen vanuit LVVN.
2. Maatregelen uit het concept Zeeuws gebiedsprogramma waarvoor niet eerder financiering is ontvangen vanuit LVVN of op een andere wijze en die nog relevant zijn voor doelbereik.
3. Nieuwe maatregelen die bijdragen aan één of meerdere doelen.

De maatregelen zijn intern opgehaald en zowel intern als extern (in de externe werkgroep) besproken.

Maatregelenformats

Voor de uitwerking is gebruik gemaakt van standaard formats. In het format is beschreven wat de maatregelen inhoudt, welke partijen betrokken zijn en aan welke doelen wordt bijgedragen. De onderbouwing is zoveel mogelijk kwantitatief opgesteld. Inzicht in de kosten en in een aantal gevallen in financieringsmogelijkheden is zoveel mogelijk meegenomen. Tevens is aandacht besteed aan monitoring en evaluatie. Ook zijn risico's en beheersmaatregelen benoemd. Vooral de financiering is hierbij een aandachtspunt.

Het Programma kan overigens op elk moment worden aangevuld met nieuwe maatregelen. Een aantal maatregelen ziet op pilots of onderzoeken, daaruit kunnen maatregelen volgen die later aan het Programma worden toegevoegd. Dat geldt ook voor maatregelen volgend uit nieuwe inzichten of ontwikkelingen.

Met deze maatregelen willen we, samen met partners in het gebied, een volgende stap zetten in het behalen van de doelen voor natuur, water, klimaatadaptatie, zoetwaterbeschikbaarheid en volhoudbare landbouw in het landelijk gebied.

De maatregelpakketten

Elk pakket bestaat uit meerdere maatregelen die bijdragen aan één of meerdere doelen. De maatregelen zijn onderverdeeld in de thema's die ook in het programma worden aangehouden. Hiermee wordt een volgende stap gezet in een integrale, samenhangende benadering.

Dat geeft de volgende maatregelpakketten:

- Groen herstelt (N):

Deze maatregelen zien op natuurherstel en de doelen volgend uit NNZ, Bosvisie en groenblauwe dooradering. In dit pakket zijn ook de maatregelen opgenomen die met name bijdragen aan een stikstofreductie en redeneerlijnen voor natuurvergunningverlening. Deze maatregelen dragen ook bij aan de doelen KRW, klimaatadaptatie en volhoudbare landbouw.

- Van grond tot gewas (G)

Deze maatregelen richten zich op de volhoudbare landbouw en gaan over innovaties, inzet op kringlooplandbouw en ook het verminderen van de stikstofemissie. De maatregelen dragen naast volhoudbare landbouw ook bij aan natuur, klimaatadaptatie en water.

- Elke druppel telt dubbel (W)

In dit maatregelpakket zijn maatregelen opgenomen die bijdragen aan de zoetwaterbeschikbaarheid voor zowel landbouw als natuur. Naast zoetwaterbeschikbaarheid dragen deze maatregelen ook bij aan de doelen natuur, water, klimaatadaptatie en volhoudbare landbouw.

- Meten is weten (M)

Monitoring is een belangrijk onderdeel van het Programma. De maatregelen in dit pakket dragen hieraan bij. Het gaat om het monitoren van het effect van maatregelen, maar ook om het monitoren van effecten door veranderende omstandigheden.

Hieronder zijn de maatregelformats opgenomen die de basis vormen voor verdere uitwerking.

9.1. Maatregelenformats Groen herstelt (N)

N1: Bos buiten het Natuurnetwerk Zeeland (NNZ)

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Bos buiten het Natuurnetwerk Zeeland (NNZ)
Deelnemende partijen	Grondeigenaren (o.a. agrarisch ondernemers, landgoedeigenaren Terrein beherende organisaties Provincie Zeeland Waterschap Rijkswaterstaat Zeeuwse gemeenten
Gebied /locaties	De maatregel voor bos heeft betrekking op het gehele landelijk gebied in de provincie Zeeland. Inclusief, verschillend op het gebied van impact, de deelgebieden: - Kop van Schouwen - Manteling van Walcheren - Grenspark Groot Saefthinge - North Sea Port District - Veerse Meer
Samenvatting	Deze maatregel richt zich op het 'Bos buiten het Natuurnetwerk Zeeland (205 ha)'. In Zeeland is de opgave voor meer bos en houtige elementen reeds enkele jaren geleden ingezet middels de Provinciale 'Zeeuwse Bosvisie' en het 'Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied'. De Zeeuwse Bosvisie is een regionale vertaling van de Nationale Bossenstrategie, vanuit een landschappelijke en ecologische ruimtelijke insteek welke met alle relevante partners is vormgegeven.
Plan of project?	Plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	In Zeeland is de opgave voor meer bos en houtige elementen reeds enkele jaren geleden ingezet middels de Provinciale 'Zeeuwse Bosvisie' en het 'Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied'. De Zeeuwse Bosvisie is een regionale vertaling van de Nationale Bossenstrategie, vanuit een landschappelijke en ecologische ruimtelijke insteek welke met alle relevante partners is vormgegeven. In Zeeland kennen we zowel klei- als zandbodems. De Bosvisie heeft als doel vanuit het landschap geredeneerd kansrijke gebieden te duiden voor bosontwikkeling.
------------------------	--

	Wij beschouwen alle opgaande, houtige beplantingen als bos. Dit is een vrij brede definitie van bos. Zeeland heeft nu circa 4.100 ha bos, maar kenmerkt zich op veel plekken door een open landschap. Toch zijn bomen en struiken sterk bepalend voor het karakter van het Zeeuwse landschap, zoals hagen, weg- en dijkbeplantingen, duinbossen, knotwilgen en hakhoutsingels. De opgave betreft: - Bos binnen het Natuurnetwerk Zeeland (205 ha) - Bos buiten het Natuurnetwerk Zeeland (205 ha) - Boscompensatie - Revitalisering bestaand bos Deze maatregel richt zich op het 'Bos buiten het Natuurnetwerk Zeeland (205 ha)'. Om dit doel te bereiken, zijn voldoende financiële middelen (ongeveer €29 miljoen tot 2030) nodig. Deze zullen worden ingezet voor de afwaardering van grond en de inrichting, aanplant en beheer van bos. Er worden financiële middelen aangevraagd voor de volgende doelen: - Afwaardering: grond met de bestemming natuur heeft een veel lagere financiële waarde dan landbouwgrond, wat een belangrijke limiterende factor is in het aanleggen van bos. - Inrichting/aanplant: kosten voor het maken van een inrichtingsplan en de daadwerkelijke aanleg. - 5 jaar beheer: de eerste vijf jaren is het meeste beheer nodig. Het betreft projecten waarbij percelen buiten het natuurnetwerk (einddoel 205ha) worden getransformeerd naar bos in lijn met de Zeeuwse Bosvisie.
Relatie lopende maatregel	Subsidieregeling "bos en houtige landschapselementen" en nog op te stellen subsidieregeling "agroforestry en voedselbossen".
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	N.v.t.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: verrijken van de biodiversiteit, inrichting van 50% van de opgave van meer bos in Zeeland uit de Zeeuwse Bosvisie, invulling geven aan Groenblauwe dooradering - Stikstof: beperken stikstofdepositie en vastleggen CO₂. - Water (KaderRichtlijn Water): klimaatadaptieve inrichting, gezonde bodem - Klimaatadaptatie: schaduw/verkoeling, betere vocht- en nutriënten voorziening
--------------------------	---

	- Zoet water; bevorderen infiltratie - Landbouw: agroforestry/boslandbouw, voedselbossen, bodemherstel
Meekoppelkansen	Intrinsieke kwaliteiten; - Versterken van de landschapskarakteristiek - Verbeteren van landschappelijke inpassing - Versterken recreatieve uitlooptmogelijkheden en -opvangcapaciteit van het Landschap En daarbij behorende meekoppelkansen; - Leefbaarheid en gezondheid - Cultuurhistorie en erfgoed - Houtproductie en circulariteit - Agrarische transitie en kringlooplandbouw - Nuttige insecten
Onderbouwing of relatie andere programma's	Zeeuwse Bosvisie

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	- Grondeigenaren (o.a. agrarisch ondernemers, landgoedeigenaren) - Terreinbeherende organisaties - Provincie Zeeland - Waterschap - Rijkswaterstaat - Zeeuwse gemeenten Allen hebben grond in eigendom die ingezet kan worden voor de aanleg van bos. Meesten (of afvaardiging van) hebben de Zeeuwse Bosvisie ondertekend.
Afgeronde procedures en besluitvorming	- Procedures, vergunningverlening en politieke besluitvorming zullen bij uitvoering van toepassing zijn. Er zijn geen specifieke gebieden aangewezen waar op voorhand procedures, vergunning etc. doorlopen kan worden.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	- Bij het inventariseren van de maatregelen voor bos in Zeeland zijn partijen betrokken, o.a. in de Regiodialogen in Zeeland (mrt-mei 2023); - In de 5 deelgebieden worden ideeën opgehaald; - De eerste aanzet tot maatregelen zijn als onderdeel van het concept gebiedsprogramma dat in het voorjaar 2023 gedeeld is met Provinciale Staten - betrokken partijen kunnen allen onder bepaalde voorwaarden aanspraak maken op de beschikbare financiën van deze maatregel.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Dit betreft financiering van maatregelen waarbij percelen buiten het natuurnetwerk worden getransformeerd naar bos. Ondersteuning in de kosten wordt gevraagd voor: - Afwaardering - Inrichting - Aanplant - Beheer Voor deze onderdelen is per hectare een bedrag van € 125.000 benodigd. Uitgaande van 205 ha komt dit neer op eenmalig afgerond € 26.000.000 euro. Voor het beheer van deze gronden is € 500 per ha benodigd. Uitgaande van de looptijd t/m 2030 (5 jaar) betreft dit een bedrag van jaarlijks € 102.500 en totaal € 512.500.	
	<i>Maatregel bos buiten het natuurnetwerk (205ha)</i>	<i>Kosten realisatie excl. Btw</i>
	- Afwaardering	€ 25.265.000
	- Inrichting	
	- Aanplant	
	- Beheer	€ 512.500
	Kosten	€ 25.777.500
	Plankosten	€ 3.950.000
	Totaal	€ 29.727.500
Dekkingsvoorstel	In de Najaarsnota 2021 van de Provincie zijn middelen gereserveerd voor de invulling van bos buiten het NNZ; voor de resterende jaren tot 2030 tezamen € 2.000.000,-. Resteert een benodigd bedrag van € 27.727.500,-.	
Risico's en beheersmaatregelen	- Vertraging door vergunningen, bestemmingswijziging etc. - o Beheersmaatregel: voorafgaand aan aanvraag haalbaarheid toetsen en planning binnen de tijd maken - Stijging grondprijzen - o Beheersmaatregel: projecten toetsen op kosten in vergelijking tot oppervlakte - Werven genoeg geïnteresseerden - o Beheersmaatregel: meermaals (afhankelijk van interesse halfjaarlijks, jaarlijks etc.) verspreiden informatie onder (potentieel) geïnteresseerden - o Wanneer jaarlijks veel geld overblijft, onderzoeken of het mogelijk is om op Provinciale gronden acties te ondernemen.	

6. Aanpak met planning en mijlpalen

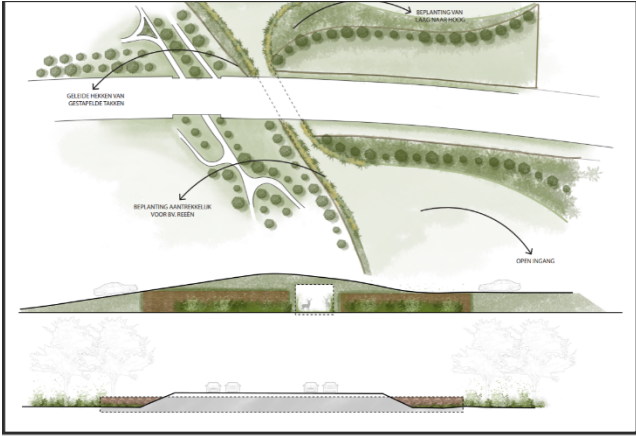
Aanpak	Bestaande subsidieregeling “bos en houtige landschapselementen” en aanstaande subsidieregeling “agroforestry en voedselbossen” uitbreiden
--------	---

	met beschikbare gelden. Deze wordt jaarlijks opengesteld. Monitoring zal plaatsvinden middels de jaarlijkse landelijke uitvraag monitoring bossenstrategie.
Planning met mijlpalen en afronding	- 2025: Uitwerken uitbreiding subsidieregeling “bos en houtige landschapselementen” en “agroforestry en voedselbossen”. - Q4 2025-2030: Openstellen subsidieregelingen - Tussenresultaten: jaarlijks hoeveelheid uitbreiding bos monitoren - Q1 2030 : eindrapportage opstellen met aangelegde hoeveelheid hectares
Gesteld staan voor realisatie	- Provinciaal: ambtenaar Bosvisie met ondersteuning van relevante ambtenaren zoals vastgoed, natuurnetwerk etc. - Andere overheden: relevante ambtenaar groen/groene ruimte -

N2: Aanleggen Ecopassage onder Deltaweg

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Het aanleggen van een Ecopassage onder de Deltaweg als onderdeel van de groen blauwe dooradering
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland Terreinbeherende organisaties - natuurmonumenten Waterschap Scheldestromen
Gebied /locaties	Ecopassage onder de Deltaweg (N256). Dit is de weg tussen Goes en Noord-Beveland.
Samenvatting	De Deltaweg (N256) is de weg tussen Goes en Noord-Beveland. Deze weg is één van de belangrijkste verkeersaders van Zeeland voor het personen- en goederenvervoer. In het zomerseizoen is het er extra druk door het toeristenverkeer. De Deltaweg is daarmee één van de drukste wegen van Zeeland. Er ontstaan vaak files en er gebeuren regelmatig ongelukken. Momenteel worden de plannen ontwikkeld om de Deltaweg aan te pakken. De aanvraag betreft een ecopassage voor zoogdieren en amfibieën onder de Deltaweg door. Daarmee wordt een verbinding gecreëerd tussen de beide delen van natuurgebied De Schenge dat momenteel wordt doorsneden door de Deltaweg. De Schenge is een voormalige zee-arm die vroeger het eiland Wolphaartsdijk van Zuid-Beveland scheidde. De natuur op de voormalige kreekrug in combinatie met het hoogteverschil van de oude Zeedijk maakt de verbinding van grote waarde voor de biodiversiteit. Daarnaast vermindert het aantal verkeersslachtoffers door deze maatregel. In 2024 heeft de terreinbeherende organisatie aan de oostzijde van de Deltaweg het natuurgebied uitgebreid. Hierbij is 15 hectare voormalige landbouwgrond omgezet in vochtig hooiland.

Plan of project?	Met het 'Project Deltaweg' werkt de Provincie Zeeland aan een veilige en vlotte doorstroming van de Deltaweg. Het definitieve ontwerp voor de verbetering van deze verkeersopgave wordt in 2026 verwacht. Binnen het project is ruimte voor meekoppelkansen voor natuur en water maar onvoldoende voor een ecopassage.
Bijlagen	<i>Kaart</i> <i>Voorlopige schets met mogelijke inrichting ecopassage</i>

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Het betreft een ecopassage voor zowel zoogdieren als amfibieën onder de Deltaweg door, als onderdeel van het project om de Deltaweg te vernieuwen. Nu de Deltaweg vernieuwd wordt zou tegelijk met deze vernieuwing van de weg een ecopassage kunnen worden aangelegd. Het nieuwe profiel van de Deltaweg is breder dan het huidige profiel. Dit vraagt een vrij ruime ecopassage. Deze past niet in het directe verlengde van het open water van de Schenge. Er is nu een variant bedacht die in zuidelijke richting langs (parallel aan) de dijk ligt. Nadere afstemming over deze inrichting dient nog plaats te vinden. Er wordt ook gekeken naar de mogelijkheid om het open water, wat nu enkel in verbinding staat met een kleine koker, meer ruimte te geven, mogelijk doormiddel enkele nieuwe bredere kokers. Daarbij kan dan gelijktijdig worden gekeken of er o.a. een otterpassage kan worden aangebracht.
Relatie lopende maatregel	Groen blauwe dooradering
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	n.v.t.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: Groen blauwe dooradering, biodiversiteitsvergroting, verkeersveiligheid - Stikstof: n.v.t - Water (KaderRichtlijn Water): n.v.t - Klimaatadaptatie: n.v.t - Zoet water: n.v.t. - Landbouw: n.v.t.
Meekoppelkansen	- Verkeersveiligheid - Oplossen knelpunt otter - Vergroten belevingswaarde Schenge – bewoners Goese Polder - wandelaars - Rustpunt en uitkijkpunt fietsers - (ihkv klimaatadaptatie – hitte stress) -
Onderbouwing of relatie andere programma's	- Klimaatadaptatie strategie Zeeland 2050 – doelstelling om in 2050 klimaatbestendig en waterrobuust ingericht te zijn - Natuurnetwerk Zeeland (Bosvisie)

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Project Deltaweg en de bij dit project betrokken partijen. De Deltaweg is in eigendom en beheer bij de Provincie Zeeland. Hier ligt de primaire verantwoordelijkheid voor het project. In verband met de verschillende raakvlakken vindt ook overleg en afstemming plaats met onder andere gemeenten, waterschap, rijkswaterstaat, natuurmonumenten, etc.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Het project bevindt zich momenteel in de definitiefase. De inrichtingsvarianten worden hierin uitgewerkt en zaken als een ecopassage worden hierin verwerkt. Dit resulteert in een Voorlopig Ontwerp met een raming die wordt voorgelegd aan GS en PS.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	De aanleg van de ecopassage wordt onderdeel van het project tot de vernieuwing van de Deltaweg en volgt daarmee het participatieproces van dit project. Partijen als natuurmonumenten, gemeente Goes, Waterschap Scheldestromen en bewoners Goese Polder en omgeving van Schenge zijn betrokken. Deze nemen deel aan de klankbordgroep Deltaweg.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	• Aanleg ecopassage 2 miljoen euro • Grond moet aangeschaft worden
Dekkingsvoorstel	

Risico's en beheersmaatregelen	Definitief ontwerp gereed in 2026. Is er dan voldoende financiële zekerheid voor de vaststelling van een ecopassage?
--------------------------------	--

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	De aanleg van de ecopassage wordt onderdeel van het project tot de vernieuwing van de Deltaweg en volgt daarmee de planning van de Deltaweg
Planning met mijlpalen en afronding	Deltaweg is een groot project en volgt daarmee het kader grote projecten en handboek qua fasering: Definitiefase: - nu – dec 2025 (voorlopig ontwerp) Ontwerpfase: dec 2025 – Q3/Q4 2026 (definitief ontwerp met investeringsbesluit) Vorbereidingsfase: Q3/Q4 2026 – Q3 /Q4 2028 (voorbereiding, benodigde onderzoeken, grondaankopen, planologie, aanbesteding werk) Realisatiefase: Q1 /Q2: 2029 Bovenstaand betreft een grove planning. Bij de vaststelling van het voorlopig ontwerp aan het einde van de definitiefase zal ook een beter doorzicht komen op de doorloop tijd is van de verschillende fases. Er kan voor worden gekozen om bijvoorbeeld een aantal werkzaamheden te faseren (naar voren te halen in de tijd).
Gesteld staan voor realisatie	Dient nu te worden opgepakt als onderdeel van het 'Voorlopig Ontwerp', heeft immers consequenties voor het ontwerp. Daarbij is de doorlooptijd afhankelijk van besluitvorming GS en PS. Besluitvorming door GS en PS vindt per faseovergang plaats. Kijkend naar de huidige voorlopige planning kan in 2029 worden gestart met de werkzaamheden.

N3: Maatregelen Programma Natuur

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Maatregelen Programma Natuur
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland, Terreinbeherende organisaties, RWS, Waterschap, ZLTO, Gemeenten.
Gebied /locaties	De 10 stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden in Zeeland. Dat zijn de Kop van Schouwen, de Manteling van Walcheren, de Yerseke en Kapelse Moer, Het Zwin en de Kievittenpolder, Canisvliet, Vogelkreek, Groote Gat, De Oosterschelde, de Westerschelde en Saeftinghe.

Samenvatting	In Programma Natuur is uitgegaan van een over-programmering, daarnaast hebben we maar 80% van het eerder toegezegde budget daadwerkelijk ontvangen van het ministerie. Dat betekent dat we niet alle maatregelen die in het programma zijn opgenomen kunnen uitvoeren. We hebben voor 59 miljoen aan maatregelen opgenomen en voor 38 miljoen aan budget toegezegd gekregen. Voor de volledige uitvoering van programma natuur is dus nog een bedrag van 21 miljoen over om alle maatregelen ook daadwerkelijk uit te voeren.
Plan of project?	Het gaat om diverse natuurherstelmaatregelen zoals opgenomen in het eerder door GS vastgestelde, en door het ministerie geaccordeerde, Programma Natuur.

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Uitvoeren maatregelen Programma Natuur
Relatie lopende maatregel	Opschaling van het reeds lopende Programma Natuur
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	In het concept gebiedsprogramma was Programma Natuur ook al als bijlage opgenomen.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: alle maatregelen zijn gericht op natuurherstel middels systeemherstellende maatregelen, een maatregel om de effecten van stikstofoverbelasting te mitigeren of om andere drukfactoren weg te nemen of het effect daarvan te mitigeren - Stikstof: door vermindering bemesting, maatregelen in de randen langs de Natura 2000-gebieden, hydrologische maatregelen, maatregelen om verdere dynamisering van de duinen te bevorderen - Water (KaderRichtlijn Water): een deel van de maatregelen zal als neveneffect verbeteren van de waterkwaliteit of waterbeschikbaarheid hebben. - Klimaatadaptatie: - - Landbouw: een deel van de maatregelen richt zich op het snijvlak tussen natuur en landbouw (Groenblauwe dooradering, maatregelen in de randen langs de Zeeuwse Natura 2000-gebieden)
Meekoppelkansen	
Onderbouwing of relatie andere programma's	

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Provincie Zeeland – subsidieregelingen, uitvoeren TBO's – Toestemming geven, meedenken, uitvoeren RWS – belangrijk voor de Deltawateren Waterschap – koppeling groenblauwe dooradering met natuurvriendelijke oevers
Afgeronde procedures en besluitvorming	Er is reeds een subsidieregeling maar doordat we beperkt budget hebben kunnen niet alle maatregelen uit Programma Natuur nu ook daadwerkelijk uitgevoerd worden.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Programma Natuur is tot stand gekomen met alle betrokken partijen.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	• € 59.565.820,-
Dekkingsvoorstel	• € 38.949.468,- is beschikt vanuit programma natuur en beschikbaar tot 31 december 2032
<i>Risico's en beheersmaatregelen</i>	Er is een prioritering vastgesteld waardoor een deel van de projecten niet uitgevoerd kan worden.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	De aanpak is hetzelfde als via het huidige Programma Natuur
Planning met mijlpalen en afronding	Alle maatregelen zijn voor 21 december 2032 getroffen.
Gesteld staan voor realisatie	We zijn al bezig met de uitvoering van Programma Natuur. Met deze middelen kunnen we het hele programma uitvoeren.

N4: Pilot Basiskwaliteit Natuur (BKN)

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Pilot basiskwaliteit natuur (BKN)
Deelnemende partijen	Een consortium van onderzoeksbureaus (Tauw, Witteveen + Bos en Wing), gemeente Goes (definitieve deelname aan de pilot moet nog worden toegezegd), Waterschap Scheldestromen (idem), Provincie Zeeland, Ministerie van LNV en RVO (hebben opdracht gegeven aan het consortium voor een pilot in elke provincie).

Gebied /locaties	Het gebied van de pilot moet nog definitief afgebakend worden. Voorlopige afbakening: het gevarieerde landschap binnen de gemeente Goes tussen de A58, N289, 's Gravenpolderweg en het spoor. Het verwachte effect op de Kop van Schouwen of de Manteling van Walcheren is gering.
Samenvatting	Het ministerie LVVN heeft in de afgelopen jaren diverse handvatten, tools en inspirerende voorbeelden uitgewerkt met betrekking tot Basiskwaliteit Natuur (BKN). Diverse stakeholders in het land zijn er al mee gaan experimenteren. Men wil meer praktijkervaring op doen met de toepassing van BKN en zo het instrument verbeteren zodat het beter aansluit bij de praktijk. Daarom start LVVN in 2025 met twaalf pilots, in elke provincie één. Het streven is dat de pilots uitgevoerd worden door een uitvoeringscoalitie (UC) van tenminste een gemeente, waterschap en een Provincie. Het doel van de pilot in Goes is om de ecologische basiscondities op orde te krijgen, door toepassing van het instrument BKN, en zo bij te dragen aan het behoud van algemene planten- en diersoorten. Dit zal plaatsvinden in een projectgebied dat zich ook op ruimtelijk en economisch vlak verder sterk zal ontwikkelen.
Plan of project?	Project (een plan van aanpak is in de maak)

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Uitvoering van een pilot over de toepassing van het instrument Basiskwaliteit Natuur (BKN). BKN is de set van omgevingscondities (abiotiek, inrichting en beheer) die algemene soorten nodig hebben om algemeen te blijven of worden. Het is een concept dat zich richt op het behoud van algemene soorten en hun leefomgeving. Dit in zowel stedelijke als landelijke gebieden waar natuur niet de primaire functie is. Als in deze gebieden de kwaliteit van de leefomgeving op orde is, dan wordt voorkomen dat algemene soorten achteruitgaan of kan gewerkt worden aan hun herstel. Het instrument is ontwikkeld door Deltaplan Biodiversiteits-herstel, Soorten.nl, Wageningen Universiteit, Naturalis, Sovon en de Vogelbescherming.
Relatie lopende maatregel	Het betreft een eerste pilot. De bedoeling van het ministerie van LVVN is om uiteindelijk de toepassing van BKN op te schalen naar alle gemeenten toe.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Geen

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: De pilot (BKN meenemen in gemeentelijke gebiedsontwikkeling) draagt bij aan de ambitie van de Agenda Natuurinclusief om natuur te verankeren in de besluitvorming van organisaties, om zo bij te dragen aan het behoud en de stimulering van flora en fauna.
--------------------------	---

	- Stikstof: - - Water (KaderRichtlijn Water): BKN werkt via het op orde krijgen van ecologische randvoorwaarden. De beschikbaarheid en kwaliteit van (zoet) water is daar één van. Maatregelen die uit de pilot kunnen daarop gericht zijn. Vandaar dat de samenwerking met het Waterschap van belang is. - Klimaatadaptatie: Veel maatregelen gericht op het vergroten van biodiversiteit zijn maatregelen die tevens kunnen bijdragen aan klimaatadaptatie. - Zoet water: Zie water (KRW) - Landbouw: -
Meekoppelkansen	Zie hierboven: klimaatadaptatie
Onderbouwing of relatie andere programma's	

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Plan van Aanpak is nog in de maak. Rollen, taken en verantwoordelijkheden worden dus nog uitgewerkt en afgesproken.
Afgeronde procedures en besluitvorming	De start van de pilot vindt begin september 2025 plaats.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Er heeft nog geen participatie plaatsgevonden, maar participatie zal waarschijnlijk wel onderdeel zijn van het Plan van Aanpak.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Het ministerie van LNV en RVO hebben opdracht gegeven aan het onderzoeksconsortium om de samenwerkende overheden te ondersteunen, onder andere met het uitvoeren van een eerste BKN-gebiedsanalyse. Kosten daarvoor zijn dus gedekt. Resterende kosten zijn afhankelijk van het ambitieniveau voor de toepassing van BKN die de overheden gedurende het proces kiezen. Er wordt nog nagegaan of en hoeveel tijd er ambtelijk aan besteed kan worden.
Dekkingsvoorstel	Kosten voor het uitvoeren van een eerste BKN-gebiedsanalyse gedekt door het Rijk.
Risico's en beheersmaatregelen	

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Een Plan van Aanpak is op dit moment in de maak.
Planning met mijlpalen en afronding	Start pilot: september 2025.
Gesteld staan voor realisatie	Primaire trekker zal de gemeente Goes zijn, die over de inzet van menskracht overigens nog een besluit moet nemen. Er zal aansluiting gezocht worden bij reeds lopende gebiedsontwikkelingsprocessen. De gemeente zal t.z.t. ook samenwerking zoeken met burgers, ondernemers en instellingen in het pilotgebied. Daarnaast is samenwerking gevraagd van de Provincie en van het Waterschap. De Provincie zal vanuit het beleidsthema Agenda Natuurinclusief aanhaken. Gemeente, Provincie en Waterschap vormen samen een projectteam.

N5: Stimuleren Groenblauwe dooradering

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Groenblauwe dooradering stimuleren
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland
Gebied /locaties	Zeeland
Samenvatting	Realisatie van groenblauwe dooradering (GBDA) middels de Koplopermaatregelen en een plan van aanpak voor groenblauwe dooradering (GBDA) in Zeeland inclusief monitoring. Daarbij o.a. de natte ecologische verbindingzones (bijdrage KaderRichtlijn Water - KRW) meenemen en de natuurvriendelijke oevers opgave van het waterschap (vanuit de KRW).
Plan of project?	Plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Het stimuleren en zoeken naar meekoppelkansen voor GBDA is een doel in het Programma Landelijk Gebied. Om daar invulling aan te geven wordt een plan van aanpak gemaakt. In dat plan van aanpak wordt beschreven hoe de Provincie GBDA stimuleert en hoe meekoppelkansen zoveel mogelijk benut worden. Een onderdeel daarvan is het ontwikkelen van een kwantitatieve monitoring (viewer en dashboard met oppervlaktes en percentages). Denk daarbij aan: - Intern proces: versterken van de afstemming met o.a. de Zeeuwse Integrale gebiedenaanpak (ZIGA) - Nadrukkelijk koppelen van GBDA aan KRW-doelen.
------------------------	--

Relatie lopende maatregel	Vervolg op (koploper)maatregel uit concept gebiedsprogramma N4
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	N.v.t.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: Verbetering en versterking biodiversiteit, meer leefgebieden, bijdrage aan VHR doelstellingen - Stikstof: Landschapselementen in GBDA zijn in staat om stikstof op te vangen om verdere verspreiding te voorkomen. - Water (KaderRichtlijn Water - KRW): Vanuit de KRW is er een ha opgave natuurvriendelijke oevers voor het Waterschap. Daarnaast kunnen natte ecologische verbindingzones bijdragen aan de KRW-doelen. Natuurvriendelijke oevers en natte ecologische verbindingzones passen binnen GBDA. - Klimaatadaptatie: Koolstofvastlegging in landschapselementen en in de bodem. Dit draagt bij aan het klimaatdoel voor 2030. - Zoet water: Waterberging door natuurvriendelijke oevers zorgt voor de opvang van water bij hevige neerslag en de opslag van water voor droge periodes. - Landbouw: Bodemkwaliteit en de rol van de boer als landschapsbeheerder. GBDA draagt bij aan natuurlijke plaagbestrijding en waterbeheer. Bloemrijke stroken kunnen helpen bij de bestuiving van gewassen.
Meekoppelkansen	Maatregelen t.b.v. het bereiken van KRW-doelen
Onderbouwing of relatie andere programma's	Ambitiedocument agrarisch natuurbeheer, Koplopermaatregelen

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Provincie Zeeland, ZIGA, SLZ, Waterschap Scheldestromen, ZLTO
Afgeronde procedures en besluitvorming	
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Het plan van aanpak wordt, net als bij de Koplopermaatregelen, tezamen met de betrokken partijen opgesteld.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	X Fte Provincie Zeeland
Dekkingsvoorstel	Koplopermaatregel, Rijk, Provincie Zeeland
Risico's en beheersmaatregelen	Geen draagvlak, middelen of mogelijkheden bij gebiedenaanpak of het meeliften op ontwikkelingen

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	- Opstellen concept plan van aanpak - Afstemming met betrokken partijen - Definitief plan van aanpak - Uitvoeren maatregelen inzake monitoring (viewer, dashboard) en koppelkansen vanuit ZIGA en ontwikkelingen
Planning met mijlpalen en afronding	7% GBDA in Zeeland in 2030
Gesteld staan voor realisatie	

N6: Bijdrage van cultuur / erfgoed aan stikstofopgave

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Bijdrage van Cultuur/Erfgoed aan Stikstofopgave
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland (opdrachtgever) en Culturele broedplaats Nesse in Terneuzen (opdrachtnemer)
Gebied /locaties	Heel Zeeland
Samenvatting	In het Provinciale Koersdocument cultuur en erfgoed is opgenomen dat het cultuurland actief bijdraagt aan het vormgeven van grote transitie. Via opdrachten betreft de Provincie cultuur en erfgoed bij alle Provinciale opgaven. De broedplaats Nesse is mede op initiatief van de Provincie tot stand gekomen via de Regiodeal North Sea Port. Door middel van creatieve residenties draagt Nesse bij aan het vinden van oplossingen voor hedendaagse vraagstukken.
Plan of project?	Een project (plan van aanpak)

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Door creatieve residenties kunnen de opgaven in het landelijk gebied op een andere manier belicht worden en ontstaan er mogelijk nieuwe inzichten en onverwachte oplossingen.
Relatie lopende maatregel	Nee

Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	nvt
---	-----

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	N.v.t.
Meekoppelkansen	n.v.t.
Onderbouwing of relatie andere programma's	Hiermee wordt (ook) uitvoering gegeven aan het Provinciale cultuurbeleid

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Provincie Zeeland - Opdrachtgever Nesse Organisatie voor productie, ontwikkeling en presentatie van hedendaagse kunst en ontwerp – opdrachtnemer
Afgeronde procedures en besluitvorming	Nog te doen: opdracht verstrekken of subsidie verlenen door Provincie
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Krijgt vorm in de broedplaats.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	• € 25.000,- voor 2025. • Raming en begroting voor 2026 e.v. moeten nog gemaakt worden
Dekkingsvoorstel	• €20.000,- budget stikstof • €5.000 budget cultuur
Risico's en beheersmaatregelen	n.v.t.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Na opdracht verstrekking (of subsidieverlening) wordt een (of twee) residentieplaats ingevuld. Voor de precieze invulling wordt nog een voorstel opgesteld.
Planning met mijlpalen en afronding	nvt
Gesteld staan voor realisatie	nvt

N7: Onderzoek ADC toets dijkverzwaringstraject Zak van Zuid-Beveland

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Onderzoek ADC toets voor het dijkverzwaringstraject Zak van Zuid-Beveland
Deelnemende partijen	Waterschap (initiatiefnemer/projectleider), Provincie Zeeland, Min LVVN
Gebied /locaties	Gebied rond het dijkverzwaringstraject Zak van Zuid-Beveland en de Westerschelde
Samenvatting	Bij de dijkverzwaring Zak van Zuid-Beveland zijn er effecten op onder andere het Natura 2000-gebied Westerschelde & Saeftinghe. Om tot vergunningverlening te komen wordt gekeken naar de inzet van de ADC toets. Vooruitlopend op deze toets wordt nagedacht over de compensatieverplichting. Dit is een pilot voor andere dijkverzwaringstrajecten.
Plan of project?	Start van de realisatie van het project is 2029/2030. Beoogd wordt met de compensatie eerder te starten.

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Voor het vergunnen van de effecten op de natuur als gevolg van de dijkverzwaringswerkzaamheden kan de ADC-toets worden ingezet. Voor de ADC-toets moet onderbouwd worden of er alternatieven (A) zijn, of de dwingende redenen van openbaar belang zijn (D) en hoe het effect op de natuur wordt gecompenseerd (C). Met name de compensatie is in de praktijk lastig. Samen met het waterschap wordt onderzocht hoe invulling kan worden gegeven aan de compensatie zodat er een stevige basis ligt voor de te verlenen natuurvergunning. Dit dijktraject wordt gezien als pilot voor komende dijktrajecten. Landelijk Gebied & Stikstof van het ministerie LVVN kijkt mee om ervaring in het land in te brengen en neemt de ervaring in dit proces ook weer mee naar andere projecten in het land.
Relatie lopende maatregel	Geen
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	geen

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven natuurherstel en stikstof	De maatregel draagt bij aan de onderbouwing van de benodigde werkzaamheden voor de dijkverzwaring.
Meekoppelkansen	Geen

Onderbouwing of relatie andere programma's	Geen. Er is wel een relatie met het Hoogwaterbeschermingsprogramma waar o.a. het waterschap verantwoordelijk is voor de uitvoering van de Zeeuwse dijkversterkingsprojecten.
--	--

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Het waterschap Scheldestromen is initiatiefnemer en bevoegd gezag voor het vaststellen van het projectbesluit voor de dijkverzwaringen. De Provincie is betrokken als bevoegd gezag voor de natuurvergunning en voor het goedkeuren van het projectbesluit voor de dijkverzwaringen.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Geen
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Uiteindelijk gaat de natuurvergunning zes weken ter inzage. Dan is er gelegenheid voor andere partijen om te reageren. Verdere participatie ligt bij het waterschap als initiatiefnemer. Hierbij zijn o.a. betrokken: maatschappelijke- en natuurorganisaties, bewoners, (recreatie)bedrijven, agrariërs en medeoverheden

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Geen. Eventuele kosten voor de aanleg van natuurcompensatie worden ingediend bij het Hoogwaterbeschermingsprogramma
Dekkingsvoorstel	n.v.t.
Risico's en beheersmaatregelen	Het risico bestaat dat de compensatie niet of niet op tijd kan worden gerealiseerd. Dan moet, op basis van de dan beschikbare informatie en de juridisch situatie, beoordeeld worden wat de beste redeneerlijn is om de effecten op de Natura 2000-gebieden te onderbouwen.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Met het waterschap is overleg over de aanpak. Hiervoor is eerst inzicht in het voorkeursalternatief nodig. Dan kunnen de effecten op de Natura 2000-gebieden in beeld worden gebracht. Dan wordt ook duidelijk hoe de invulling van de compensatie er uit zou moeten zien.
Planning met mijlpalen en afronding	Q1 2026: duidelijkheid over het concept voorkeursalternatief (vaststelling ervan door het dagelijks bestuur is in Q3 2026). Q2-4 2026: inzicht in de effecten op de Natura 2000-gebieden en mogelijkheden voor compensatie op basis van het voorkeursalternatief. Vanaf Q1 2027: start compensatie
Gesteld staan voor realisatie	N.v.t.

N8: Stimuleren inzet elektrisch materieel bij werkzaamheden in Natura 2000-gebieden

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Stimuleren inzet elektrisch materieel bij werkzaamheden in Natura 2000-gebieden
Deelnemende partijen	N.v.t. In dit geval gaat het om opdrachten aan aannemers die Provincie Zeeland zelf verstrekt.
Gebied /locaties	In en rondom Natura 2000-gebieden binnen geheel Zeeland (waaronder ook Natuur Netwerk Zeeland)
Samenvatting	Stimuleren van de inzet van elektrisch materieel in Natura 2000-gebieden via gunningscriteria, gunningseisen of een combinatie hiervan.
Plan of project?	Werkwijze (zie GS nota voor Schoon Emissieloos Bouwmaterieel en Milieu Kosten Indicator.)

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Werkzaamheden in Natura 2000-gebieden zo veel mogelijk uitvoeren met elektrisch materieel (Kwaliteitsimpuls N2000, uitgevoerd door of in opdracht van de Provincie Zeeland). Bij de uitvoering van natuurherstelmaatregelen ten behoeve van Natura 2000-gebieden wordt groot en klein materieel ingezet door de aannemers die hiervoor gecontracteerd worden. Meestal zijn dat de aannemers die onder de raamovereenkomst vallen. Een eventueel absoluut verbod om met vervuilende machines in natuurgebieden te werken levert een onwerkbaar situatie op. Veel machines draaien nog op diesel, opladen in de natuurgebieden is erg lastig, en elektrisch materieel is veel zwaarder wat nadelig kan zijn voor de natuur. Wat wél mogelijk is, is om als opdrachtgever zoveel mogelijk te bevorderen dat er geen/zo min mogelijk vervuilende machines ingezet worden. Vormgeving hiervan samen met de afdeling Inkoop. Let op: de financiële inspanning moet in balans zijn met de opdracht(waarde) met name onder het drempelbedrag van 250.000,-. Overwogen kan worden om voor meerkosten extra financiering beschikbaar te stellen zodat de drempel voor (kleinere) aannemers lager wordt.
Relatie lopende maatregel	-
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	N.v.t.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: Minder stikstofuitstoot betekent minder belasting voor stikstofgevoelige habitattypen en soorten, waardoor herstel van natuurwaarden beter mogelijk wordt. - Stikstof: Het zoveel mogelijk inzetten van elektrisch materieel bij werkzaamheden in Natura 2000-gebieden draagt bij aan het verminderen van stikstofuitstoot en lokale luchtverontreiniging. Dieselmachines stoten tijdens gebruik stikstofoxiden uit, die bijdragen aan stikstofneerslag in kwetsbare natuurgebieden. - Water (KRW): - - Klimaatadaptatie: Daarnaast vermindert elektrisch materieel de uitstoot van CO₂, wat de luchtkwaliteit ten goede komt. - Zoet water: - - Landbouw: -
Meekoppelkansen	-
Onderbouwing of relatie andere programma's	Werkgroep Duurzaam GWW (Grond, Weg- en Waterbouw)

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

<i>Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden</i>	Provincie Zeeland: opdrachtgever, tevens verantwoordelijk voor doelen N2000 Ingenieursbureau: opdrachtnemer voorbereidingen werkzaamheden incl. maken bestek en aanbesteding Aannemers: opdrachtnemer uitvoering Terreinbeherende organisaties: eigenaar en beheerder van de betreffende gebieden
Afgeronde procedures en besluitvorming	Er is nu een raamovereenkomst. Samen met inkoop bezien hoe bevordering inzet elektrisch materieel kan worden ingepast, inclusief inschatting van de kosten die dit met zich meebrengt.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	<i>n.v.t.</i>

5. Financiën en risico's

Kostenraming	We kunnen niet echt een inschatting maken van de kosten. Het is heel afhankelijk van de aanbesteding en hetgeen uitgevoerd moet worden. In 2023 was de bandbreedte nog 0.1-105%, in 2025 is er nog geen rapport. We hebben
--------------	--

	wel eigen ervaringscijfers, deze kan de werkgroep duurzaam GWW wellicht verstrekken.
Dekkingsvoorstel	-
Risico's en beheersmaatregelen	Voor kleinere aannemers kan overschakeling naar elektrisch materieel lastiger zijn dan voor de grotere aannemers, die kan leiden tot ongelijkheid.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

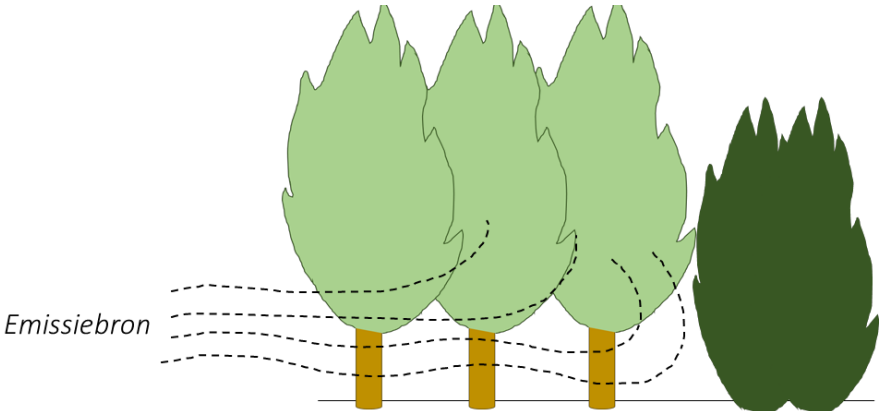
Aanpak	Na interne consultatie en afstemming, onderdeel maken van de aanbesteding- en inkoopprocedures.
Planning met mijlpalen en afronding	Als het kan om extra voorwaarde binnen de raamovereenkomst te stellen, kan het snel geregeld zijn (voor projecten die uitgevoerd gaan worden vanaf 2026) met als voorbehoud dat hierdoor niet de kleinere spelers in de markt benadeeld worden. Als dat niet kan, moeten we wachten tot de huidige raamovereenkomst is afgelopen en deze voorwaarde meenemen in de volgende raamovereenkomst.
Gesteld staan voor realisatie	Inkoop en Team uitvoering Natuurherstel.

N9: Aanleggen Windsingels rondom stallen

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Aanleg windsingels tegen verspreiding ammoniak stalsystemen
Deelnemende partijen	Agrarische ondernemers.
Gebied /locaties	De maatregel heeft betrekking op het gehele landelijke gebied in de provincie Zeeland. Stikstofgevoelige gebieden, zoals de N2000-gebieden, verdienen extra aandacht.
Samenvatting	Landschapselementen zoals windsingels vormen een fysiek obstakel voor de verspreiding van stoffen en deeltjes in de atmosfeer. Het effect wordt voornamelijk bepaald door twee elkaar tegenwerkende processen: verhoogde depositie en snelheidsdemping. Met de huidige kennis is het nog niet mogelijk exact aan te geven hoeveel extra depositie van de emissies uit een stal zal optreden als gevolg van de aanwezigheid van een windsingel. De (model) resultaten uit dit onderzoek laten echter wel zien dat een windsingel op korte afstand van een stal de ongewenste verspreiding van ammoniak maar ook van andere agrarische emissies zoals fijnstof tegengaat en dat de bomen in de windsingel een deel van de stikstof opnemen vanuit de lucht.
Plan of project?	Plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Aanleg van houtige landschapselementen om emissies uit de veehouderij te reduceren, vast te leggen en/of verspreiding van uitstoot te verminderen. Het landschapselement wordt haaks op de overheersende windrichting (meestal west-oost of zuid-noord, afhankelijk van het terrein) aangelegd. De vegetatiestrook bevindt zich op 10-20 meter afstand van de stal. De strook is minstens 10 meter breed en kenmerkt zich door twee typen beplanting: 1. Bomen met een relatief open structuur in de onderste zone zodat voorkomen wordt dat de ammoniak over de kruinen van het landschapselement wordt geblazen. 2. Een dichtbegroeide windsingel die dient als achtervang om de ammoniak door het bladerdak van de eerste sectie te forceren. Wanneer mogelijk kan dit tweede type ook aan de zijkanten worden aangelegd. <i>Bron: Cecelja, A., Nelissen, V., Reubens, B., & Brusselman, E. (2019). Het potentieel van houtige landschapselementen als emissie-capterende maatregel voor ammoniak.</i> De bomen dienen tussen de 2 en 4 meter uit elkaar geplaatst te worden. De achtervang dient een stevige barrière te zijn, waardoor plantafstanden minder dan 2m gewenst zijn . Er wordt gekeken naar een instandhoudingsplicht voor windsingels die vanuit deze maatregel aangelegd worden. Snelgroeiende inheemse soorten als populier, wilg en berk zijn geschikte soorten om aan te planten. Uitgaande van een gefaseerd beheer, bijvoorbeeld met twee rijen per soort die beurtelings worden geoogst en herbeplant, of opnieuw laten uitschieten in geval van hakhout, kan men zowel stikstof afvoeren als een bijkomende inkomstenbron creëren. Het open houden van de onderste zone kan ook worden gecombineerd met agroforestry, bijvoorbeeld door vee onder de bomen uit te laten lopen.
-------------------------------	---

Relatie lopende maatregel	Maatregelenpakket Veehouderijen
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Nieuwe maatregel

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: verrijken van de biodiversiteit, invulling geven aan groenblauwe dooradering, lokaal binden van ammoniak om neerslag in stikstofgevoelige gebieden te voorkomen. - Stikstof: afvangen (met berekeningen van 10% tot wel 27%) en verminderen afstand neerslag ammoniak. - Water (KaderRichtlijn Water): gezonde bodem, uitspoeling ammoniak in water - Klimaatadaptatie: schaduw/verkoeling, betere vocht- en nutriëntenvoorziening - Zoet water; zie water KRW - Landbouw: vermindering emissies van ammoniak, fijnstof, en geur, aanvulling op andere emissie reducerende maatregelen.
Meekoppelkansen	Eco-activiteit in het ‘Gemeenschappelijk Landbouw Beleid’, vergroten maatschappelijk draagvlak door zichtbare inzet voor milieu, landschappelijke inpassing van erven, versterken landschapskwaliteit, creëren biodiversiteits- en ecologische meerwaarde.
Onderbouwing of relatie andere programma’s	Zeeuwse Bosvisie

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	- Agroforestry Netwerk Zeeland - ZLTO
Afgeronde procedures en besluitvorming	Procedures, vergunningverlening en politieke besluitvorming zullen bij uitvoering van toepassing zijn. Er zijn geen specifieke gebieden aangewezen waar op voorhand procedures, vergunning etc. doorlopen kan worden.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Betrokken partijen kunnen allen onder bepaalde voorwaarden aanspraak maken op de beschikbare financiën van deze maatregel.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Ongeveer € 300.000?
Dekkingsvoorstel	PM
Risico's en beheersmaatregelen	Vertraging door vergunningen, bestemmingswijziging etc - Beheersmaatregel: voorafgaand aan aanvraag haalbaarheid toetsen en planning binnen de tijd maken Werven genoeg geïnteresseerden - Beheersmaatregel: verspreiden informatie onder (potentieel) geïnteresseerden Onderzoeken naar maatregelen in de praktijk in Nederland en Vlaanderen zijn beperkt, haalbaarheid van percentages nog onduidelijk. - Beheersmaatregel: monitoring aan projecten koppelen om meer inzicht te creëren.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	1. Nader uitwerken voorwaarden maatregel 2. Monitoringsplan opzetten 3. Werving in combinatie met relevante partijen 4. Beoordelen aanvragen 5. uitvoering
Planning met mijlpalen en afronding	2025: 1./2. 2025/2026: 3. 2026/2027: 4./5.
Gesteld staan voor realisatie	• Provinciaal: ambtenaar Bosvisie met ondersteuning van relevante ambtenaren zoals landbouw. • ZLTO?

N10: Maatwerk verduurzaming industrie

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Maatwerk verduurzaming industrie
Deelnemende partijen	Ministeries Klimaat en Groene Groei (KGG) en Infrastructuur en Waterstaat (I&W), Rijksdienst voor ondernemen Nederland (RVO), Clusterregisseur, Provincie Zeeland, Industrie.

	Daarnaast heeft o.a. ook DCMR een rol in het traject. Aan het formele traject (ondertekenen van overeenkomsten) nemen enkel de bedrijven, de beide ministeries en de Provincie deel.
Gebied /locaties	De bedrijven waar de maatregelen worden getroffen zijn gehuisvest in de Kanaalzone in Zeeuws-Vlaanderen en het Sloegebied op Walcheren/Zuid-Beveland
Samenvatting	In het kader van de Maatwerkafspraken maken de grote industriële uitstoters afspraken met het rijk over primair het bovenwettelijk reduceren van CO₂-uitstoot voor 2030. Daarnaast worden in dit verband ook afspraken gemaakt over het verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving, waarbij in ieder geval aandacht is voor maatregelen die zorgen voor significante NOx-reducties. Deze maatregel ziet op een vervolg van het huidige maatwerktraject en daarnaast een uitbreiding naar andere industriële partijen met een relevante stikstofdepositie op de Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren.
Plan of project?	Plan Het Maatwerktraject is in opdracht van het kabinet Rutte IV ontwikkeld door het voormalige ministerie van Economische Zaken en Klimaat met als doel er voor te zorgen dat ook de industriesector een bijdrage levert aan de Klimaatdoelstellingen (CO₂-reductie). Eenmaal verder uitgewerkt zullen de bedrijven de afgesproken maatregelen in projectvorm uitvoeren.

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Uit de gegevens van AERIUS Monitor blijkt dat ook de industrie bijdraagt aan een stikstofdepositie op de Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren. Met een aantal bedrijven wordt, in het kader van het Nationaal Programma Verduurzaming Industrie, al enige tijd overleg gevoerd om te komen tot maatwerkafspraken. Die afspraken zien op een bovenwettelijke reductie van CO₂-uitstoot en verbetering van de kwaliteit van de leefomgeving, o.a. door afname van NOx-uitstoot. Door afspraken te maken over CO₂ reductie is er vaak ook sprake van een NOx reductie. Immers, het vervangen van fossiele brand- en grondstoffen door duurzame alternatieven gaat naast het wegvallen van CO₂-uitstoot ook gepaard met een afname van de NOx-uitstoot. Binnenkort eindigt het maatwerktraject voor een aantal bedrijven. Het gaat dan om die bedrijven waarbij de verwachting is dat er voor 2030 geen sprake is van additionele CO₂-reductie. Dat geldt ook voor een aantal Zeeuwse maatwerkbedrijven. In plaats van maatwerk zal er waarschijnlijk meer ingezet worden op meer generieke instrumenten. Deze maatregel ziet op een vervolg van het huidige maatwerktraject en daarnaast een uitbreiding naar andere industriële partijen met een relevante stikstofdepositie op de Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren.
------------------------	---

Relatie lopende maatregel	geen
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Ja, in het concept Zeeuws Gebiedsprogramma is ervan uitgegaan dat met drie bedrijven maatwerkafspraken gemaakt zouden worden die < 2030 moeten zorgen voor forse CO₂- en ook NO_x-reductie. Dat is niet het geval. Door verschillende oorzaken wordt enkel met één bedrijf het maatwerktraject voortgezet. Met een ander bedrijf zijn een aantal goede afspraken gemaakt over reductie van CO₂-, NO_x- en NH₃-uitstoot. Het traject is inmiddels in goede overeenstemming afgesloten omdat het niet de verwachting is dat er voor 2030 nog andere maatregelen genomen zullen worden die voor additionele reductie kunnen zorgen. De verwachting is dat ook het traject met de derde partij zal worden gestopt omdat ook met betrekking tot dat traject verwacht wordt dat er voor 2030 géén bovenwettelijke of substantiële reductie van CO₂ gerealiseerd zal worden.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven natuurherstel en stikstof	- Stikstof: een reductie van de NO_x emissie van de industrie zorgt voor een vermindering van de depositie op Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren. Als is dat aandeel in het totaal vrij laag. Daarnaast zorgt dit ook voor een vermindering van de stikstofdepositie op andere stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, vaak in (een groot deel van) Nederland. De gemaakte afspraken met één bedrijf zorgen voor: • Implementeren WESP-technologie: Reductie van 20% NH₃ en 43% stikstofhoudende stoffen/jaar • Bouwen DeNO_x-installatie: Reductie van 17% /jaar Omdat het traject bij een ander bedrijf nog loopt is NO_x-reductie nog niet concreet uitgewerkt. In de Expression of Principles (EoP), het document waarin deelnemende partijen hun intenties en ambities uitspreken, staat dat er gestreefd wordt naar: • Reductie van NO_x-uitstoot van 10% - 50% (wordt (nog) niet in tonnen gesproken). In de EoP die met het derde bedrijf is afgesloten staat m.b.t. de NO_x-reductie dat gestreefd wordt naar een reductie van minimaal 10%. Deze reductie is 1-op-1 het gevolg van het vervangen van fossiele brand- en grondstoffen door duurzame varianten als groene stroom en waterstof. Het is niet bekend wat de mate van NO_x-reductie zal zijn als het maatwerktraject wordt gestopt.
Meekoppelkansen	Niet bekend.
Onderbouwing of relatie andere programma's	Energievisie, CO ₂ opgave uit het Klimaatakkoord, Nationaal Programma Verduurzaming Industrie (incl. CES).

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Betrokken partijen zijn in elk geval de industriële partijen die deelnemen aan het maatwerktraject, de ministeries van KGG en I&W en de Provincie. Afspraken over reductiemaatregelen en tegenprestatie die het Rijk daarvoor kan leveren worden door het bedrijf en de ministeries besproken. Zij zijn ook de partijen die daar uiteindelijk een definitief besluit over nemen. De Provincie faciliteert en ondersteunt (o.a. door mee te denken over vergunningverlening) en ondertekent de EoP en JLoI mee. De Provincie levert geen financiële bijdrage.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Het maatwerktraject verloopt volgens 3 stappen. Eerst wordt de EoP opgesteld waarin de intenties en ambities worden opgenomen. Deze wordt vervolgens verder uitgewerkt in een Joint Letter of Intent (JLoI) waarin de ambities nader uitgewerkt worden in meer concrete maatregelen met bijbehorende verwachte reductie. Als de JLoI vervolgens wordt goedgekeurd door een speciale daartoe ingerichte commissie worden vervolgens maatwerkafspraken gemaakt. Voor alle Zeeuwse bedrijven is op dit moment enkel een EoP ondertekend. Eén in december 2022, een andere in juni 2023 en voor de laatste partij tenslotte in september 2023. Met één bedrijf zijn vooruitlopend op het opstellen van een JLoI reeds een tweetal maatregelen overeengekomen. Dat zijn het implementeren van de WESP-technologie waarmee NH₃ kan worden afgevangen en het verschepen van CO₂ naar Noorwegen (CCS). Voor beide projecten heeft het Rijk een subsidie verstrekt. Er zal geen JLoI meer worden opgesteld (zie ook hiervoor onder punt 2 – Eventuele wijziging ten opzichte van het concept gebiedsprogramma). Met een ander bedrijf wordt momenteel gewerkt aan het opstellen van de JLoI. Insteek is dat deze eind 2025 gereed is voor ondertekening. Het traject met het derde bedrijf zal niet verder worden doorlopen (zie ook hiervoor onder punt 2 – Eventuele wijziging ten opzichte van het concept gebiedsprogramma).
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Trajecten verlopen in een samenwerking tussen de verschillende partijen. Belangrijkste partijen zijn daarin de bedrijven en de ministeries. Provincie is inhoudelijk betrokken en mede ondertekenaar van de overeenkomsten (EoP en JLoI). Besluitvorming daarover gaat via GS.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Voor de Provincie zijn er geen financiële verplichtingen. Informatie over kosten die samenhangen met het uitvoeren van de verschillende maatregelen is op dit moment niet openbaar.
--------------	---

Dekkingsvoorstel	Bijdrage van het Rijk voor het uitvoeren van de maatregelen komen ten laste van het budget dat het ministerie van KGG hiervoor ter beschikking heeft. Dat is nog vaak onderwerp van discussie, ook binnen de verschillende departementen.
Risico's en beheersmaatregelen	• Bestuurlijke risico's Al bestaat het risico wel, het is relatief gering. Provincie heeft bestuurlijk uitgesproken voorstander te zijn van het maatwerktraject omdat dit past in het standpunt dat alle sectoren moeten bijdragen in de stikstofopgave en het maatwerktraject levert daar ook een bijdrage aan. Echter, de provincie beschikt eigenlijk niet over de middelen om hier ook echt verschil te maken. Er is een grote afhankelijkheid van het Rijk. • Geen/beperkte NOx-reductie Als er geen maatwerkafspraken kunnen worden gemaakt dan zal er bij de industrie ook geen additionele NOx-reductie plaatsvinden. Zolang men binnen de vergunning opereert zijn er ook weinig prikkels om extra stappen te zetten. • Ontbrekende randvoorwaarden Om bedrijven in staat te stellen de overstap te maken naar duurzame brand- en grondstoffen en daarmee dus fors uitstoot van CO₂ en ook NOx te kunnen realiseren dienen de alternatieven zoals groene stroom en blauwe en groene waterstof wel beschikbaar te zijn. Dat is op dit moment in veel gevallen nog niet zo. Ook de infrastructuur die nodig om de duurzame brand- en grondstoffen te transporteren is nog onvoldoende beschikbaar. Bedrijven die willen overstappen kunnen dus eigenlijk nog niet. • Termijn van uitvoering Om deel te kunnen nemen aan het maatwerktraject moeten maatregelen voor 2030 zorgen voor additionele reductie van CO₂-uitstoot en daarmee ook afname van NOx-uitstoot. Voor twee van de drie Zeeuwse maatwerkbedrijven is dat mede als gevolg van ontbreken van benodigde randvoorwaarden reden dat trajecten worden gestopt. • Financiën Het Rijk heeft slechts beperkt budget beschikbaar voor het doen van een financiële bijdrage aan de bedrijven. Daarbij speelt ook het aspect Staatssteun een rol. • Juridisch bestaande wet- en regelgeving niet geschikt voor toepassen van duurzame brand- en grondstoffen. Zo leidt het gebruik van waterstof tot een hogere concentratie van NOx in de rookkolom (en daarmee niet vergunbaar) terwijl het aantal kilo's NOx wat de schoorsteen verlaat wel fors afneemt. Daarnaast zijn de kosten voor duurzame energie nog vele malen hoger dan de fossiele energie die op dit moment gebruikt wordt. Ook op dat vlak ontbreekt de prikkel. En zeker als het economisch gezien wat slechter gaat met de industriector zoals nu het geval is, zal een investering in het verduurzamen van de processen minder snel gedaan worden.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Maatwerktraject wordt binnen de Provincie begeleid door de collega's van de opgave Energie en Klimaat.
--------	--

	Het ministerie van KGG is in de lead. Per maatwerkbedrijf is er een maatwerkteam ingericht met vertegenwoordigers uit betrokken partijen.
Planning met mijlpalen en afronding	Binnenkort komt het Rijk met een Kamerbrief met daarin het bericht dat er een tweedeling gemaakt gaat worden. Met maatwerkbedrijven waarvan de verwachting is dat er voor 2030 additionaliteit behaald kan worden zal het traject worden voortgezet. Bij de bedrijven waar dat niet het geval zal zijn worden de trajecten gestopt. Met één bedrijf is het traject inmiddels gestopt. Wel zijn er afspraken gemaakt over twee maatregelen. Met het andere bedrijf wordt het traject voortgezet. Inzet is om uiterlijk eind 2025 een JLoI te hebben ondertekend. Voor weer een ander bedrijf geldt dat men het traject wil gaan stoppen. Er zijn nog geen nadere afspraken gemaakt over eventueel te nemen maatregelen. Een nadere inventarisatie van andere industriële partijen waarmee we ook maatwerkafspraken willen maken, moet nog worden gemaakt.
Gesteld staan voor realisatie	-

N11: Recreatiedruk verminderen

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Recreatiedruk verminderen
Deelnemende partijen	Gemeenten Veere en Schouwen-Duiveland, de recreatiesector, individuele bedrijven.
Gebied /locaties	Overgangsgebieden rondom Natura 2000-gebieden. Bij het invullen van het format is ervan uitgegaan dat er een ruimtelijke keuze is gemaakt voor overgangsgebieden en dat daar de maatregelen landen.
Samenvatting	Uit AERIUS monitor blijkt dat ook de recreatie een bijdrage levert aan de stikstofdepositie op de Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren. Het gaat dan om de emissie afkomstig van verblijfseenheden, maar ook bevoorrading o.a. van de strandpaviljoens. De emissie van het verkeer is meegenomen in de maatregel "mobiliteit". Daarnaast liggen een aantal recreatiebedrijven min of meer in de beide Natura 2000-gebieden. Het uitplaatsen van deze bedrijven heeft een direct effect op het Natura 2000-gebied.
Plan of project?	Plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	De (verblijfs)recreatie is een belangrijke functie in- en rond de duingebieden. En andersom zijn de duingebieden belangrijk voor een recreatief product. Er is vanuit het concept gebiedsprogramma een onderzoek afgerond naar reductiemogelijkheden in de recreatie. Deze worden vooral gezien in het elektrificeren van de diverse functies. Verder zijn er recreatieterreinen die min of meer in Natura 2000-gebieden zijn gelegen. Er wordt onderzocht of er mogelijkheden zijn op deze (al dan niet gefaseerd) uit te plaatsen waardoor de stikstofdepositie verminderd en er meer ruimte is voor aaneengesloten natuur.
Relatie lopende maatregel	Deze maatregel sluit aan bij maatregel R1 uit het concept Zeeuws gebiedsprogramma
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	De maatregel wordt breder getrokken en sluit verplaatsing niet uit.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven natuurherstel en stikstof	- Natuur: een stikstofreductie leidt tot een vermindering op overbelaste habitattypes en daarmee tot natuurherstel. - Stikstof: zowel het verder elektrificeren van verblijfsrecreatie, het verplaatsen van verblijfsrecreatieve bedrijven als het efficiënter en zero emissie bevoorraden van strandpaviljoens draagt bij een aan vermindering van de stikstofdepositie op de Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren.
Meekoppelkansen	Bij verplaatsing van recreatiebedrijven kunnen de gronden worden ingezet voor natuurherstel en de uitbreidingsdoelstelling.
Onderbouwing of relatie andere programma's	Er is een relatie met de Kustvisie en het nieuwe recreatiebeleid dat nu wordt opgesteld.

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Betrokken partijen zijn in elk geval de gemeente Veere, Schouwen-Duiveland, de recreatiesector en individuele bedrijven.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Er zijn geen procedures afgerond
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Er heeft geen participatie plaatsgevonden. Wel zijn diverse partijen betrokken bij het recreatieonderzoek dat zich nu in de afrondende fase bevindt.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Niet bekend
Dekkingsvoorstel	Niet bekend
Risico's en beheersmaatregelen	-

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Plan verder uitwerken. Maatregelen uit het recreatieonderzoek beoordelen.
Planning met mijlpalen en afronding	• -Inventarisatie van de kansen • -Budget beschikbaar stellen • Beoordeling van impact vrijwillige bijdrage bedrijven aan emissiereductie (wat levert het op?) • Eventueel overgaan tot herinrichtingsplan • Budget uitbreiden • Verplichte medewerking aan maatregelen • Evaluatie/monitoring en eventueel bijstellen
Gesteld staan voor realisatie	

N12: Zero emissie mobiliteit

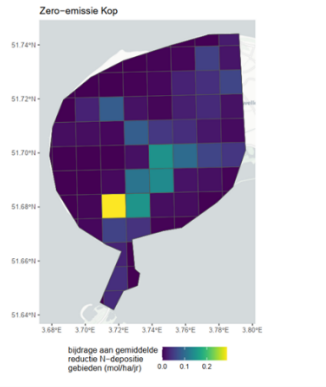
1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Zero emissie mobiliteit
Deelnemende partijen	Nntb
Gebied /locaties	Overgangsgebieden rondom Natura 2000-gebieden. Bij het invullen van het format is ervan uitgegaan dat er een ruimtelijke keuze is gemaakt voor overgangsgebieden en dat daar de maatregelen landen. Daarnaast is ervan uitgegaan dat de maatregel niet vrijwillig is.
Samenvatting	Uit AERIUS Monitor blijkt dat mobiliteit een bijdrage levert aan de stikstofdepositie op de Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren. Door in te zetten op zero-emissie mobiliteit wordt er een daling van de NOx emissie in en rond het Natura 2000-gebied en daarmee ook een daling in de stikstofdepositie berekend.
Plan of project?	Plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Er zijn nu diverse bronnen die door de NOx emissie bijdragen aan de stikstofdepositie. Een van die bronnen is mobiliteit. Daarin kan onderscheid worden gemaakt tussen toeristisch verkeer, woon-werkverkeer, vrachtverkeer, bouwverkeer, verkeer in Natura 2000-gebieden inclusief bijbehorende parkeervoorzieningen langs de kust. De inzet kan per type verkeer verschillen. Er kan gedacht worden aan hubs van waaruit met zero emissie voertuigen verder het kan worden gereden. Of een opkoopregeling voor oude auto's voor inwoners in het overgangsgebied. Of een hub voor het laden van elektrisch bouwverkeer eventueel in combinatie met het gebruik van de ruimte op onze eigen voorzieningen zoals walstroom of de mogelijkheid om op te laden bij bruggen en sluizen. Deze maatregelen komt (deels) overeen met een milieuzone zoals die al in een aantal steden is ingesteld. De collega's van mobiliteit en bereikbaarheid zijn hier al mee bezig. Ook het project Duurzaam Grond-, Weg- en Waterbouw (GWW) zet hierin stappen.
Relatie lopende maatregel	Geen
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	geen

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven natuurherstel en stikstof	- Natuur: een stikstofreductie leidt tot een vermindering op overbelaste habitattypes en daarmee tot natuurherstel. - Stikstof: Bij het overschakelen naar een zero emissie mobiliteit is de uiteindelijke stikstofdepositiereductie ongeveer 2 mol op de Kop van Schouwen. Voor de berekening is uitgegaan van de volgende zone.
Meekoppelkansen	-
Onderbouwing of relatie andere programma's	Regionale energie strategie (Regionale aanpak laadinfrastructuur ZW), Duurzaam GWW

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Betrokken partijen zijn in elk geval de gemeenten Veere en Schouwen-Duiveland. Gebiedsregisseurs. Daarnaast ook het waterschap, de recreatiesector, bewoners en ondernemers in het gebied.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Er zijn nog geen procedures doorlopen en er heeft geen besluitvorming plaatsgevonden
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Participatie heeft nog niet plaatsgevonden

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Nntb
Dekkingsvoorstel	Nntb
Risico's en beheersmaatregelen	Bestuurlijke risico's: • draagvlak: er is geen draagvlak voor de zero emissie zone. Door voorlichting, financiële ondersteuning wordt ingezet op meer draagvlak • termijn van uitvoering: er is besluitvorming op verschillende niveaus nodig. • landelijke afspraken: er zijn ook landelijk afspraken gemaakt over bijvoorbeeld de overgang naar zero -emissie bouwmaterieel. Als we willen versnellen wijken we hiervan af. • er zijn veel partijen betrokken bij zero-emissie mobiliteit. Een goede afstemming en commitment van alle partijen is nodig. • er zijn veel verschillende soorten mobiliteit, prioritering is nodig. • financiën: er is geen financiering. Op korte termijn op zoek naar financieringsmogelijkheden intern of extern.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Er moet eerst een nadere analyse worden opgesteld van de mogelijkheden om tot zero-emissie mobiliteit te komen. Dit ook in overleg met de gebiedsregisseurs. De juridisch borging is in de basis bekend, draagvlak bij de betrokken partijen is, naast financiering, van belang
Planning met mijlpalen en afronding	• plan verder uitwerken. Daarbij de inzet prioriteren • overleg starten met de diverse betrokken partijen • aanvullende voorzieningen, voor zover noodzakelijk, realiseren • maatregel(en) uitvoeren • evaluatie/monitoring en eventueel bijsturen
Gesteld staan voor realisatie	

N13: Verduurzaming mossel- en oestervloot

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Verduurzaming mossel- en oestervloot
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland, Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) Mossel- en oestersector
Gebied /locaties	Heel Zeeland
Samenvatting	Deze maatregel beoogt een verduurzaming van de mossel- en oestervloot. In Zeeland is een vloot van ongeveer 60 mosselkotters en 30 oesterkotters actief, veelal in aangewezen Natura 2000- gebieden. Vaak hebben de schepen verouderde scheepsdiesels als aandrijving met bijbehorende aanzienlijke stikstofemissie. Met deze maatregel wordt een regeling opgezet voor het aanpassen van de motoren van mossel- en oesterkotters. Door het aanpassen van de motoren is er minder fossiele brandstof nodig. Dat levert een financieel voordeel op en er wordt minder CO₂ en stikstof uitgestoten. De inhoud van de regeling moet nog vorm krijgen. Voor het uitvoeren van de maatregel zijn er dan ook nog verschillende vragen te beantwoorden: - Stelt het Rijk een bijdrage aan de regeling beschikbaar? De bereidheid tot deze bijdrage is ambtelijk uitgesproken, maar concrete bijdrage is nog onduidelijk. - Wie heeft de regie op de uitvoering van de maatregel/de regeling? - Hoe wordt de daling in stikstofemissie in beeld gebracht? (in afstemming met stikstofmonitoring) Om die reden is de maatregel in eerste instantie een plan. Uitvoering volgt.
Plan of project?	Plan en project

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Kansen tot vermindering van stikstofneerslag liggen ook binnen de schelpdiersector. Dit is voor Zeeland een belangrijke sector want het is van oudsher sterk verbonden met de identiteit en het product Zeeland. Een vloot van ongeveer 60 mosselkotters en 30 oesterkotters is actief in de Zeeuwse wateren, veelal aangewezen als Natura 2000-gebied. Vaak hebben de schepen verouderde scheepsdiesels als aandrijving met bijbehorende aanzienlijke stikstofuitstoot. Voor het werken op de mosselpercelen in de Oosterschelde kan tot en met 2026 gebruik gemaakt worden van de huidige, door het Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) afgegeven natuurvergunning. Het is echter niet uitgesloten dat alle visserijschepen op termijn te maken krijgen met stikstofdoelen. Een maatregel voor de mossel- en oestervloot om hierop te anticiperen is het aanpassen van de motoren.
------------------------	---

	Het ministerie heeft ambtelijk de bereidheid uitgesproken een bedrag van € 5,5 miljoen vrij te maken om de mossel- en oestervloot toekomstbestendig te maken. Daar is de voorwaarde aan verbonden dat wij een financiële bijdrage leveren van 2,5 miljoen euro. Deze bijdrage is vastgesteld in de najaarsnota van 2024. Hiermee is een totaal van € 8 miljoen gereserveerd voor aanpassingen aan motoren. De maatregelen tot vermindering van stikstofuitstoot helpen de vissers niet alleen om schoner te werken, maar ook om geld te besparen door een vermindering van het verbruik van fossiele brandstoffen. Vanuit de sector is overwegend positief gereageerd. In hoeverre de potentiële belangstelling na operationalisering van de regeling concreet wordt valt af te wachten. Een eerste inventarisatie gaf aan dat 15 tot 25 kottereigenaren hierin geïnteresseerd zijn. Er wordt nog verkend of een mogelijke regeling ook interessant kan zijn voor de handkokkelvissers in Zeeland. Momenteel is er nog geen zicht op de potentiële reductie aan stikstofemissie die de maatregel kan opleveren.. Het bedrag van 5,5 miljoen is gegarandeerd beschikbaar. Bovendien onderzoekt het ministerie of dit bedrag verhoogd kan worden, maar dit ligt aan de staatssecretaris. De verwachting is dat een mogelijke regeling vanuit LVVN en een aanvullende regeling vanuit het Transitiefonds van Impuls niet voor eind 2025 gereed is. De inhoudelijke uitwerking van deze regeling zal naar verwachting in de week van 22 september aanvangen. Het opzetten van een dergelijke regeling neemt doorgaans circa negen maanden in beslag. In dit geval kan het proces waarschijnlijk sneller verlopen, aangezien reeds een groot deel van het kader beschikbaar is vanuit de Energievis-regeling.
Relatie lopende maatregel	-
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	-

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: De vloot is veelal actief in Natura 2000- gebieden. Een vermindering van uitstoot (CO₂ en stikstof) draagt bij aan de staat van de natuur. - Stikstof: Een potentiële daling in stikstofemissie door het aanpassen van de motoren. - Water (KRW): - - Klimaatadaptatie : - - Zoet water: -
--------------------------	--

	- Landbouw: -
Meekoppelkansen	-
Onderbouwing of relatie andere programma's	-

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	LVVN Provincie Zeeland, Visserijsector
Afgeronde procedures en besluitvorming	De financiële bijdrage (van 2,5 miljoen) vanuit de Provincie Zeeland voor de regeling is vastgesteld in de najaarsnota van 2024.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Vanuit de sector is overwegend positief gereageerd. In hoeverre de potentiële belangstelling na operationalisering van de regeling concreet wordt valt af te wachten. Een eerste inventarisatie gaf aan dat 15 tot 25 kottereigenaren hierin geïnteresseerd zijn.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	- Het ministerie heeft ambtelijk de bereidheid uitgesproken een bedrag van € 5,5 miljoen vrij te maken om de mossel- en oestervloot toekomstbestendig te maken - De financiële bijdrage (van 2,5 miljoen) vanuit de Provincie Zeeland voor de regeling is vastgesteld in de najaarsnota van 2024.
Dekkingsvoorstel	-
Risico's en beheersmaatregelen	Niet bekend is of het volledige bedrag van 5,5 miljoen beschikbaar gesteld wordt vanuit LVVN. Update overleg ministerie LVVN, Provincie Zeeland en de mossel- en oestersector van 28 augustus: Het ministerie heeft 5,5 miljoen euro gegarandeerd beschikbaar, In hoeverre de potentiële belangstelling van de sector na operationalisering van de regeling concreet wordt valt af te wachten.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	
Planning met mijlpalen en afronding	De verwachting is dat een mogelijke regeling vanuit LVVN en een aanvullende regeling vanuit het Transitiefonds van Impuls niet voor eind 2025 gereed is. Het opstellen van de regeling door het ministerie neemt 8 tot 9 maanden in beslag.

Gesteld staan voor realisatie	
-------------------------------	--

N14: Stimuleren walstroom binnenvaart in gemeentelijke havens

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Stimuleren walstroom binnenvaart in gemeentelijke havens
Deelnemende partijen	Zeeuwse gemeenten waterschap Scheldestromen en RWS Zee & Delta.
Gebied /locaties	Potentiële locaties voor het aanbrengen van walstroomkasten voor de binnenvaart zijn Vlissingen, Middelburg, Veere, Breskens, Zierikzee, Bruinisse, Walsoorden en langs het Kanaal door Walcheren (Ioswal Souburg en Sluis Veere kanaalzijde Oost).
Samenvatting	Het stimuleren van het plaatsen van walstroomkasten voor de binnenvaart in gemeentelijke havens.
Plan of project?	Project, onderdeel van actieprogramma binnenvaart Zeeland.

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	• Het terugdringen van, voor de gezondheid schadelijke emissies naar lucht die o.a. bij de verbranding van scheepsbrandstoffen vrijkomt (Schone Lucht Akkoord) • Het verduurzamen van het vervoer over water en de transitie van fossiele naar hernieuwbare brandstoffen (Green Deal binnenvaart, zeevaart en havens) • Aanpak stikstofbelasting Natura 2000 gebieden gericht op het terugdringen van o.a. NOx emissies in het vervoer en daarmee de depositie van verzurende stoffen in natuurgebieden • het meer dan halveren van de fossiele CO₂-emissie in 2030 ten opzichte van het referentiejaar 1990 (EU Fit for 55 doelstellingen en het Nederlandse Klimaatakkoord)
Relatie lopende maatregel	Is onderdeel van de doelstelling om de binnenvaartsector te verduurzamen
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	nvt

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: Door het plaatsen van walstroomkasten komt een stroomaansluiting voor schepen bij een ligplaats beschikbaar en is het niet langer noodzakelijk de dieselgenerator aan boord te laten draaien
--------------------------	---

	wat zorgt voor een lagere milieubelasting. Het plaatsen van een walstroomkast waar de schepen zich met een kabel op aan kunnen sluiten, draagt bij aan schonere en stillere (binnen)havens, wacht- en ligplaatsen. - Stikstof: walstroom voor de binnenvaart is het leveren van elektriciteit aan binnenvaartschepen via een aansluiting op het elektriciteitsnet aan de wal, in plaats van dat ze hun eigen dieselgeneratoren gebruiken terwijl ze aangemeerd liggen. Walstroom vermindert de uitstoot van CO₂, fijnstof en stikstofoxiden, waardoor de luchtkwaliteit in havens en de omgeving verbetert. - Water (KRW): - - Klimaatadaptatie: - - Zoet water: - - Landbouw: -
Meekoppelkansen	
Onderbouwing of relatie andere programma's	

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Voorstel voor project en dekking daarvan moet nog naar GS. Bij gemeenten geldt ook een dergelijk besluitvormingsproces.
Afgeronde procedures en besluitvorming	
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Het zoeken van de juiste locatie voor de walstroomkasten wordt gezamenlijk gedaan met de betrokken overheden en de brancheverenigingen van de binnenvaartsector.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Dat is afhankelijk van het aantal walstroomkasten en of er al een stroomvoorziening aanwezig is op de gewenste locatie voor de kast.
Dekkingsvoorstel	Kan voor de provinciale kasten (aan Kanaal door Walcheren) deels gedekt worden uit de SPUK SLA en voor het overige uit het budget voor de binnenvaart.
Risico's en beheersmaatregelen	

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Samen met Infra collega's project aanmaken. Starten met aanvragen netaansluiting voor de betreffende locaties. Indien dat lukt, kan een verder planning van plaatsen en aansluiten worden gemaakt
Planning met mijlpalen en afronding	Afhankelijk van de goedkeuring van de netaansluiting, maar hopelijk kan dit eind 2025 uitgevoerd worden.
Gesteld staan voor realisatie	

N15: Buitenland samenwerking Straits Comité

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Buitenland samenwerking Straits Comité
Deelnemende partijen	Départementen Nord en Pas-de-Calais (Frankrijk), de Provincies West en Oost-Vlaanderen (België), de Provincies Zuid-Holland en Zeeland en de Graafschappen Kent en Essex (Verenigd Koninkrijk)
Gebied /locaties	Het gebied rond het Kanaal bestaande uit bovenstaande overheden. Stikstof emissiereducties in deze regio hebben onder andere effect op de gebieden Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren.
Samenvatting	Het organiseren van kennisuitwisselingsbijeenkomsten voor experts uit bovengenoemde regio's met mogelijk als resultaat een gezamenlijke lobbyactiviteiten en of grens overstijgende samenwerkingsprojecten.
Plan of project?	Plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	In Nederland is stikstof een dossier dat grote impact heeft. Zeeland heeft dit onderwerp dan ook bij het Straits Comité op de agenda gezet om hier met onze burens over de grens van gedachte te wisselen en te verkennen op welke wijze we samen op kunnen trekken. De stikstof die in de Zeeuwse natuur terecht komt is tenslotte voor een groot deel afkomstig uit het buitenland en van de scheepvaart. Het organiseren van kennisuitwisselingsbijeenkomsten voor experts afkomstig van de leden van het Straits Comité kan helpen tot nieuwe inzichten te komen en mogelijk leiden tot gezamenlijke lobbyactiviteiten en/of grens overstijgende samenwerkingsprojecten met stikstofemissiereducties als resultaat.
Relatie lopende maatregel	Het Rijk heeft een buitenlandaanpak. Er zijn initiatieven en er is een werkgroep structuur met verschillende sporen waaronder aanpak Vlaanderen, aanpak Duitsland en Europees. Zeeland wil er echter alles aan doen om te laten zien dat zij de stikstofproblematiek aanpakken en de natuur verbeteren. Door in te

	zetten om meer samenwerking op het onderwerp middels het Straits Comité laat Zeeland zien ook zelf actie te ondernemen.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	In het concept gebiedsprogramma is aangegeven dat voor stikstof buitenland scheepvaart het Rijk aan zet is. Het is gebleken dat we hier als provincie wel echt aanjager moeten zijn, om zaken van de grond te krijgen. Een voorbeeld hiervan is de casus Ineos en de Afspraken van Middelburg van 8 november 2024 die partijen echt in beweging heeft doen krijgen. Door als Provincie Zeeland aan de slag te gaan binnen het Straits Comité voor kennisuitwisseling, vervolgt Provincie Zeeland de strategie om een actieve rol te spelen i.r.t. deze moeilijk beïnvloedbare bron van stikstof.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: Ook in Frankrijk zijn bijvoorbeeld grijze duinen. We kunnen daar van elkaar leren. - Stikstof: Stikstof is niet alleen in Nederland een onderwerp. Ook in Frankrijk, Vlaanderen en Engeland staat stikstof op de agenda's. Het is goed om van elkaar te leren om stikstofemissies en -deposities in deze Europese dichtbevolkte omgeving te verminderen. - Water (KaderRichtlijnWater): In Engeland heeft de waterkwaliteit en stikstof in water meer urgentie in vergelijking tot de andere landen. Ook hier zijn mogelijk aanknooppunten voor uitwisseling van kennis en informatie. - Klimaatadaptatie: n.v.t. - Zoet water: n.v.t. - Landbouw: n.v.t.
Meekoppelkansen	Kennis over de aanpak van stikstofuitdagingen in andere landen is waardevol. Er kan een koppeling gemaakt worden met het thema scheepvaart. Er zijn rond het Kanaal veel grote havens en het is één van de drukste vaarwegen ter wereld. Stikstofemissies van scheepvaart hebben effect op alle natuurgebieden in deze scope. Landen kunnen dit agenderen bij de International Maritieme Organisatie (IMO).
Onderbouwing of relatie andere programma's	Internationale samenwerking, Europese samenwerking. Mogelijk samenwerkingen op het vlak van natuur.

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Provincie Zeeland: initiatiefnemer en trekker van het agendapunt Deelnemers: Départementen Nord en Pas-de-Calais (Frankrijk)
--	--

	Provincies West Vlaanderen (België) Provincie Oost Vlaanderen (België) Provincie Zuid-Holland Graafschap Kent (Verenigd Koninkrijk) Graafschap Essex (Verenigd Koninkrijk) Mogelijk uitbreiding met of resultaten delen met: LNVN Departement Omgeving (Vlaanderen) Basis voor de te ondernemen activiteiten is een besluit van het Straits Comité en bestuurlijke toezegging van gedeputeerde Wilfried Nielen van 4 juni 2025. Bij hier op volgende overleggen van het Comité zal terugkoppeling verwacht worden.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Agendasetting: Q1 2025 Bespreking agendapunt en besluit tot vervolg: 4 juni 2025
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Agendering bij het Straits Comité is bilateraal besproken met LNVN. Zowel LNVN als departement Omgeving zijn uitgenodigd om de vergadering deel te nemen. De resultaten van de vergadering zijn gedeeld met de werkgroep Grensoverschrijdende samenwerking Vlaanderen en Nederland Stikstof en binnen de projectgroep scheepvaart.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	0,5 FTE gedurende 1,5 jaar 75.000 euro 2025 – 2026
Dekkingsvoorstel	Algemene middelen
Risico's en beheersmaatregelen	Risico 1: Gebrek aan gevoel van urgentie. Afgesproken binnen het Straits Comité is dat Zeeland een trekkersrol pakt. Hiervoor ontbreekt echter de capaciteit. Teveel vertraging veroorzaakt mogelijk afstel van het onderwerp. Beheersmaatregel: zo spoedig mogelijk capaciteit organiseren voor een trekker die het actiepunt invulling kan geven. Risico 2: ondanks het aangeven van bereidheid tot kennisuitwisseling lukt het de Comité members niet om experts samen te krijgen. Beheersmaatregel: Comité members die wel bereid zijn samenbrengen. Risico 3: de Comité members blijken niet de verantwoordelijkheid te hebben om voor een stikstofaanpak te zorgen. Beheersmaatregel: Comité members motiveren tot het betrekken van landelijke overheden.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	De Stikstofproblematiek is als onderwerp geagendeerd bij de Comité members en er is welwillendheid getoond om rond dit onderwerp expertsessies te organiseren tot informatie uitwisseling en kennisdeling. Hiertoe zullen contacten gelegd moeten worden met experts van de
--------	--

	verschillende landen/regio's. Vervolgens worden deze met elkaar in contact gebracht en gevraagd op bepaalde thema's informatie aan te bieden.
Planning met mijlpalen en afronding	Agenderen, presenteren en voorstellen onderwerp Q2 2025 Contacten leggen met andere Comité members Q3-4 2025 Expertsessies Q4 2025 – Q1-2 2026 Oplevering resultaten en terugkoppeling bij Straits Comité Q2 2026
Gesteld staan voor realisatie	Secretariaat voor het Straits Comité is georganiseerd bij Provincie Zeeland. Deze kunnen echter niet expertsessies organiseren en slechts ondersteunen. Het ontbreekt op dit moment aan capaciteit om expertsessies te organiseren met de Comité members.

N16: Grensoverschrijdende Samenwerking (GROS) stikstof Vlaanderen - Nederland

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Grensoverschrijdende Samenwerking (GROS) Vlaanderen - Nederland Stikstof
Deelnemende partijen	In bredere samenwerking: Nederland: LVVN, Provincie Noord-Brabant, Provincie Limburg. Vlaanderen: Departement Omgeving, Provincie Oost Vlaanderen, Provincie West Vlaanderen, Provincie Antwerpen. Voor planvorming op gebiedsniveau: Provincie Zeeland, BGTS Landschapspark Zwinstreek, BGTS North Sea Port District, EGTS Grenspark Groot Saeftinghe.
Gebied /locaties	Grensregio Zeeland - Vlaanderen
Samenvatting	Deelnemen aan de Grensoverschrijdende Samenwerking (GROS) Vlaanderen – Nederland Stikstof. Deze samenwerking ziet toe op een continue gegevensuitwisseling, kennisopbouw en relatieverbetering tussen deelnemers. Uitwerking van plan voor grensoverschrijdende samenwerking op gebiedsniveau in de grensstreek.
Plan of project?	Reguliere overlegstructuur, vertegenwoordiging en plan.

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Grensoverschrijdende samenwerking tussen Vlaanderen en Zeeland vertegenwoordigend en op gebiedsniveau om toe te werken naar beleidsconvergentie en gelijkspeelveld, door kennisontwikkeling, uitwisseling en gezamenlijke projecten.
Relatie lopende maatregel	Vervolg van bestaande GROS Vlaanderen - Nederland Stikstof
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	n.v.t.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: Reductie van stikstofdepositie is voor veel natuurgebieden in Zeeland noodzakelijk om de natuur in een betere staat van in stand houding te brengen. - Stikstof: Een aanzienlijke hoeveelheid stikstofdepositie op Zeeuwse natuurgebieden vindt haar oorsprong in stikstofemissies in Vlaanderen. Reducties van stikstofemissies in de grensregio pakken positief uit voor vermindering van stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden in Zeeland. - Water (KaderRichtlijn Water): GROS Vlaanderen - Nederland Stikstof is een overleg en werkgroep structuur die ook richting de toekomst zeer nuttig kan zijn voor grensoverschrijdende samenwerking op het gebied van water (KRW). - Klimaatadaptatie: n.v.t. - Zoet water: n.v.t. - Landbouw: Veel reducties van stikstofemissie zullen plaats (moeten) vinden in de landbouw. In lijn der verwachtingen zullen projecten voortvloeiend uit de plannen van BGTS/EGTS veel raakvlak hebben met de sector landbouw en opgesteld worden in samenwerking met ondernemers.
Meekoppelkansen	Goede grensoverschrijdende samenwerking draagt bij aan andere samenwerkingen en het voorkomen van conflict (denk daarbij aan de casus Ineos). Naast eerder beschreven BGTS en EGTS zijn er ook meekoppelkansen voor het Geopark en economische ontwikkelingen in Port of Antwerpen en Brugge en North Sea Port.
Onderbouwing of relatie andere programma's	Relatie met de domeinen: vergunningverlening, bilaterale betrekking met Vlaanderen, en Zeeuwse Integrale Gebiedenaanpak.

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	GROS Vlaanderen – Nederland Stikstof is voornamelijk een vertegenwoordiging van overheden. Op diplomatiek vlak komt het tot consensus en wordt er zorggedragen voor monitoring en kennisuitwisseling. Nederland LVVN (trekker) Provincie Zeeland (deelnemer) Provincie Noord-Brabant (deelnemer) Provincie Limburg (deelnemer) Vlaanderen
--	--

	Departement Omgeving (trekker) Provincie Antwerpen (deelnemer) Provincie West-Vlaanderen (deelnemer) Provincie Oost-Vlaanderen (deelnemer) <u>Sub-werkgroep vergunningverlening:</u> dezelfde partijen als bovenstaand specifiek gericht op vergunningverlening. <u>Sub-werkgroep monitoring:</u> LVVN (co-voorzitter) Departement Omgeving (co-voorzitter) VMM (deelnemer) RIVM (deelnemer) <u>Bestuurlijke afspraken:</u> Afspraken van Middelburg (8 november 2024) MoU Top Nederland Vlaanderen (1 april 2025) Overeenkomst uitwisseling emissiegegevens (24 maart 2025) Slotverklaring Vlaams – Nederlandse Top 1 april 2025 Afsprakenkader Vlaanderen – Nederland 10 juni 2025 Voor de op te zetten structuur binnen de provincie Zeeland voor de integrale gebiedenaanpak, plannen en uitvoering van projecten is een belangrijke rol weggelegd voor de volgende organisaties: EGTS Linieland van Waas en Hulst (Grenspark Groot Saeftinghe) BGTS Parkbureau Landschapspark Zwinstreek BGTS North Sea Port District Er zijn overeenkomsten en bestuurlijk vastgelegde afspraken die de basis vormen voor de Benelux Groepering voor Territoriale Samenwerking (BGTS) en de Europese Groepering voor Territoriale Samenwerking (EGTS).
Afgeronde procedures en besluitvorming	Eventuele plannen en projecten voortkomend uit de GROS Vlaanderen – Nederland Stikstof zijn op vrijwillige basis. Besluitvormingsmomenten: deze vinden plaats tijdens bestuurlijke overleggen GROS Vlaanderen – Nederland Stikstof en de reguliere 1x2jr Vlaams – Nederlandse top.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Participatie dient opgestart te worden. Mogelijk kan daarbij gebruik gemaakt worden van lopende processen.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	1 FTE - 100.000 euro per jaar 2026 – 2030 (vertegenwoordiging en management) 1 FTE – 100.000 euro per jaar 2027 -2030 (uitvoering projecten binnen EGTS/BGTS structuren)
--------------	---

Dekkingsvoorstel	- Algemene middelen Provincie Zeeland of Crisisteam Stikstof - Voor projecten via Europese middelen of uitvoeringsbudgetten Territoriale samenwerkingen
Risico's en beheersmaatregelen	Risico 1: geen inzet/urgentie vanuit Vlaanderen. Beheersmaatregel: Zelf doen wat we zelf kunnen. Vlaanderen kent een aanpak als het gaat om reductie van stikstofemissies, terwijl deze in Nederland in grote lijnen nog uitblijft. Risico 2: geen inzet/urgentie vanuit LVVN. Beheersmaatregel: via overlegsgremia en leden van de Tweede Kamer aandacht blijven vragen voor Zeeuwse stikstofuitdagingen. Risico 3: geen inzet/urgentie vanuit gebieden (EGTS/BGTS). Beheersmaatregel: bestuurlijke aandacht en vanuit management van Provincie Zeeland aangeven dat aanpak stikstof een prioritaire opgave is.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Monitoring en voortgang vindt plaats middels: GROS Vlaanderen - Nederland Stikstof (4-6xjr) Bestuurlijk Overleg Vlaanderen Nederland Stikstof (1-2xjr) Vlaams Nederlandse Top (1x2jr)
Planning met mijlpalen en afronding	In gezamenlijkheid bij deelnemers van GROS Vlaanderen – Nederland Stikstof nader te bepalen. Voorzet: inventarisatie door EGTS/BGTS Q3-4 2025; Rapportage door beleid PZ Q1-2 2026; Planuitwerking integraal en i.s.m. GROS Q3-4 2026; Uitvoer: 2027 – 2030
Gesteld staan voor realisatie	Vertegenwoordiging GROS (0,3 FTE) is geborgd. Management en opstellen plannen vraagt een aanvullende 0,7 FTE. Eventueel toekomstige uitvoering van projecten vergt 1.0 FTE. Zowel management als eventuele capaciteit voor uitvoering dient verworven te worden.

N17: Opzetten projectgroep Scheepvaart

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Opzetten projectgroep Scheepvaart
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland, LVVN, Departement Omgeving, North Sea Port, Port of Antwerp Brugge, Departement Mobiliteit en Openbare Werken, Vlaamse Milieumaatschappij. Mogelijk aangevuld met I&W en RWS.
Gebied /locaties	Westerschelde en mondiaal. Met onder andere effect op de Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren.

Samenvatting	Projectgroep scheepvaart opzetten als voorzetting van de pilot scheepvaart ter bevordering van gegevensuitwisseling, kennisopbouw en netwerk in de grensregio. Hierbij aandacht voor onderwerpen ankerplaatsen, gedeelde informatiebasis, scheepvaartverkeer Westerschelde en mondiale emissie regulatie.
Plan of project?	Project

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Emissies van scheepvaart zorgen voor aanzienlijke stikstofdepositie op Zeeuwse natuurgebieden. Provincie Zeeland heeft profijt van uitwisseling, kennisopbouw en netwerk in de vorm van een projectgroep om snel op de hoogte te zijn van ontwikkelingen in havens, bij het Rijk en mondiale ontwikkelingen omtrent scheepvaart. Omgekeerd is er belang bij het Rijk en havens om op mondiaal niveau aan te kunnen geven dat ook regionale overheden om reductie vragen van stikstofemissies.
Relatie lopende maatregel	Het gaat om een vervolg van de pilot Scheepvaart in een projectgroep Scheepvaart. Het onderwerp is in 2022 geadresseerd in BO Stikstof Vlaanderen – Nederland. Daar is een pilot uit voortgekomen met ondersteuning vanuit RVO. Deze heeft succesvol plaatsgevonden in 2023 – 2024. Met als resultaat een 2-pager en een overzicht van regel- en wetgeving, beleid en onderzoek. Partijen willen graag verder en er is ook vraag naar concrete projectvoorstellen.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	n.v.t.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: De natuur in Zeeland heeft voordeel bij een reductie van stikstofdepositie. - Stikstof: Reductie van stikstofemissie in de scheepvaart zorgt voor een verlaging van stikstofdepositie op Zeeuwse natuurgebieden. - Water (KaderRichtlijn Water): n.v.t. - Klimaatadaptatie: Reductie van CO2 emissie hoeft niet altijd te samen te gaan met een reductie in emissie van stikstof. Afhankelijk van motorvermogen is er soms sprake van toename van stikstofemissie bij afname van CO2 emissie. Echter, zijn er wel degelijk dwarsverbanden. Verplichting van walstroom voor container zeescheepvaart in 2030 zorgt bijvoorbeeld voor zowel voor reducties in CO2 als NOx.
--------------------------	---

	- Zoet water: n.v.t. - Landbouw: n.v.t.
Meekoppelkansen	Er zit een meekoppelkans in het vergroten van kennis op het gebied van zeevaart binnen de Provincie Zeeland. Er wordt op dit moment nog weinig geïnvesteerd in specifieke kennis op het gebied van zeescheepvaart. Er wordt weinig tot geen kennis ontwikkeld binnen de Provincie Zeeland op dit domein. Dat terwijl Zeeland omringt wordt door zeer belangrijke mondiale havens: Rotterdam, Antwerpen en Brugge, en North Sea Port. Investeren in de projectgroep scheepvaart betekent ook verbeterde toegang en netwerk tot kennis bij Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en Rijkswaterstaat, als mede Vlaamse counterpart. Ontwikkeling van de noodzakelijke regelgeving op het gebied van (stikstof-)emissies van de zeescheepvaart gebeurt primair op internationaal niveau. De International Maritime Organisation (IMO) werkt toe naar klimaat neutrale zeescheepvaart op of in de buurt van 2050. Ondanks de geformuleerde CO2-emissiereductiedoelstelling is beperking of reductie van stikstofemissie geen doelstelling in mondiale scheepvaart. Gezien de stikstofproblematiek in Nederland en Vlaanderen is een reductie in stikstofemissie vooral een landelijk belang. Het verschil kan alleen gemaakt worden op Internationaal niveau. Afspraken over emissies van scheepvaart worden op Internationaal niveau gemaakt omdat de zeevaart mondiaal georganiseerd is. Stappen zetten naar het reduceren en helpen voorkomen van stikstofemissies in de zeescheepvaart vergt een gecoördineerde aanpak, goede interactie met stakeholders en focus. Dit vergt een regierol vanuit de overheid. Deze wordt opgepakt door I&W in Nederland. Ook zijn er een drietal pilot projecten bij het ministerie: varen op waterstof, elektrificeren van havenmateriaal, en first en last mile zero emission. Dit zijn kansrijke pilots voor Zeeland wanneer hier op ingespeeld wordt. Anders is het zeer goed denkbaar dat de pilots in andere havengebieden dan North Sea Port landen.
Onderbouwing of relatie andere programma's	• Projectgroep Scheepvaart houdt relatie met andere initiatieven ter reductie van scheepvaart stikstofemissie reducties. Voor de veerdienst Vlissingen – Breskens wordt gewerkt aan het vervangen van de schepen voor diesel/elektrisch. Voor het kanaal door Walcheren waar Provincie Zeeland eigenaar/beheerder is, is gewerkt aan realisatie van walstroom. En voor de schepdiersector wordt een regeling uitgewerkt die moet bijdragen aan het plaatsen van katalysatoren waardoor stikstofemissies in de schelpdiersector (mossel/oester/kokkel) vermindert worden. • Vergunningverlening: er wordt mogelijk verschillend omgegaan met scheepvaartbewegingen en vergunningverlening. In Nederland is het zo dat wanneer vergunningen aangevraagd worden waarbij de activiteit(en) samenhangt met scheepvaartbewegingen in de AERIUS-berekening de scheepvaartemissies worden meegenomen vanaf het moment dat schepen de hoofdvaarroutes verlaten tot aan de kade. Bij grote projecten zoals de aanleg van een sluis of terminal kan deze methodiek afwijken.

	• Natuur: de scheepvaartroute over de Westerschelde is in een N2000 gebied); • Economie: scheepvaart hangt nauw samen met economische ontwikkeling in de delta.
--	--

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Provincie Zeeland (vragende partij en aanjager) LVVN (trekker) Departement Omgeving (deelnemer) North Sea Port (deelnemer) Port of Antwerp Brugge (deelnemer) Departement Mobiliteit en Openbare Werken (deelnemer) Vlaamse Milieumaatschappij (deelnemer) I&W en RWS (potentiële samenwerkingspartners) Rollen verantwoordelijkheden worden onderschreven in afzonderlijke verslagen van overleggen en het BO Vlaanderen Nederland Stikstof. Wenselijk is een projectplan voor het eerstvolgende BO Vlaanderen Nederland Stikstof Q4 2025 / Q1 2026 om urgentie en noodzaak opnieuw te laten bevestigen.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Voortgang pilots wordt besproken tijdens regulier BO Vlaanderen – Nederland Stikstof. Aandragen pilot: 2022 Pilot doorlopen: 2023 – 2024 Provincie Zeeland en LVVN organiseren bijeenkomsten: 2024 – 2025 (niet volhoudbaar) Noodzakelijk: ondersteuning (2025 – 2027)
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Binnen de pilot is op objectieve en constructieve wijze samengewerkt, waarbij rekenschap is gegeven aan de verschillende belangen en opgaven die het complexe (grensoverschrijdende) stikstofvraagstuk met zich meebrengt. De pilot is bewezen succesvol op het vlak van kennisdeling en het ontsluiten van een netwerk op het gebied van stikstofemissies scheepvaart Vlaanderen-Nederland. Tijdens een viertal sessies is kennis gedeeld over (lopende) onderzoeken, beleid en beschikbare data. Deze uitwisseling is als nuttig ervaren en de deelnemers vinden het zinvol om hier een vervolg aan te geven. Daarnaast bestaat de wens om te verkennen of maatregelen mogelijk zijn ter reductie en het voorkomen van stikstofemissies en/of beargumenteerd aan te tonen dat wat er gebeurt het maximaal haalbare is. Intensivering en uitbreiding van het netwerk en voortzetting van informatiedeling in samenwerking met Vlaanderen is in Nederlands belang. De projectgroep kan als voorbeeld dienen voor de bredere grensoverschrijdende samenwerking op het vlak van stikstof tussen lidstaten. Bovendien kan Nederland met Vlaanderen en andere landen een voortrekkersrol spelen en stikstofemissies agenderen bij de IMO. Aanvulling van regels kan bijvoorbeeld in de IMO MARPOL Annex VI waarin de huidige emissie-eisen voor schepen zijn vastgelegd.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	0.3 FTE vertegenwoordiging, opdrachtgever en coördinatie
Dekkingsvoorstel	Algemene middelen
Risico's en beheersmaatregelen	Risico 1: ontbreken van eigenaarschap. Beheersmaatregel: Provincie Zeeland zal een keuze moeten maken of beïnvloeding en kennisontwikkeling scheepvaart (emissies) van belang is voor haar doelstellingen. Risico 2: Onvoldoende ondersteuning. Beheersmaatregel: inhuur bureau om ondersteuning te verzorgen Risico 3: Verlies aan motivatie omdat doorvoeren bronmaatregelen vaak decennia duren. Beheersmaatregel: opnemen aandacht voor scheepvaart als onderwerp in visies en beleid, zoals Zeeland 2050.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Provincie Zeeland heeft er belang bij dat er z.s.m. weer ondersteuning komt voor het continueren van het ontstane netwerk tussen Vlaamse en Nederlandse overheden en de havens op het gebied van stikstofemissies scheepvaart. Op 16 mei 2025 is op initiatief van Provincie Zeeland en LVVN weer overleg geweest met de partners van de pilot. Beide overheden hebben echter geen capaciteit beschikbaar een vervolg te trekken.
Planning met mijlpalen en afronding	Organiseren capaciteit, inwerken nieuwe trekker/projectleider (Q3-4 2025) Opstellen projectplan i.s.m. deelnemers (Q1-2 2026) Uitvoeren samenwerking met regelmatige terugkoppeling BO Vlaanderen – Nederland Stikstof (2026 – 2027).
Gesteld staan voor realisatie	Momenteel is de uitvoering van de projectgroep scheepvaart niet geborgd. Het ontbreekt aan ondersteuning, waarbij zowel beleidsadviseurs van LVVN als Provincie Zeeland het gat tijdelijk vullen, maar onvoldoende capaciteit hebben voor adequate begeleiding en voorbereiding.

9.2. Maatregelenformats Van grond tot gewas (G)

G1: Verbeteren Kringlooplandbouw

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Verbeteren kringlooplandbouw
Deelnemende partijen	Nadere afstemming nodig. Te denken valt aan: ZLTO, ZAJK, Rusthoeve / Delphy, FarmPlus, Vereniging van Biologische boeren Zuidwest Nederland, kennisinstellingen als Wageningen University Research en Hogere Agrarische School
Gebied /locaties	De maatregel heeft betrekking op de landbouw in geheel Zeeland en dan met name de akkerbouw en de veehouderij en (mogelijke) samenwerkingsverbanden daartussen.
Samenvatting	Kringlooplandbouw houdt in dat we agrarische biomassa en de daarin opgeslagen voedingsstoffen vasthouden in het voedselsysteem. Deze maatregel omvat het stimuleren, faciliteren en coördineren van onderzoek, kennisopbouw en -verspreiding en financiering van verbeterde kringlooplandbouw in Zeeland.
Plan of project?	Het betreft een plan om te komen tot actualisatie van onderdelen van de maatregelpakketten akkerbouw en veehouderij uit het concept Zeeuws gebiedsprogramma.

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Kringlooplandbouw, ook wel circulaire landbouw genoemd, houdt in dat we agrarische biomassa en de daarin opgeslagen voedingsstoffen vasthouden in het voedselsysteem. Voor de veehouder betekent kringlooplandbouw dat hij vooral gebruik maakt van ruwvoer uit eigen land en van reststromen uit akkerbouw, tuinbouw en de voedingsindustrie en de rest van de voedselketen, en dus zo min mogelijk plantaardige eiwitten die ook geschikt zijn voor menselijke consumptie, aan vee voert. Verder produceert hij mest van goede kwaliteit door bijvoorbeeld managementmaatregelen op het voerspoor en het mestspoor. Voor de akkerbouwer betekent kringlooplandbouw dat hij zoveel mogelijk gebruik maakt van dierlijke mest, compost en gewasresten om het bodemvoedsel-web te stimuleren. Verder maakt hij hiervoor maximaal gebruik van agrobiodiversiteit op en in de bodem. Hierbij is de oorsprong en kwaliteit van zowel mest, compost en gewasresten en biodiversiteit als ook de
------------------------	---

	samenwerking tussen deze factoren essentieel om de bodem en het gewas op de goede manier te voeden. Vanwege de cruciale rol in de kringloop van nutriënten is een gezonde bodem één van de belangrijkste pijlers van kringlooplandbouw. Daarom ook zijn in de Zeeuwse Omgevingsvisie doelstellingen en acties geformuleerd die betrekking hebben op het verbeteren van de landbouwbodemkwaliteit. <i>Provincie Zeeland ondersteunt al enkele jaren initiatieven op het gebied van regeneratieve landbouw. Hoewel regeneratieve landbouw nog geen exacte definitie kent, kunnen we het beschouwen als vorm van landbouw die zich met name richt op het natuurlijk herstellen van de balans tussen bodemfysiologie, bodemchemie en de bodembioïecologie, waardoor het humus- gehalte toeneemt en een vitale bodem ontstaat als basis voor een gezonde en weerbare teelt die minder afhankelijk is van chemische hulpstoffen. Door vastlegging van koolstof en nutriënten en een betere waterhuishouding is de bodem beter bestand tegen klimaatinvloeden. Bijkomende positieve effecten zijn verminderde uitspoeling van nutriënten naar grond- en oppervlaktewater en verbetering van de onder- en bovengrondse biodiversiteit. Regeneratieve landbouw kenmerkt zich als een voortdurend proces van le-eren, experimenteren en aanpassen. Dit ondersteunt door betrekkelijk nieuwe vormen van meten en analyseren, zoals bodemchroma, analyses van de bodembalans en het bodemleven en plant sapmetingen. Het toepassen van regeneratieve principes sluit aan bij het streven naar verbeterde kringlooplandbouw.</i> Bij de uitvoering van de maatregel 'verbeteren kringlooplandbouw' valt concreter te denken aan bepalende onderdelen van kringlooplandbouw, zoals: - Managementmaatregelen op voerspoor (betere vertering) en mestspoor (rijpende mest) in de veehouderij^{*1}; - Toepassing van de verbeterde mest in akker- en grasland; - Verdere stimulering van opbouw van organische stof in de bodem, kwantitatief en kwalitatief, door minder bodembewerking en jaarrond plantendiversiteit^{*2}. ^{*1} : bijvoorbeeld verlaging ruw eiwitgehalte, beperking krachtvoergif, fermenteren van drijfmest; ^{*2} : voorkomen koolstofverliezen, bijvoorbeeld toepassen gevarieerde, winterharde groenbemestersmengsels en stimuleren oppervlaktevertering van groenbemesters. Kortom de samenhang tussen bodemleven, planten en nutriënten in evenwicht brengen voor zo min mogelijk verliezen De rol van de Provincie Zeeland in deze maatregel bestaat uit het stimuleren, faciliteren en coördineren van onderzoek, kennisopbouw en -verspreiding en financiering van verbeterde kringlooplandbouw in Zeeland. Bij deze rol kan gedacht worden aan de volgende vormen van inzet: - Kennissessies, thematische kenniscafés voor agrariërs; - Landbouwloket; - Aanleg proefvelden; - Stimuleren koplopers; Inzet gecertificeerde bodemcoaches;
--	---

	- Subsidies voor ‘nieuwe’ deelmaatregelen als fermenteren van groenbemesters en drijfmest en toepassen compostthee; - Mestworkshops; - Bank hoogwaardige organische meststoffen; - Continuering stimulering kruidenrijk grasland; - Verbreding concept boerderijcompostering; - Kennisontwikkeling teelt- en voeradviseurs
Relatie lopende maatregel	De maatregel vormt mede concretisering van de volgende maatregelen uit de conceptversie van het Zeeuwse Gebiedsprogramma: - Carbon farming; - Eiwitteelt, vlinderbloemigen; - Biologische landbouw; - Natuurinclusieve landbouw; - Gewasbescherming door middel van agrarisch natuurbeheer; - Extensivering melkveehouderij; - Stalsystemen; - Mest-additieven; - Voerspoor; - Kruidenrijk grasland; - Coaching; - KPI's. De maatregel kan gedeeltelijk een vervolg gaan vormen op diverse koplopermaatregelen bij de conceptversie van het Zeeuws gebiedsprogramma: - Technisch inhoudelijke coaching op bodemverbetering via onder andere bodemUp; - Fieldlab volhoudbare landbouw zuidwestelijke delta; - KPI's Biodiversiteitsmonitor akkerbouw Zuidwestelijke delta; - Koolstofboeren Zuidwestelijke delta; - Bodemverbetering door gebruik van lokale biomassa in het Grenspark Groot-Saeftinghe; - Agricycling Zuidwestelijke delta.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Het betreft hier geen wijziging van het concept gebiedsprogramma, maar voornamelijk een verdere uitwerking en integrale aanpak voor het verhogen van organische stof in de bodem via kringlooplandbouw, waarbij er links worden gemaakt tussen het pakket akkerbouw en veehouderij.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: Vitale bodem vanwege duurzaam bodembeheer geeft versterking boven- en ondergrondse biodiversiteit - Stikstof: Door het toepassen van kwalitatief betere mest vervluchtigd minder ammoniak en kan volstaan worden met minder mest.
--------------------------	--

	- Water (KaderRichtlijn Water): Door verhoging en verbetering bodemhumus vermindert de uitspoeling van nutriënten. Doordat de bodem meer organische stof bevat is er minder uitspoeling en kunnen de nutriënten worden gebufferd. Door verbetering van het bodemleven verbetert de plantgezondheid en robuustheid met verminderd gebruik gewasbeschermingsmiddelen tot gevolg. - Klimaatadaptatie: Door vastlegging van organische stof wordt een betere waterhuishouding gecreëerd en is de bodem beter bestand tegen klimaatinvloeden zoals watergebrek en overvloed. Juist gebruik van de biodiversiteit kan ook het gewas beschermen tegen weersextremen en daardoor beter ontwikkelen. Het gemiddelde gehalte aan organische stof in Zeeuwse landbouwbodems bedraagt circa 2%. We stellen als doel dat dit organische stofgehalte naar 2050 stijgt tot circa 3%. Bij deze doelstelling moet de kanttekening geplaatst worden dat het verhogen van organische stof veel geduld vergt en lange termijn investeringen (>10 jaar) om een daadwerkelijke structurele verhoging van organische stof te realiseren (Bloem et al, 2017). Het opbouwen van een goed en hoog organische stofgehalte in de bodem vraagt veel van de landbouwsector en een veranderend landbouwsysteem, waar veel (financiële) input mee gemoeid is. Organische stofgehalte verhogen met 1% vraagt om ±30.000 kg organische stof per hectare. - Zoet water: Door verhoging en verbetering van de bodemstructuur en organische stof gehalte heeft de bodem een betere bufferende werking en houdt langer water vast, wat zorgt voor een reductie in de zoetwatervraag gedurende het seizoen. - Landbouw: Een ambitie voor 2050 in de Zeeuwse Omgevingsvisie is dat het landbouwsysteem functioneert in evenwicht met de omgeving, waarbij kringlopen op een zo laag mogelijk niveau gesloten zijn en sprake is van een adequaat verdienmodel.
Meekoppelkansen	Kringlooplandbouw: - Lokale verwerking, afzet en korte ketens stimuleren de regionale economie; - Reststromen optimaal benutten door het te behandelen tot veevoer, compost of bodemverbeteraar; - Innovatielabs, praktijknetwerken en experimenten voor kringlooptechnieken in samenwerking met onderwijs.
Onderbouwing of relatie andere programma's	

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Betrokken partijen zijn naast GS, in elk geval, agrariërs, ZLTO, ZAJK, Rusthoeve / Delphy, FarmPlus, Vereniging van Biologische boeren Zuidwest Nederland
Afgeronde procedures en besluitvorming	Er is nog besluitvorming nodig om deze maatregel te borgen
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	PM team Gebiedsprogramma

5. Financiën en risico's

Kostenraming	• Kennissessies op proefboerderij/koploperbedrijven: 4 jaar x 4 sessies x € 5.000 = € 80.000 • Thematische kenniscafés: 3 sessies x 4 jaar x € 2.000 = € 24.000 • Aanleg proefvelden: 4 jaar x 6 locaties x € 20.000 = € 480.000 • Stimuleren koplopers: 4 jaar x € 400.000 = € 1.600.000 • Gecertificeerde bodemcoaches: 200 boeren x 2 dagen x 4 jaar x € 1.200 = € 1.920.000 • Subsidies voor maatregelen als fermentatie en ontwikkelen compostthee: 4 jaar x € 50.000 = € 200.000 • Mestworkshops: Materialen: 10 groepen x 2 koffers x € 400 = € 8.000 Sessies: 10 groepen x 2 sessies x € 2.500 = € 50.000 • Bank hoogwaardige organische meststoffen: € 250.000 • Continuering stimulering kruidenrijk grasland: 4000 hectare x € 300 = € 1.200.000 • Verbreding concept boerderijcompostering: 8 locaties x € 350.000 = € 2.800.000 • Kennisontwikkeling teelt- en voeradviseurs : 4 jaar x € 50.000 = € 200.000 Totaal: € 8.812.000 <i>De kosten zijn gebaseerd op een periode van 4 jaar.</i>
--------------	--

Dekkingsvoorstel	Rijk (alternatief transitiefonds), landelijke + Europese subsidieregelingen
Risico's en beheersmaatregelen	Risico: Gebrek aan animo bij agrariërs. Agrariërs zien onvoldoende het belang van de mogelijkheden welke kringlooplandbouw hen kan opleveren. Als gevolg van onvoldoende draagvlak kunnen deelprojecten mogelijk geen doorgang vinden. Beheersmaatregel: Partners binnen de agrarische sector betrekken bij uitwerking van de aanpak. Ketenpartijen actief betrekken en ook aanspreken op verantwoordelijkheden en samenwerking. Risico: Kennispacten en beschikbaarheid capaciteit voor uitvoering (onvoldoende capaciteit van personeel/adviseurs met kennis van zaken): werken met bodemvoedselweb, stimuleren van bodemleven, vergt specifieke kennis die op dit moment nog niet breed verspreid is. Bij kennispacten als WUR, HAS, Delphy, ZLTO/ZAJK, Farmplus en andere organisaties met expertise bestaat de kans dat de poule van experts overvraagd wordt. Daarbij is het ook een leerproces voor iedereen. Beheersmaatregel: Opleiding van adviseurs richting regeneratieve praktijken lijkt dus noodzakelijk om de sector en belangenorganisaties hierbij te ondersteunen. Beheersmaatregel: Samenwerking met andere provincies in het organiseren van kennisvragen. Ook kan in andere samenwerkingsverbanden gewerkt worden aan het uitwerken en opschalen van initiatieven die provincie overstijgend zullen zijn. Naast deze risico's dient nader onderzoek gedaan te worden of sprake is van staatssteun.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	PM
Planning met mijlpalen en afronding	PM
Gesteld staan voor realisatie	PM

G2: Innovatie in de akkerbouw

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Innovatie in de akkerbouw Precisielandbouw & smart farming, fertigatie, mest aanwendingstechnieken
Deelnemende partijen	ZLTO,

	Delphy Zuidwest, IPO, WUR in samenwerking met ZAJK, Proefboerderij de Rusthoeve Voor meer kennis kunnen zij aansluiting zoeken met Vervaeke Biervliet, Abemec (leverancier van Farm Droid) en eventuele start ups. Voor mestaanwendings-technieken samenwerking opzoeken met andere (zand) provincies.
Gebied /locaties	De maatregel geldt voor heel Zeeland, en dan vooral gericht op jonge landbouwers. De technieken zijn vaak zeer innovatief. Gezien de complexiteit is ook een goede afstemming met andere provincies nodig om overlap in onderzoek te vermijden.
Samenvatting	Precisielandbouw maakt gebruik van technologie zoals GPS en sensoren om gewassen efficiënter en doelgerichter te telen. Fertigatie is een techniek waarbij meststoffen via het irrigatiewater worden toegediend, wat leidt tot minder verspilling en betere opname door planten. Nieuwe mest aanwendings-technieken richten zich op het beperken van stikstofverliezen en het verbeteren van de bodemgezondheid. Deze innovaties zorgen voor hogere opbrengsten en minder milieubelasting. Door slimme data-analyse en gerichte bemesting wordt landbouw duurzamer en economisch rendabeler.
Plan of project?	Plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Met behulp van nieuwe innovatieve technieken kan bemesting veel gericht plaatsvinden. Hierdoor zal er minder bemesting per ha nodig zijn. Er dient hiervoor wel geïnvesteerd te worden in monitoring van bemestingstoestand bodem. Bemesting kan plaats-specifiek uitgevoerd worden door machines/drones/robots. Ook via druppelirrigatie kan bemesting uitgevoerd worden. Dit is relatief plaats-specifiek en water verzekert de opname van meststoffen. Stikstof gewonnen uit dierlijke mest en lucht uit stallen gebruiken we direct bij fertigatie of zetten we emissievrij in tijdens bewerkingen in de akkerbouw. Voor de bestrijding van onkruid gaan de ontwikkelingen van de technieken snel door bijvoorbeeld toepassing van spotspraying, in de rij schoffelen, lasertechnieken etc. Bestrijding van insecten is mogelijk door SIT (Steriele insecten techniek) maar wordt nog beperkt ingezet afhankelijk van het soort insect. Veel kennis is aanwezig bij gerenommeerde bedrijven zoals Koppert en de Groen Vlieg. Bestrijding van schimmels is ook in toenemende mate mogelijk door spotspraying, dronebeelden, hittebehandeling etc. Bestrijding aaltjes is in hoofdzaak te voorkomen door een goede invulling van een bouwplan. Mogelijk kunnen beginnende populaties onderdrukt worden door uitzetten rooiaaltjes door drones.
------------------------	---

Relatie lopende maatregel	Het betreft hier een nieuwe maatregel die niet in het Gebiedsprogramma in deze vorm is opgenomen, maar wel onderdeel kan zijn als uitbreiding van het maatregelenpakket akkerbouw.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Het betreft hier een aanvulling op de huidige koplopermaatregelen en een verdere uitwerking van het innovatieve landbouwsysteem, waarbij nieuwe innovaties op het gebied van mestaanwending en precisielandbouw bijdragen aan de (door)ontwikkeling naar een volhoudbare landbouw.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	Natuur: Door minder uitspoeling naar het oppervlaktewater profiteert de natuur en zal de biodiversiteit verbeteren. Meer fertigeren impliceert minder sleepslang-bemesting. Hierdoor vallen er minder slachtoffers onder dieren tijdens de bewerkingen. Door nieuwe technieken kan de hoeveelheid actieve stof verder gereduceerd worden en is minder schadelijk voor de natuur. Stikstof: Bij fertigatie wordt bemesting gegeven op basis van ontwikkeling en actuele behoefte van de plant en niet bij de start van het seizoen. Kans op emissie naar water en lucht wordt sterk gereduceerd. Door verbetering van aanwendings technieken, bijvoorbeeld tijdens bewerking is verdere reductie van emissie mogelijk. Water (KaderRichtlijn Water): Met deze maatregelen vindt er minder uitspoeling plaats naar het water en zullen de sloten eerder voldoen aan de KRW doelen. Door reduceren van de hoeveelheid gebruikte actieve stof zal er minder emissie zijn naar het oppervlaktewater. Klimaatadaptatie: Met name fertigatie zorgt ervoor dat de gewasproductie in stand blijft tijdens lange periodes van droogte. Verbeterde mestaanwending zorgt ervoor dat meststoffen toch beschikbaar komen t.g.v. de gewassen ook tijdens moeilijke klimaatomstandigheden. Zoet water: fertigatie gaat doelmatiger met zoetwater om en zijn de verliezen veel geringer. Door betere monitoring worden maatregelen op het juiste moment ingezet. Landbouw: Onder bovenstaande genoemde punten zijn ook diverse items gunstig voor het verdienmodel van de landbouwers. Verder zal robotisering de arbeidsbehoefte doen afnemen. Er kan bespaard worden op gewasbeschermings-middelen door precisie technieken, waarbij er alleen heel lokaal middelen toegediend worden. Door minder toepassing van vooral herbiciden kunnen gewassen hier ook geen nadeel van ondervinden en zullen krachtiger doorgroeien, waardoor de gewasopbrengst toeneemt.
Meekoppelkansen	De afhankelijkheid van gewasbeschermingsmiddelen gaat afnemen door de nieuwe technieken. Opbrengstzekerheid kan toenemen door alleen aangetaste planten of onkruid te bestrijden. Schadelijke effecten van gewasbeschermingsmiddelen worden daardoor verkleind.

Onderbouwing of relatie andere programma's	
--	--

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Provincie: Initiatie gebiedsprogramma ZLTO: in kaart brengen van huidige stand van techniek, schets van de te verwachten ontwikkeling korte en lange termijn waarbij gekeken wordt waar versnelling mogelijk is. Delphy: in samenwerking met Rusthoeve en eventueel boerderij van de toekomst draagt zorg voor de ontwikkeling van de proeven en ondersteunt de ontwikkeling van machines /drones. WUR: is betrokken bij de ontwikkeling van nieuwe innovatieve technieken (inter)nationaal. IPO: coördinatie van ontwikkelingen binnen Nederland.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Maatregel heeft vooral betrekking op stimulering van de innovatie. De investeringsbereidheid van agrariërs is te verhogen door de innovaties een plaats te geven in de regelingen van het Nationaal Strategisch Plan of door specifiek een Zeeuwse regeling. Inzet van drones en robots gaat in de komende decennia sterk toenemen. Onderzocht moet worden of regelgeving hier op aangepast moet worden.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	De ontwikkeling van de technieken, zoals die bedoeld zijn in dit format zijn provincie overstijgend. Echter door vanuit de Provincie extra middelen beschikbaar te stellen kunnen we ontwikkelingen versnellen en kunnen Zeeuwse agrariërs een koppositie innemen. Specifiek via de gebieden is extra stimulatie mogelijk via fondsen zoals in de Gemeenschappelijk Grondbezit Stichting (GGS). In de GGS worden initiatieven ondersteund om zoetwatermaatregelen versneld tot uitvoer te brengen. Kennis m.b.t. deze initiatieven worden verspreid via bijeenkomsten en verslagen.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	• € 1.000.000,-
Dekkingsvoorstel	
Risico's en beheersmaatregelen	Risico's 1. Beoogde initiatieven blijken door de praktijk niet omarmd te worden. Dit komt door te weinig rendement. 2. Technieken worden niet in de praktijk gebracht omdat er andere alternatieven zijn 3. Het geïnitieerde onderzoek wordt ingehaald door de investeringen in de landbouw, door snelle doorontwikkeling van technische innovaties.

	Beheersmaatregelen Voor bovengenoemde risico's geldt dat er een goed screening vooraf dient te zijn van de lopende ontwikkelingen. Bijvoorbeeld wat wordt gemakkelijk opgepakt door de praktijk zelf. Welke initiatieven kosten relatief veel moeite om te ontwikkelen en zijn niet op te brengen door het bedrijfsleven zelf. Of men moet initiatieven ontwikkelen om daar van te leren en vervolgens door te ontwikkelen.
--	---

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Pm
Planning met mijlpalen en afronding	pm
Gesteld staan voor realisatie	pm

G3: Spuitvrije zones (zones vrij van chemische gewasbestrijdingsmiddelen)

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Spuitvrije zones
Deelnemende partijen	Nader te bepalen. Potentiële deelnemende partijen: Rusthoeve, ZLTO, Delphy, WUR, FarmPlus, PNZ, Stichting Landschapsbeheer Zeeland.
Gebied /locaties	Focus op prioritaire gebieden zoals de Kop van Schouwen en de Manteling van Walcheren. Echter heeft de maatregel betrekking op landbouw Zeeland breed.
Samenvatting	Instellen van spuitvrije zones van [aantal] meter rondom prioritaire Natura 2000-gebieden en andere ecologisch waardevolle natuurgebieden; oppervlaktewateren en watervoerende sloten met een doelstelling voor de KaderRichtlijn Water (KRW) of drinkwaterfunctie; en woonkernen, scholen en zorginstellingen. Binnen deze zones geldt een verbod op gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Enkel ecologisch verantwoorde middelen zijn toegestaan.
Plan of project?	Initieel (onderzoeks)project, uiteindelijk plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in de landbouw heeft de afgelopen decennia geleid tot zorgen over de kwaliteit van water, natuur,
------------------------	---

	bodem en volksgezondheid. Een voorbeeld hiervan is de bollenteelt en de veelvuldige (politieke) vragen en nieuws in het voorjaar van 2025. Als regionale overheid wordt de noodzaak erkent om vooruitstrevende stappen te zetten in de verduurzaming van de landbouw. Dit voor de beperking van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in kwetsbare gebieden. Het inzetten op spuitvrije zones kan bijdrage aan diverse punten: • Waterkwaliteit verbeteren door het voorkomen van verontreiniging van oppervlaktewater. • Bescherming natuur en biodiversiteit doordat kwetsbare soorten niet worden blootgesteld aan schadelijke stoffen. • Waarborgen volksgezondheid, vooral bij locaties dichtbij woningen, scholen of zorginstellingen. Hiermee wil de Provincie bijdragen aan een gezondere leefomgeving en het stimuleren van duurzame landbouwpraktijken. <u>Juridisch kader:</u> In haar uitspraak van 2 april 2025 heeft de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State geoordeeld dat het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen bij de teelt van lilies natuurvergunningplichtig kan zijn. Hiermee heeft de Afdeling duidelijk gemaakt dat telers die gewasbescherming gebruiken, moeten kunnen aantonen dat gebruik daarvan geen negatieve effecten heeft op Natura 2000-gebieden. Het juridische kader van deze maatregel moet nader onderzocht worden binnen de mogelijkheden van de Omgevingsvisie en Verordening. Provincie Zeeland zou mogelijk haar bevoegdheid beroepen tot het stellen van richtlijnen en de bescherming van waterkwaliteit en natuur, aansluitend op en eventueel in uitbreiding van de jurisprudentie. <u>Monitoring:</u> Essentieel is de impact en monitoring van dergelijke maatregel om inzicht te krijgen in de verwachte impact op de afname van gewasbeschermingsmiddelen concentraties in oppervlakte en grondwateren; herstel van biodiversiteit (insecten en vogelpopulatie); en de verlaging van blootstelling aan bestrijdingsmiddelen voor omwonenden. Door middel van meetpunten in watergangen worden de effecten van de zones gemonitord; er zijn ook biodiversiteitsmetingen en luchtmetingen. <u>Verdienmodel:</u> Daarnaast is het van belang om in een dergelijk project een helder beeld te schetsen van de effecten op het verdien model van de agrariër. Maar ook andere methodes zoals Integrated Crop Management (ICM). Het verdienmodel zal hiervoor onderdeel zijn van het initiële onderzoekproject om inzicht te krijgen in wat de effecten hierop zijn. Wanneer blijkt dat compensatie noodzakelijk is zal verkend moeten worden hoe dit op de lange termijn financieel gedragen wordt.
--	---

	<u>Interprovinciaal</u> In IPO verband wordt onderzocht of er een afstand aangegeven kan worden waarop gewasbeschermingsmiddelen gespoten op het veld mogelijk effect hebben op Natura 2000-gebieden. Er wordt een partij gezocht om dit te onderzoeken. Daarnaast doet de WUR een literatuurstudie om te kijken wat de effecten kunnen zijn op de natuur.
Relatie lopende maatregel	Voorgestelde maatregel is geen vervolg of opschaling van een bestaande maatregel. Echter heeft het wel relatie tot onder andere biologische landbouw, KPI's en natuurinclusieve landbouw.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Onbekend.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: Het instellen van spuitvrije zones rondom natuurgebieden draagt direct bij aan het versterken van biodiversiteit, het verbeteren van milieukwaliteit en het realiseren van robuuste natuurgebieden. Door de afname van chemische druk op flora en fauna worden kwetsbare soorten beter beschermd. - Stikstof: - - Water (KaderRichtlijn Water): Spuitvrije zones beperken de uitspoeling en verwaaiing van gewasbeschermingsmiddelen naar oppervlakte- en grondwater. Dit draagt bij aan het verminderen van chemische belasting en het behalen van de KRW-doelen voor waterkwaliteit. - Klimaatadaptatie : Het bevorderen bodemgezondheid en biodiversiteit, wat leidt tot veerkrachtigere landbouwsystemen die beter bestand zijn tegen droogte, hitte en hevige neerslag. Daarnaast versterken ze de groene infrastructuur rondom natuur- en watergebieden, wat bijdraagt aan waterbuffering, verkoeling en ecosysteemdiensten die nodig zijn om ons aan te passen aan een veranderend klimaat. - Zoet water: Door verminderende verontreiniging van oppervlakte- en grondwater door gewasbeschermingsmiddelen. Dit draagt bij aan schoner water, waardoor de beschikbaarheid van kwalitatief goed zoetwater voor landbouw, natuur en drinkwatervoorziening toeneemt. - Landbouw: De maatregel bevordert de lange termijn productiviteit van landbouwgronden en draagt bij aan het behoud van landbouwgrond voor toekomstig gebruik.
--------------------------	--

Meekoppelkansen	Meekoppelkans in de emissiereductie van NOx
Onderbouwing of relatie andere programma's	Agrarisch Natuurbeheer (mogelijk) Uitvoeringsprogramma Landelijk gebied Programma Natuur

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	GS: besluitvorming voor voorgestelde maatregel (Potentiële) uitvoerende partijen: agrariërs, Rusthoeve, ZLTO, FarmPlus, PNZ, SLZ (Potentiële) onderzoekende partijen: Delphy, WUR
Afgeronde procedures en besluitvorming	Bestuurlijke besluitvorming voor betreffende concept is nog noodzakelijk.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Nader in te vullen in volgende fase

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Kostenraming is ter indicatie: • Juridische en beleidsmatige voorbereiding (Juridische verkenning, beleidskader, afstemming met gemeenten en waterschap) - € 80.000,- (eenmalig) • Stakeholderparticipatie en communicatie (Overleg met agrariërs, informatiebijeenkomsten, communicatieplan) – € 150.000 (3 jaar) • Agrarische compensatie/stimulering (Vrijwillige deelname, inkomstenderving, stimulering ICM/biologische alternatieven – à €1.000/ha/jaar) - € 600.000,- (3 jaar) • Monitoring waterkwaliteit (Meting oppervlaktewater en grondwater op 4–6 punten (chemisch + biologisch) - € 225.000,- (3 jaar) • Biodiversiteitsmetingen (Monitoring insecten en vogels (2-3 meetlocaties), vegetatiescans) - € 150.000,- (3 jaar) • Luchtmetingen (blootstelling omwonenden) (Passieve meetbuisjes of sensorstation nabij bebouwing) - € 75.000,- (3 jaar) • Onderzoek & kennisontwikkeling (Samenwerking met kennisinstelling of universiteit (effectstudie, ICM toepasbaarheid) - € 300.000,- (3 jaar) • Beheer en handhaving (Toezicht, registratie spuitvrije zones, samenwerking NVWA) - € 120.000,- (3 jaar)
--------------	--

	Evaluatie en rapportage (Jaarlijkse effectrapportage + eindrapport pilot) - € 90.000,- (3 jaar) Totaal geschat (afgerond) - € 1.800.000,-
Dekkingsvoorstel	Rijksgelden
Risico's en beheersmaatregelen	- Onvoldoende deelname of draagvlak bij agrariërs. Agrariërs kunnen terughoudend zijn vanwege zorgen over inkomstenderving, teeltbeperkingen of onzekerheid over regelgeving. Beheersmaatregelen: Vroegtijdige en intensieve stakeholderdialoog, duidelijke compensatieregeling, aanspreekpunt voor boeren bijvoorbeeld in de vorm van een veld coördinator - Budgetoverschrijding door onderschatting of kostenstijgingen. Kosten voor compensaties, metingen, communicatie of personele inzet kunnen hoger uitvallen dan geraamd. Dit kan het pilotbudget onder druk zetten of ten koste gaan van bepaalde onderdelen (zoals monitoring of communicatie). Beheersmaatregelen: Inbouwen van een budgetbuffer, gefaseerde uitvoering - Juridische en bestuurlijke vertraging in voorbereiding of uitvoering. Afbakening van bevoegdheden, interpretatie van regelgeving (bijv. Omgevingswet), of afstemming tussen provincie, waterschap en gemeenten kan vertragen. Dit kan de start of uitvoering van de pilot in gevaar brengen. Beheersmaatregelen: Tijdige afstemming met juridische adviseurs, vrijwillige aanpak in pilotfase, frequente afstemming.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	-
Planning met mijlpalen en afronding	-
Gesteld staan voor realisatie	-

G4: Minder emissie uit mest

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Minder emissie uit mest.
Deelnemende partijen	Nntb
Gebied /locaties	Bij het invullen van het format is ervan uitgegaan dat er een ruimtelijke keuze is gemaakt voor overgangsgebieden rondom de stikstofgevoelige Natura 2000-

	gebieden en dat daar de maatregelen landen. Tevens dat de maatregelen niet vrijwillig zijn.
Samenvatting	Uit AERIUS Monitor blijkt dat bemesting een belangrijke lokale bron is die zorgt voor een stikstofdepositie op de Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren. De emissie kan worden beperkt door maatregelen die betrekking hebben op verbeterde aanwending van de mest, de kwaliteit van de mest, toevoegingen aan de mest, aanpassing van het stalsysteem of over te gaan op andere teelten of een extensievere bedrijfsvoering.
Plan of project?	Plan dat concreet uitgewerkt kan worden in maatregelen.

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Op verschillende manieren kan de emissie uit bemesting worden beperkt. Het gaat dan bijvoorbeeld om extensivering van teelten (meer rustgewassen), (extensieve) weidegang, extensivering door minder mest van minder koeien (of meer grond onder de koeien (GrootVee Eenheid)), kruidenrijk grasland, het toevoegen van mestadditieven of het aanzuren van mest, aanpassing van het stalsysteem (stalinnovatie), precisielandbouw / fertigatie, verbetering mestaanwendingstechnieken, aangepaste teelten (biobased/eiwitten/vlinderbloemigen), inzet ANB, doelsturing (Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw), of certificering (bv. Planet Proof). Een combinatie van maatregelen in een overgangsgebied moet leiden tot stikstofdepositiereductie. Hierbij moet een afweging worden gemaakt over de omvang van het overgangsgebied en de bemestingsruimte. Deze maatregel sluit ook aan bij de bredere maatregel “zero emissie landbouw”. Er zijn binnen de Provincie ervaringen vanuit de gebiedenaanpak en het Programma Natuur die ingezet kunnen worden bij het uitrollen van de maatregelen. Daarnaast is sprake van veel landelijke onderzoeken of projecten of dergelijke onderzoeken en projecten in andere provincies waarvan de resultaten meegenomen kunnen worden.
Relatie lopende maatregel	Er zijn nu koplopermaatregelen die aansluiten bij deze maatregel zoals het ‘ontwikkelen regionale keten eiwit- en biobased teelten’ en ‘stimuleren eiwit- en biobased teelten in Grenspark Groot Saeftinghe’ (A3/4), ‘landbouwgrond uit bemesting halen en reductie gebruik bestrijdingsmiddelen’ (A9). Ook de experimenteergronden uit het Programma Natuur sluiten hierbij aan.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	De invulling van deze maatregel is breder en gebiedsspecifieker. Er worden maatregelen uit het concept Zeeuws gebiedsprogramma samengevoegd.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven natuurherstel en stikstof	- Natuur: een stikstofreductie leidt tot een vermindering op overbelaste habitattypes en daarmee tot natuurherstel. - Afwaardering van agrarische gronden en extensivering van de landbouw zal leiden tot een toename van de biodiversiteit in
--	--

	overgangsgebieden. Dit gaat over agrarische natuurwaarden maar ook uitbreiding van leef- of fourgeergebied van Natura 2000 soorten. - Stikstof: Het uiteindelijke effect is erg afhankelijk van de invulling in het overgangsgebied en de keuze voor de bemestingsruimte. - Aan de hand van een aantal scenario's is het effect van de stikstofemissiereductie uit mest op de Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren berekend. - Water (KaderRichtlijn Water): - Klimaatadaptatie: - Zoet water: - Landbouw:
Meekoppelkansen	Deze maatregel draagt ook bij aan de KRW doelen, biodiversiteit, klimaatadaptatie, volhoudbare landbouw.
Onderbouwing of relatie andere programma's	Deze maatregelen hebben een relatie met het Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied, het ambitiedocument ANB en het regionaal waterprogramma.

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Betrokken partijen zijn, naast GS, in elk geval de gemeenten Veere en Schouwen-Duiveland. Daarnaast het waterschap, de agrarisch sectoren agrariërs in het gebieden loonbedrijven.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Er is nog besluitvorming nodig om deze maatregel te borgen
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Participatie heeft nog niet plaatsgevonden

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Kosten zijn erg afhankelijk van de keuze van de maatregel of combinatie van maatregelen.
Dekkingsvoorstel	Niet bekend
Risico's en beheersmaatregelen	Bestuurlijke risico's: • de maatregel wordt vrijwillig en dan is het effect onduidelijk. • draagvlak: er is geen draagvlak voor de uitvoering. • termijn van uitvoering: het duurt lang om tot uitvoering te komen.

	• wettelijke mogelijkheden: het is wettelijk niet mogelijk om alle onderdelen te borgen. • financiën: er zijn op dit moment geen financiële regeling voor deze maatregel. Beheersmaatregel: De maatregel is geborgd door deze op te nemen in een programma en vervolgens middels een herinrichtingsplan voor het overgangsgebied tot verdere uitwerking en vervolgens ook uitvoering te komen. Hierin kan een afweging worden gemaakt welke (combinatie van) maatregelen uiteindelijk in het overgangsgebied gaan landen. Er kan eerst ingezet worden op een vrijwillige aanpak.
--	--

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Deze maatregel moet nog verder uitgewerkt worden in overleg met de gebiedsregisseurs en de inhoudelijke collega's.
Planning met mijlpalen en afronding	• inventarisatie bij landbouwers over vrijwillige deelname van de mogelijke maatregelen zoals onder 2 beschreven. • budget beschikbaar stellen • beoordeling van impact vrijwillige bijdrage bedrijven aan emissiereductie (wat levert het op?) • eventueel overgaan tot herinrichtingsplan • budget uitbreiden • medewerking aan maatregelen • evaluatie
Gesteld staan voor realisatie	

G5: Zero emissie landbouw

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Zero emissie landbouw
Deelnemende partijen	Nntb
Gebied /locaties	Bij het invullen van het format is ervan uitgegaan dat er een ruimtelijke keuze is gemaakt voor overgangsgebieden rondom de stikstofgevoelige Natura-2000 gebieden en dat daar de maatregelen landen.
Samenvatting	Aanpassingen in de bedrijfsvoering kunnen leiden tot minder stikstofemissie en daarmee stikstofdepositie. Het kan gaan om aanpassingen in de bedrijfsvoering die bijdragen aan de zero-emissie landbouw.
Plan of project?	Plan dat kan worden uitgewerkt in maatregelen.

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Het stimuleren van bedrijven in een overgangsgebied om tot een zero emissie landbouw te komen. Dit betekent geen of zo min mogelijk emissie als gevolg van bijvoorbeeld bemesting, inzet van machines enz. Het kan gaan om verandering in de bedrijfsvoering, bijvoorbeeld naar natuurinclusief, biologisch of regeneratieve landbouw. Maar ook om het gebruik van zero emissie materieel. De maatregel 'Zero emissie landbouw' is een stimuleringsmaatregel en een aanvulling op de maatregel "minder emissie uit mest", maar is breder. Concrete voorbeelden hierin kunnen zijn: • Elektrificeren van landbouwmachines ○ Vermindert uitstoot van diesilverbranding; machines kunnen op groene stroom draaien. • Hernieuwbare energie op landbouwbedrijven ○ Zonnepanelen op stallen, windmolens op het erf, kleine biovergisters. Mogelijk effect: Bedrijf wekt eigen duurzame energie op, voor eigen gebruik of levering aan het net. • Agroforestry (boslandbouw)
Relatie lopende maatregel	Er zijn nu koplopermaatregelen die aansluiten bij deze maatregel zoals 'stimuleringsplan biologische landbouw' (A5). Fertigatieproeven onderzoeken de mogelijkheid tot verlaging van stikstofgebruik en de optimalisatie van de opname. Bij de stimulering regeneratieve landbouw voorziet men ook in gebruik van gefermenteerde organische mest, welke veel minder stikstof uitstoot en zorgt voor meer koolstofvastlegging.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	De invulling van de maatregel is breder en het is gebiedsspecifiek. De term 'zero-emissie' landbouw' komt in het concept Zeeuws gebiedsprogramma niet voor.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdrage aan de opgaven natuurherstel en stikstof	- Natuur: een stikstofreductie leidt tot een vermindering op overbelaste habitattypes en daarmee tot natuurherstel. - Extensivering van de landbouw zal leiden tot een toename van de biodiversiteit in overgangsgebieden. Dit gaat over agrarische natuurwaarden maar ook uitbreiding van leef- of fourgeergebied van Natura 2000 soorten. - Stikstof: Bij het overschakelen naar een zero emissie landbouw is de uiteindelijke stikstofdepositiereductie afhankelijk van de locatie en de gekozen aanpassing van de bedrijfsvoering. - Water (KaderRichtlijn Water): - Klimaatadaptatie:
---	--

	- Zoet water: - Landbouw:
Meekoppelkansen	Deze maatregel draagt ook bij aan de KRW doelen, verbetering van de biodiversiteit, klimaatadaptatie, volhoudbare landbouw.
Onderbouwing of relatie andere programma's	Deze maatregelen hebben een relatie met het 'Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied' en de 'Agenda Natuurinclusief'.

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Betrokken partijen zijn in elk geval de gemeenten Veere en Schouwen-Duiveland. Daarnaast het waterschap, de agrarisch sector, agrariërs in het gebied en loonbedrijven.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Dit is een stimuleringsmaatregel waarvoor geen procedure nodig is.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Participatie heeft nog niet plaatsgevonden

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Kosten zijn erg afhankelijk van de wijze waarop ondernemers worden gestimuleerd en de keuze van de maatregelen of het maatregelpakket. Met betrekking tot omschakeling naar een structureel andere, bijv. biologische, bedrijfsvoering of een regeneratief landbouwsysteem kan gedacht worden aan een bijdrage per hectare of een risicofonds voor tegenvallers of mislukkingen.
Dekkingsvoorstel	Niet bekend
Risico's en beheersmaatregelen	Bestuurlijke risico's: • de maatregel wordt vrijwillig en het effect is onduidelijk. • draagvlak: er is geen draagvlak voor de omschakeling. Door voorlichting en financiële ondersteuning wordt ingezet op meer draagvlak. • termijn van uitvoering: de omschakeling duurt te lang, omschakeling naar biologisch duurt 5 jaar, de aanschaf van zero emissie materieel kan sneller als hiervoor financiële ondersteuning is. Voor de omschakeling naar biologische landbouw loopt als een koplopermaatregel. De collega's die zich bezighouden met zero emissie vrachtvervoer hebben ook ervaringen met het stimuleringsmaatregelen. • mechanische onkruidbestrijding bij biologische landbouw veroorzaakt meer emissie door frequenter inzet machines. Robotisering verkeert nog in een startfase.

	- wettelijke mogelijkheden: er zijn belemmeringen vanuit de wetgeving. Hierover gaan we o.a. 25 juni met de Afdeling bestuursadvisering in gesprek. En alle partijen kunnen aandacht blijven vragen bij het Rijk. - financiën: er is geen financiering voor de stimuleringsmaatregelen. Op korte termijn op zoek naar financieringsmogelijkheden intern of extern.
--	---

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Maatregel moet nader uitgewerkt worden in overleg met o.a. de gebiedsregisseurs.
Planning met mijlpalen en afronding	- Inventarisatie bij landbouwers over vrijwillige deelname van de mogelijke maatregelen zoals onder 2 beschreven. - Budget beschikbaar stellen. - Beoordeling van impact vrijwillige bijdrage bedrijven aan emissiereductie. - Evaluatie/monitoring en eventueel bijsturen.
Gesteld staan voor realisatie	

G6: Voedselvisie en voedselstrategie

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Voedselvisie en voedselstrategie
Deelnemende partijen	Samenwerking met partijen in de food sector en landbouwsector in Zeeland. We starten met betrokkenen bij het Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied en relevante partijen zoals het K&I netwerk FoodDelta Zeeland, de Economic Board Zeeland en de regionale ontwikkelmaatschappij Impuls Zeeland. We kijken nadrukkelijk ook naar de Zeeuwse gemeenten en het bedrijfsleven, aangezien zij een belangrijke rol spelen bij de totstandkoming van de totale voedselomgeving. In eerste instantie zijn er geen middelen voorzien voor externe partijen en zal de financiële inspanning voor deze acties liggen bij de Provincie Zeeland. Andere deelnemende organisaties kunnen via reeds bestaande bijdragen hun inspanningen plegen voor de voedselstrategie en –visie. Voor de visievorming sluiten we aan bij het Interprovinciaal Overleg (IPO) landelijk gebied, aangezien zij ook met een actualisatie bezig zijn van de landelijke Visie Landbouw en Voedsel (2021).
Gebied /locaties	Deze maatregel heeft betrekking op heel Zeeland.
Samenvatting	De landbouw- en voedselsector is in veel opzichten een belangrijke sector voor Nederland en zeker voor Zeeland. De sector is beeldbepalend voor het (cultuur)landschap, voorziet ons van voedsel, uitgangsmateriaal, planten, biobased grondstoffen, agrarisch natuurbeheer, zorgt mede voor sociale

	samenhang in het buitengebied en is een economische factor van betekenis. De inzet van de provincies is gericht op het creëren van positieve waarde vanuit de landbouw en voedselsector voor de economie, het landschap, de mens en maatschappij. Vanuit het Interprovinciaal Overleg (IPO) is de Toekomstvisie voor de landbouw- en voedselsector (2022) gedefinieerd, met als thema's: - Produceren voedsel, planten, biobased materialen en energie; - Maatschappelijke diensten op het gebied van natuur- en landschap(sbeheer); - Innovaties die wereldwijd worden toegepast. Op een manier die; - Een gezonde leefomgevingskwaliteit (natuur, biodiversiteit, lucht, bodem, water en klimaat) mogelijk maakt; - Bijdraagt aan de brede welvaart (dierenwelzijn, sociaal-maatschappelijk, ecologisch, econo-misch en landschappelijk); - Economisch volhoudbaar is. Deze visie wordt momenteel (2025) samen met het Rijk en de ketenpartijen aangescherpt, uitgewerkt en gekwantificeerd op nationaal en gebiedsniveau. Tevens heeft het Rijk ook plannen om te komen met een landelijke Voedselvisie. De behoefte is om - aansluitend op de landelijke IPO-toekomstvisie en de visie van het Rijk - een Zeeuwse voedselstrategie op te stellen, waarbij ingegaan wordt op thema's als: voedsel uit de regio, voedselverwerkende industrie, Zeeland als proeftuin voor gezond en veilig voedsel, gezond eten door inwoners en mini-malisering/tegengaan van verspilling.
Plan of project?	Het betreft hier de vormgeving van een plan/strategie/visie.

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Ontwikkelen Zeeuwse voedsel-visie en –strategie In samenwerking met Zeeuwse partijen en in lijn met landelijke ontwikkelingen van het Ministerie van LNV/Rijk en IPO ontwikkelen we onze eigen Zeeuwse voedselvisie en bijbehorende strategie, met uitgangspunten voor thema's als voedselverspilling, korte ketens/ voedsel van dichtbij, gezond en veilig voedsel (thema vanuit de RIS3) en Zeeland als proeftuin voor innovaties en gezond en veilig voedsel.
Relatie lopende maatregel	Het betreft een nieuwe maatregel. Het heeft geen relatie met andere maatregelen of reeds gestarte maatregelen.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Aanvulling op de invalshoek voor landbouw vanuit de kant van voedsel in plaats van de kant van de uitdagingen omtrent stikstof, biodiversiteit en natuur.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: n.v.t. - Stikstof: weinig tot geen bijdrage. Voedsel van dichtbij en het terugdringen van verspilling zorgt voor een vermindering van de export en het tegengaan van de stikstofuitstoot voor transport van voedsel. Echter zal deze bijdrage verwaarloosbaar zijn. - Water (KRW): n.v.t. - Klimaatadaptatie: nieuwe rassen die beter bestand zijn tegen droogte en nieuwe gewassen voor voedselconsumptie die passen bij een veranderend klimaat. - Zoet water: n.v.t. - Landbouw: aansluiting bij de agrarische ketens en het thema Voedsel in het Uitvoeringsprogramma Landelijk gebied (2025).
Meekoppelkansen	Actualiteiten in de politiek Actualisatie position paper IPO Landbouw en Voedsel en Voedselvisie Rijk
Onderbouwing of relatie andere programma's	Relatie met het onderwerp "Food/ voedsel en visserij" en streekproducten binnen het programma Regionale Economie.

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Nader te bepalen.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Niet van toepassing.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Later te bepalen. Nog niet gestart.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	• Ontwikkelen Zeeuwse voedselvisie en -strategie
Dekkingsvoorstel	• Provinciaal budget Food Landbouw • Additionele middelen vanuit subsidieopenstellingen op provinciaal of landelijk niveau (ZIS, NSP etc.) voor uitvoering van projecten die uit de visie of strategie zullen komen.
Risico's en beheersmaatregelen	Risico: - Er is geen draagvlak voor een Zeeuwse voedselvisie of het ontbreekt aan ambitie.

	Beheersmaatregel: - Samen met belangrijke stakeholders en actoren op het vlak van voedsel en landbouw bespreken we deze visie en zorgen we voor draagvlak.
--	---

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	N.t.b.
Planning met mijlpalen en afronding	Q4: 2025 / Q1: 2026 verkenningen met Zeeuwse partijen voor totstandkoming van de visie. Q4 – 2026 : Visie gereed voor besluitvorming in GS.
Gesteld staan voor realisatie	Eind 2026 is er een Zeeuwse voedselvisie en –strategie opgesteld en belegd bij samenwerkingspartijen.

G7: Kennis die Groeit

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Kennis die groeit
Deelnemende partijen	Binnen de innovatielijnen werken verschillende partijen samen vanuit opleidingen en kennisinstellingen. Provincie Zeeland, Proefboerderij De Rusthoeve, Delphy, Scaldia en het Delta Climate Center bundelen hun krachten om kennis te verspreiden en landbouwthema's onder de aandacht te brengen. Daarnaast sluiten ook andere instituten aan voor specifieke landbouwprojecten. De focus ligt op visievorming, waarbij gebruik wordt gemaakt van zowel Nederlandse als Europese mogelijkheden. Deze visie wordt afgestemd met andere partijen, zodat kennis en ontwikkelingen breed worden gedeeld.
Gebied /locaties	Deze maatregel geldt voor de gehele provincie Zeeland, met bijzondere aandacht voor specifieke locaties zoals Proefboerderij De Rusthoeve in de gemeente Noord-Beveland. Daarnaast richt de maatregel zich op de betrokken kennisinstellingen en samenwerkingspartners die een centrale rol vervullen in het voorzien in de kennisbehoefte van de landbouwsector in heel Zeeland.
Samenvatting	De Zeeuwse landbouwsector wordt gekenmerkt door innovatiekracht en ondernemerschap. Bedrijven in de provincie ontwikkelen nieuwe teelten die aansluiten bij de Zeeuwse omstandigheden, evenals gewassen voor biobased toepassingen. De provincie wil deze sector actief ondersteunen in de transitie naar een toekomstbestendige en volhoudbare bedrijfsvoering, rekening houdend met de huidige en toekomstige uitdagingen. Een aantal thema's staan hierbij centraal: - Bodemgezondheid en -beheer - Water en (fertigatie)bemesting - Biodiversiteit

	- Bereikbaarheid en betrokkenheid van de doelgroep. - Innovaties in precisielandbouw De inzet richt zich op het versnellen en toegankelijk maken van innovaties voor de agrarische praktijk. Dit gebeurt door gerichte aanpassingen binnen verschillende landbouwdomeinen, met als doel stikstofverliezen naar het oppervlaktewater te beperken en de bodemgezondheid te versterken. Deze maatregel vormt een aanvulling op de bestaande koplopermaatregelen en geeft verdere invulling aan het innovatieve landbouwspoor. Nieuwe ontwikkelingen op het gebied van mestaanwending en precisielandbouw leveren hierbij een belangrijke bijdrage aan de verdere verduurzaming en toekomstbestendigheid van de Zeeuwse landbouw.
Plan of project?	Het gaat hier over een plan/strategie/visie

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Ontwikkeling en stimulering van kennis in onderwijs en landbouwpraktijk Er wordt ingezet op het ontwikkelen en stimuleren van praktische kennis binnen zowel het onderwijs als de agrarische sector. De provincie vervult hierin een verbindende rol door onderwijs, onderzoek en praktijk met elkaar te verbinden. Een belangrijk onderdeel hiervan is de versterking van het groene onderwijs in de provincie door nauwe samenwerking met Proefboerderij De Rusthoeve. Studenten krijgen zo meer mogelijkheden voor praktijkopdrachten, wat de instroom in groene opleidingen hopelijk bevordert. Daarnaast wordt de samenwerking uitgebreid met onderzoeksinstituten, zoals HZ University of Applied Sciences en Wageningen University en met belangenorganisaties als ZAJK en ZLTO. De provincie stimuleert, faciliteert en coördineert tevens de aanpak van beperkende thema's in de landbouw, waaronder verzilting, bodemdaling, biodiversiteit en klimaatverandering. Samen met externe partners worden rapportages en publicaties opgesteld om de huidige en toekomstige situatie in beeld te brengen en hierop gericht te kunnen handelen. Ook de ontwikkeling van vernieuwende teelten maakt hiervan onderdeel uit. Binnen de bestaande koplopermaatregelen worden bovendien testen en demonstraties uitgevoerd die bijdragen aan toekomstbestendige landbouwsystemen in Zuidwest-Nederland. Kernactiviteiten binnen deze maatregel: • Ontwikkeling van Proefboerderij De Rusthoeve • Versterking van het groene onderwijs • Onderzoek naar landbouwtoepassingen en hulpmiddelen • Kennisverspreiding via coaching, workshops en demonstraties • Fieldlabs, waaronder de Boerderij van de Toekomst
Relatie lopende maatregel	Perspectief voor de landbouw zoals het landbouwakkoord kijkend naar 2040 Er wordt concreet ingezet op vernieuwing, verbinding en toepassingsgerichtheid binnen het onderwijs in de Zeeuwse regio. Hierbij zit het omschakelen en door ontwikkelen van de landbouw naar de toekomst als volhoudbare landbouw.

Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Geen
---	------

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: Door landbouwmethoden te ontwikkelen die beter aansluiten bij natuurlijke processen en deze omarmen wordt de druk op de natuur verminderd. Tegelijkertijd kunnen gewassen efficiënter en doelgerichter worden geteeld. - Stikstof: Met behulp van technieken zoals fertigatie met kwalitatief hoogwaardige vloeibare meststoffen en precisielandbouw kan de stikstofemissie naar lucht en bodem aanzienlijk worden teruggebracht. Dit maakt een gerichte bemesting mogelijk, afgestemd op de behoeften van het gewas. - Water (KRW): Innovaties in de landbouw maken het mogelijk om gewasbeschermingsmiddelen specifiek in te zetten en sneller bij te sturen. Hierdoor neemt de totale inzet af, wat leidt tot een verbetering van de kwaliteit van zowel water als bodem en daardoor de uitspoeling. - Klimaatadaptatie: Door de teelt van alternatieve en klimaatrobuuste rassen en gewassen kan ook in de toekomst op duurzame wijze voedsel worden geproduceerd, passend bij veranderende omstandigheden en de volhoudbare landbouw in stand houden. - Zoet water: De teelt van gewassen met een lagere waterbehoefte en onderzoek naar een beter bufferend bodemprofiel dragen bij aan een efficiënter gebruik van zoet water. Dit maakt het mogelijk om schaarse watervoorraden doelgericht in te zetten, op de juiste momenten in combinatie met bemesting. - Landbouw: Door innovatieve technieken breed toe te passen kan de landbouwsector zich ontwikkelen naar een toekomstbestendig systeem waarin kennis en kunde worden benut in balans met de omgeving, terwijl het agrarisch verdienmodel behouden blijft.
Meekoppelkansen	Actualiteiten in de politiek zoals gewasbescherming en voedselzekerheid.
Onderbouwing of relatie andere programma's	De relatie met food en regionale economie Koplopersmaatregelen en regeneratieve landbouw

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	De nieuwe Rusthoeve: - Rusthoeve, Scalda, gemeente Noord-Beveland, Delta Climate Center Nader te bepalen
Afgeronde procedures en besluitvorming	Nog niet van toepassing
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	

5. Financiën en risico's

Kostenraming	onbekend
Dekkingsvoorstel	Middelen vanuit het Rijk/subsidies/onderwijs Koplopermaatregelen EU, Rijk, Provincie, Provinciaal budget Food-Landbouw
Risico's en beheersmaatregelen	Risico's: Als er geen budget beschikbaar gesteld wordt of mankracht is binnen deze ontwikkelingen binnen de landbouw en de Nieuwe Rusthoeve in combinatie met onderwijsinstellingen zal een nieuwe realisatie en aantrekken van groen onderwijs moeizaam gaan. Beheersmaatregel: - Subsidie verlenen voor het onderzoek, in stand houden van het groene onderwijs in de provincie

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Nog niet bekend
Planning met mijlpalen en afronding	Afronding 2030
Gesteld staan voor realisatie	Innovatie is een voortdurende ontwikkeling

G8: Agrarische ketens

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Agrarische ketens (korte ketens, eiwitteelt, biobased, etc.).
Deelnemende partijen	Nader te bepalen.

	Voor iedere keten zullen andere partijen en organisaties betrokken zijn. Voor korte ketens werken we o.a. met andere provincies samen, maar ook via subsidieprogramma's als Leader en Zeeland in Stroomversnelling met andere partijen. Voor eiwitteelt werken we met alle schakels in de keten samen (van veredeling en verwerking tot aan retail en consument) en in het kernteam Protein Delta Zeeland vanuit FoodDelta Zeeland, maar ook in het Provinciaal eiwitnetwerk NL. Voor biobased werken we in de hele keten samen, maar ook met partijen als het K&I-netwerk Circulair Bouwen Zeeland, Impuls Zeeland, Building Balance en de Biobased Innovation Garden op Proefboerderij Rusthoeve.
Gebied /locaties	Voor heel Zeeland. Voor enkele ketens zoeken we de koppeling met de gebiedenaanpak. Zo verkennen we de totstandkoming van een regionale eiwitketen en/of biobasedketen in het Grenspark Groot Saeftinghe (andere koplopermaatregel).
Samenvatting	Korte ketens wordt vaak als onderdeel gezien van multifunctionele landbouw. Hieronder worden diverse nevenactiviteiten van agrariërs naast de reguliere bedrijfsvoering verstaan. De Europese definitie van een korte keten luidt als volgt; 'geen of maximaal één ketenpartij tussen de land- bouwpartij en de consument aanwezig'. Mede door de coronacrisis en de toegenomen interesse in regionale producten heeft de korte keten de afgelopen jaren veel aandacht gekregen. Er is veel onderzoek gedaan naar korte ketens, blockchain technologie en de totstandkoming hiervan. In Zeeland is de hele agrarische/ voedsel- keten aanwezig, van teler en verwerker tot retail en consument. Met een verscheidenheid aan producenten in de voedselketen en de positie van Zeeland als belangrijke voedselproducent en exporteur van voedsel (in Europa en daarbuiten) is het belangrijk om in te blijven zetten op brede doorontwikkeling van onze voedselketen. Dit heeft een relatie met het eerder benoemde thema voedselzekerheid. Daarnaast exporteren we ook veel kennis via de agro-food ketens de wereld over. Op provinciaal niveau werken we aan concrete initiatieven die korte ketens mogelijk maken en stimuleren en stimuleren we keteninnovaties. We doen dit onder andere samen met het kennis- en innovatienetwerk FoodDelta Zeeland, Impuls en de HZ University of Applied Sciences. Dit alles met als doel om de schakels in de gehele keten zo goed mogelijk op elkaar te laten aansluiten en een korte keten te realiseren. Het verkorten van de keten binnen de ketenaanpak is niet altijd het primaire doel. De ketenaanpak is er voornamelijk op gestoeld om in het kader van een volhoudbare landbouw het verdien- model van de gehele agrarische en voedselproducerende keten te verbeteren (met uiteindelijk ook een verdienmodel voor de primaire producent en een transparante voedselketen). Dit kan ook betekenen dat een keten met een extra tussenschakel wordt verlengd in plaats van verkort. De (agrarische) keten heeft raakvlakken met diverse andere beleidsthema's, waaronder de ketens voor eiwit-gewassen (eiwittransitie), biobased gewassen (biobased bouwen en telen) en de agrarische en aquatische voedselproductie inclusief streekproducten. We zetten daarom ook in op specifieke ketens die

	voor Zeeland van belang zijn en waar het vergroten van de afzet en het verbeteren van de agrarische keten nodig is. Zowel eiwitgewassen als biobased gewassen passen goed in het Zeeuwse bouwplan en bieden kansen voor Zeeuwse agrariërs op een verbeterd verdienmodel en dragen daarmee bij aan een volhoudbare landbouw in Zeeland en daarbuiten.
Plan of project?	Projecten

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Zie hierboven. In het Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied zijn er voor de verschillende ketens activiteiten opgenomen en een doelindicator. Voor korte ketens is dat: Stimuleren van het verkorten - of het verlengen - van de keten met essentiële schakels om producten regi-onaal af te kunnen zetten, Gesprekken met lokale afnemers en aanbieders en verkenning een of meerdere foodhubs in Zeeland (2026) <u>Doelindicatoren/activiteiten:</u> - Minimaal 25% van de totale agrarische be-drijven dient in 2030 te verkopen via de korte keten met maxi-maal 1 tussen-schakel in Zeeland (status 2025: 18%). - Minimaal 2 initiatieven p/jaar voor korte ketens in Zeeland. - Onderzoek naar kansen voor ketenpartijen in de korte keten i.r.t. CSRD (2026) Voor eiwitteelten is dat: Initiatieven ondersteunen die zich richten op de ontwikkelingen op het gebied van de ei- wittransitie voor humane consumptie. <u>Doelindicator + activiteit:</u> 7% areaal eiwit- teelt in 2030 t.o.v. totaal areaal landbouw (sta-tus 2025: 4,5%) (B) - Minimaal 2 initiatieven p/jaar t.o.v. het totale land- bouwareaal in 2025, waarvan 1 gericht op af- zetbevordering (B) Voor biobased teelten is dat: Samenwerking met organisaties zoals het K&I netwerk Circulair Bouwen Zeeland, Building Balance en de Biobased Innovation Garden op de Proefboerderij Rusthoeve. Met als doel: het ontwikkelen van ketensamenwerkingen voor de teelt en verwerking van biobased gewassen in Zeeland en ken-nisdeling over biobased. <u>Doelindicator + activiteiten:</u> Doelindicator nog onbekend. Activiteiten: Minimaal 2 initiatieven p/jaar voor biobased teelten, met minimaal 1 project in het kader van ketenontwikkeling (status 2024; 657 ha vlas en 100 ha miscanthus (B)).
Relatie lopende maatregel	Deze koppeling van het Uitvoeringsprogramma landelijk gebied, thema agrarische ketens, heeft relatie met lopende maatregelen in het

	Gebiedsprogramma, waaronder de maatregel voor het stimuleren van een lokale biobased en eiwitteelt in het Grenspark Groot Saeftinghe. Dit format is echter voornamelijk bedoeld om de koppeling te leggen met het beleid omtrent agrarische ketens en de reguliere inspanningen vanuit Landbouw op dit thema.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Aanvulling (tekstueel) op het Gebiedsprogramma daar waar het gaat om de agrarische ketens die en bijdrage leveren aan het totale proces van “grond tot gewas”.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: niet van toepassing - Stikstof: geen directe bijdrage. - Water (KRW): niet van toepassing. - Klimaatadaptatie: aangepaste teelten aan nieuwe teeltomstandigheden en passend bij het veranderend klimaat. Te denken valt aan winterklas, miscanthus en andere peulvruchten die nu nog niet geteeld worden. - Zoet water: sommige gewassen behoeven minder zoet water of zijn juist gevoelig voor weinig of veel water. - Landbouw: bijdrage aan verdienmodel van agrariër door middel van nieuwe aanvullingen van teelten in het Zeeuwse bouwplan en uitbreiding van bestaande teelten zoals eiwitgewassen en biobased. Organiseren van voldoende afzet voor agrariërs.
Meekoppelkansen	
Onderbouwing of relatie andere programma's	Relatie met UPLG en met ambities uit Programma Regionale Economie en Uitvoeringsprogramma Regionale Economie voor circulaire economie en biobased (voor biobased ketens).

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Voor iedere keten zijn er specifieke partijen die beoogd betrokken of uitvoerder zijn.
Afgeronde procedures en besluitvorming	
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Nog niet bekend. Ketenprojecten worden ieder jaar gezamenlijk met de sector en betrokken partijen ontwikkeld.
Dekkingsvoorstel	- Provinciaal budget Food Landbouw - Europeese subsidieopenstellingen - Zeeuwse subsidieopenstellingen - Etc.
Risico's en beheersmaatregelen	Landelijke wet- en regelgeving voor bepaalde teelten (bijv. Via het GLB en de eco-regelingen) kunnen de ketenontwikkeling en afzet en teelt van bepaalde gewassen beïnvloeden.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Korte ketens: via LAG van Leader en bijv. Andere subsidieopenstellingen. Samen met relevante stakeholders projecten opwerken. Eiwitteelt: samen met stakeholders projecten ontwikkelen en zoeken naar juiste financiële middelen om de projecten te realiseren. Te denken valt aan het K&I-netwerk FoodDelta Zeeland of Impuls Zeeland Biobased: samen met stakeholders projecten ontwikkelen en zoeken naar juiste financiële middelen om de projecten te realiseren. Te denken valt aan partijen als het K&I-netwerk Circulair Bouwen Zeeland, Building Balance, Biobased Innovation Gardens Rusthoeve en Impuls Zeeland.
Planning met mijlpalen en afronding	Nog niet bekend.
Gesteld staan voor realisatie	Alleen voor koplopermaatregel Grenspark Groot Saeftinghe is er een deadline van de besteding van de middelen. Voor de andere activiteiten zijn jaarlijks middelen begroot via het UPLG en daaraan gelinkt de begroting van de Provincie Zeeland voor landbouw.

G9: Biologische landbouw

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Biologische landbouw
Deelnemende partijen	Budget is op dit moment beschikt aan de ZLTO voor het aanstellen van een kwartiermaker/ ketenregisseur biologische landbouw voor Zeeland en het ontwikkelen van een actieplan biologische landbouw (koplopermaatregel Gebiedsprogramma), waarbij ook wordt toegewerkt naar indiening van concrete projecten voor regionale of landelijke subsidieregelingen. Andere betrokkenen: Biohuis, Bionext, Vereniging van Biologische Boeren Zuidwest Nederland, de Zeeuwse biowinkels en de kwartiermakers van andere regio's via het interprovinciaal overleg van biologische landbouw (IPO biologisch).

Gebied /locaties	Dit beleidsthema heeft betrekking op heel Zeeland. Mogelijk worden er één of meerdere Bioregio's gevormd gedurende het proces in specifieke regio's, bijv. In Noordwest Walcheren of op Schouwen-Duiveland.
Samenvatting	In de brede zin gaan we samen toewerken naar een concreet actieplan voor de realisatie van de ambitie van 5% biologische landbouw. Dit plan richt zich op enkele speerpunten die vanuit de sector als prioritair zijn aangegeven: 1) niet-chemische onkruidbestrijding en de daarbij behorende innovatie, 2) afzetbevordering van biologische producten via de keten, zowel lokaal als op landelijk/Europees niveau en 3) omgaan met klimaat en weersomstandigheden en ziekten en plagen. We doen dit samen met de ZLTO, waar een ketenregisseur werkzaam zal zijn om de afzet te bevorderen en concrete projectplannen te initiëren voor regionale of landelijke subsidieregelingen. De belangrijkste uitdaging is het zorgen voor voldoende afzetmogelijkheden voor biologische producten. Daarin spelen afnemers van biologische producten een belangrijke rol, maar ook de consument die biologische producten in de supermarkt koopt. Het Ministerie van LNVN heeft in 2024-2025 een consumentencampagne uitgevoerd voor meer bewustwording omtrent biologische producten. Ketenpartijen en de retail spelen hierbij een essentiële rol.
Plan of project?	Project en vorming van een concreet actieplan voor biologische landbouw

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Biologische landbouw is een productiesysteem dat de gezondheid van de bodem, van ecosysteemen en van mensen onderhoudt. De term 'biologisch' is via Europese wet- en regelgeving beschermd en biologische bedrijven worden hierop onafhankelijk gecontroleerd. Enkel gecertificeerde bedrijven mogen hun producten als biologisch aanbieden. Biologisch boeren heeft meerdere positieve effecten die bijdragen aan de beoogde transitie naar een volhoudbare landbouw. Daarbij worden veelal de kwaliteit van de bodem (o.a. organische stofgehalte), de boven- en ondergrondse biodiversiteit en een mogelijk hogere marge voor het primaire bedrijf genoemd. Bij biologische landbouw worden geen chemische gewasbeschermingsmiddelen gebruikt. Bovendien kan de biologische keten een goede leer/ experimenteer- functie hebben op volhoudbare landbouw in het algemeen. Desondanks blijft de groei van het aantal biologische ondernemers in Zeeland achter ten opzichte van andere Nederlandse (akkerbouw)provincies. Dit terwijl het Ministerie van LNVN in 2022 het "Actieplan biologische landbouw" naar buiten bracht, waarin wordt gestreefd naar 15% biologische landbouw in Nederland in 2030. Voor Zeeland betekent dit een flinke groei ten opzichte van de huidige situatie, waarbij ongeveer 3% van het landbouwareaal biologisch is. Als Zeeland streven we naar 5% areaal biologische landbouw in 2030. Een recentelijke uitdaging van de afgelopen jaren die voor de biologische sector een belangrijke rol speelt zijn de veranderende weersomstandigheden en het klimaat. Hierdoor is niet-chemische ziekte- en schimmelbestrijding hoger op de
------------------------	--

	agenda komen te staan. Het veranderende middelenpakket maakt het voor de biologische sector uitdagend om de productie te garanderen. Het inzetten op nieuwe teelttechnieken en veredeling/ontwikkeling van nieuwe rassen kan helpen om deze uitdagingen te lijf te gaan. In samenwerking met de ZLTO, de Vereniging van Biologische boeren Zuidwest Nederland en Bi-onext gaan we de aankomende jaren (mede via de koplopermaatregel biologische landbouw) werken aan het verbeteren van de omstandigheden voor biologisch boeren in Zeeland. Hiertoe wordt een projectleider/ketenregisseur biologische landbouw aangesteld. We zetten in op kennisprogramma's om de bovenstaande uitdagingen aan te gaan en we gaan hard aan de slag om ketenontwikkeling te stimuleren, zodat de afzet voor biologische producten in Zeeland wordt vergroot. Het vergroten van de afzet is het primaire doel van deze samenwerking. Ook willen we boeren die twijfelen over omschakeling naar biologische landbouw tegemoetkomen middels een omschakelfonds. Zo zorgen we enerzijds voor het vergroten van de afzet en anderzijds de doorontwikkeling naar meer areaal biologische landbouw. Het ontwikkelen van kennisprojecten en ketenprojecten richting landelijke of provinciale subsidieprogramma's dient hier mede aan bij te dragen
Relatie lopende maatregel	Vervolg en invulling van de maatregel voor biologische landbouw en verdieping van het thema op beleidsniveau.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Aansluitend bij de koplopermaatregel voor stimuleren van biologische landbouw in Zeeland.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	Biologische landbouw biedt een langetermijnperspectief voor een toekomstbestendige, volhoudbare landbouw. Het draagt bij aan de opgaven op het gebied van stikstof, klimaatadaptatie, water en natuur. Het actieplan van het Ministerie beschrijft reeds deze bijdrage. Zo draagt biologische landbouw bij aan de reductie van stikstof door het feit dat er geen kunstmest gebruikt wordt en grotendeels dierlijke mest van biologische oorsprong. - Natuur: De biodiversiteit gemiddeld 30% hoger op biologische bedrijven. Op biologische bedrijven is de organische stof vaak hoger en het bodemleven beter en zijn meer verschillende wilde planten en insecten te vinden. Ook de diversiteit aan gewassen is vaak groter dan op een gangbaar landbouwbedrijf. De belangrijkste redenen voor de grote(re) biodiversiteit zijn: het minimale gebruik van gewasbeschermingsmiddelen (van natuurlijke oorsprong), het stimuleren van diversiteit in soorten door te werken met gewasrotatie en kruidenrijk grasland, en door organische bemesting. Biologische landbouw draagt positief bij aan zowel de genetische diversiteit (rassen en gewassen gebruikt door de boer) als aan de natuurlijke biodiversiteit (wilde soorten). Door verminderd gewasbeschermingsmiddelengebruik verhoogt de biodiversiteit (Bron:
--------------------------	--

	Bionext en SWOT-analyse biologische landbouw, Koopmans et al., 2021). - Stikstof: Omschakelen van gangbare akkerbouwbedrijven naar biologisch draagt bij aan het verlagen van de stikstofinput per ha. Per hectare is de ammoniak uitstoot in de biologische melkveehouderij 40 tot 50% lager dan bij de gangbare melkveehouderij. Kunstmest wordt niet gebruikt, dus is in een biologisch akkerbouwsysteem al minder stikstof in omloop waardoor de verliezen geringer zijn. Wel is de Europese norm van 170kg N/ha uit dierlijke mest van kracht. Dit betekent dat de biologische landbouw minder stikstof kan aanvoeren. De dierlijke mest dient tevens van biologische oorsprong te zijn en daar ook weer afgezet te worden (en de herkomst ervan dient te worden geregistreerd). Biologische rundermest bevat ook minder stikstof dat kan emitteren. Dat komt door het eiwitarmere rantsoen. Het ligt daarmee wel voor de hand dat de ammoniakemissies uit mest bij biologische akkerbouw lager is dan bij gangbare bedrijven. (Het perspectief van biologische landbouw, WUR, 2023). Een grove schatting voor Zeeland is, wanneer ca. 820 ha (1% van het akkerbouwareaal) stopt met het gebruik van kunstmest, dat 1,2 ton NH3 veldemissies/jaar bespaard wordt. Wanneer het landelijke doel van 15% bereikt wordt geldt hiervoor 15,1 ton NH3 veldemissies/jaar. Bovendien kan er gekeken worden naar andere manieren van toediening van mest t.o.v. reguliere akkerbouw. - Water: Bij de biologische akkerbouw speelt voornamelijk de uitspoeling van nitraat uit mest als bron voor stikstof. De nitraatuitspoeling uit mest naar het grondwater bij biologische akkerbouw is lager dan bij de gangbare akkerbouw. Door het minder toedienen van mest is het N bodemoverschot in de biologische akkerbouw minder groot dan in de gangbare landbouw. Echter, een groter aandeel vlinderbloemigen in het teeltplan kan leiden tot extra nitraatuitspoeling. Met het juiste (bodem)management is dit risico fors kleiner (WUR “Het perspectief van biologische landbouw” – 2022). Verder gebruikt de biologische akkerbouw minder gewasbeschermingsmiddelen en alleen middelen van biologische oorsprong. Overschrijdingen van streefwaarden van concentraties van gewasbeschermingsmiddelen in drinkwater, bodem en oppervlaktewater worden uitsluitend veroorzaakt door gangbare chemisch synthetische middelen. Ook sluit de huidige praktijk van biologische akkerbouwbedrijven aan bij maatregelen in de Kaderrichtlijn water (KRW) om de waterkwaliteit te verbeteren, bijvoorbeeld verplichte ruimere rotaties met rustgewassen en vanggewassen. In de melkveehouderij blijkt dat extensieve bedrijven gemiddeld genomen ook een beter rendement hebben, enerzijds door een duurzaamheidspremie, anderzijds doordat er relatief minder input (kosten) gebruikt wordt (Verkenning economische prestatie melkveehouderij i.r.t. duurzaamheidsdoelen, WUR, 2023)
--	--

	- Klimaatadaptatie: Lachgasemissies zijn gemiddeld 24% lager in de biologische akkerbouw omdat geen kunstmest wordt gebruikt [1]. Door de mindere toepassing van mest zal minder stikstof de bodem in gaan. Bacteriën kunnen minder stikstof omzetten, in onder andere lachgas, tijdens het nitrificatie en denitrificatieproces. Minder lachgas wordt geproduceerd waardoor een bijdrage wordt geleverd aan het verminderen van broeikasgasemissies. Per hectare ligt de totale CO2 uitstoot van een biologisch akkerbouwbedrijf lager dan een gangbaar bedrijf. Maar per kilogram product is deze uitstoot vergelijkbaar of hoger (0-15% en vollegrondsgroente 35-40%). Hierbij is gekeken naar de keten. Zo zijn er bijvoorbeeld minder emissies door productie en transport van kunstmest en bestrijdingsmiddelen. Maar meer emissies door mechanische onkruidbestrijding [1]. De hogere koolstofopslag [1] in de bodem verhoogt de waterbuffercapaciteit en zorgt voor structuurverbetering waardoor een bijdrage wordt geleverd aan klimaatadaptatie. De bodem kan water als gevolg van extreme regenval beter laten wegzakken en tijdens droogte water beter vasthouden.[1] Het perspectief van biologische landbouw, WUR, 2023.
--	--

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	ZLTO – uitvoering koplopermaatregel subsidie voor ketenregisseur/kwartiermaker biologische landbouw 2025-2027. Stuurgroep Biologische landbouw – stuurgroep voor sturing van ketenregisseur, met onafhankelijk voorzitter en betrokken stakeholders. Ambtelijke adviseur landbouw neemt deel aan de stuurgroep namens de Provincie Zeeland. Bestuurlijke stuurgroep – komt twee keer per jaar samen om een update te krijgen van de voortgang van de ketenregisseur en de koplopermaatregel. Beslist over belangrijke besluiten en de richting van de ketenregisseur. Gedeputeerde Vael (Landbouw) kan deelnemen aan de bestuurlijke stuurgroep.
Afgeronde procedures en besluitvorming	De totstandkoming van een omschakelfonds voor biologische landbouw is nog niet gestart en komt pas in 2026/2027.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Participatie via Gebiedsregisseurs/ gebiedenaanpak: interesse waar nodig voor biologische landbouw. Participatie via biologische boeren vereniging, Betrokkenheid wordt georganiseerd via de Stuurgroep en de activiteiten van de ZLTO, inclusief kennissessies en planvorming voor innovatieve (keten)projecten.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	• Reguliere projecten en subsidieopenstellingen NSP, ZIS etc.; • UPLG – middelen
Dekkingsvoorstel	• Middelen UPLG biologische landbouw • Middelen koplopermaatregel NPLG biologische landbouw

	Landelijke subsidieregelingen vanuit LVVN voor biologische landbouw (in voorbereiding).
Risico's en beheersmaatregelen	Onvoldoende interesse in biologische landbouw vanuit agrariërs Meer omschakelende boeren die terugschakelen naar reguliere landbouw Onvoldoende afzet voor biologische producten (via retail naar consument).

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Nader te bepalen.
Planning met mijlpalen en afronding	Planning in lijn met doelstellingen en deadlines vanuit de koplopermaatregelen en jaarlijkse activiteiten vanuit UPLG voor biologische landbouw.
Gesteld staan voor realisatie	Nader te bepalen.

G10: Herwaarderen grond

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Herwaarderen grond (subsidieregeling en eigen gronden overheden)
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland IPO min LVVN Grondeigenaren
Gebied /locaties	Randzones van 2km (indicatief) om Natura 2000-gebieden binnen geheel Zeeland met prioriteit op stikstof overbelaste gebieden (Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren).
Samenvatting	Ontwikkelen subsidieregeling herwaarderen van grond via IPO/LVVN en uitvoering door de Provincie Zeeland
Plan of project?	Project Herwaardering

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Door beperkende maatregelen op bemesting en gewasbeschermingsmiddelen op te leggen in combinatie met groenblauwe dooradering wijzigt de waarde van de grond. Partijen die hun eigen grond hiervoor inrichten kunnen via een subsidieregeling de waardevermindering vergoed krijgen in ruil voor een kwalitatieve verplichting of bestemmingswijziging.
------------------------	--

Relatie lopende maatregel	Opschaling van de huidige koplopermaatregel
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Meer prioriteit op zelfrealisatie (subsidie).

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: Door het herwaarderen van grond kunnen gronden getransformeerd worden of kan er gebruik gemaakt worden van de grond voor bijv. de realisatie van natuur. - Stikstof: Door het herwaarderen van grond kunnen gronden getransformeerd worden of kan er gebruik gemaakt worden van de grond voor maatregelen ten behoeve van het reduceren van stikstofemissie/ stikstofdepositie. - Water (KaderRichtlijn Water): Door het herwaarderen van grond kunnen gronden getransformeerd worden of kan er gebruik gemaakt worden van de grond voor maatregelen ten behoeve van de waterkwaliteit. - Klimaatadaptatie: Door het herwaarderen van grond kunnen gronden getransformeerd worden of kan er gebruik gemaakt worden van de grond voor maatregelen ten behoeve van klimaatadaptatie - Zoet water: Door het herwaarderen van grond kunnen gronden getransformeerd worden of kan er gebruik gemaakt worden van de grond voor maatregelen ten behoeve van zoetwaterbeschikbaarheid. - Landbouw: Door het herwaarderen van grond kunnen gronden getransformeerd worden of kan er gebruik gemaakt worden van de grond voor het bevorderen van het ondernemerschap in de landbouwsector.
Meekoppelkansen	Ondersteuning gebiedenaanpak
Onderbouwing of relatie andere programma's	

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	IPO/LVVN - ontwikkelen subsidieregeling Provincie – ontwikkelen maatregelpakket op de te herwaarderen gronden Gebiedenaanpak – informeren Gemeenten – herbestemmen van gronden ZLTO – belangenbehartiging Landbouwkundig gebruik na herwaardering ZPG – belangenbehartiging grondeigenaren PCGR - informeren
--	--

Afgeronde procedures en besluitvorming	IPO/LVVN - ontwikkelen subsidieregeling inclusief Europees spoor (duur ca 3 jaar) Provincie – ontwikkelen maatregelpakket op de te herwaarderen gronden (duur ca 2 jaar) Gebiedenaanpak – informeren Provincie – uitvoeren regeling Gemeenten – herbestemmen van gronden/ controle naleving
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Deels al via gebiedsprocessen ingebracht en opgehaald. Subsidie betreft concreet verzoek van individuele grondeigenaren. Via spoor PCGR en gebiedsprocessen informeren.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	- Gemiddeld herwaarderen van 60% van € 125.000,- per ha = € 75.000 per ha - Uitvoering regeling 10% arbeid - Taxatie situatie voor en na = € 3.000,- per subsidieaanvraag
Dekkingsvoorstel	•
Risico's en beheersmaatregelen	Geen regeling tijdig beschikbaar gesteld door IPO/LVVN - agenderen in IPO verband Geen goedkeuring Europa Onvoldoende middelen beschikbaar gesteld Uitvoeringscapaciteit bij de Provincie

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Na een goedgekeurde regeling, omzetten van de regeling naar de Zeeuwse situatie, publiceren regeling, openstelling regeling, uitbetalen regeling, controle op uitvoering.
Planning met mijlpalen en afronding	Regeling IPO/LVVN (3 jaar) Omzetten naar Zeeuwse regeling (3 maanden) Openstelling regeling 2 x 1 jaar (met optie tot verlenging voor nog 2 x 1 jaar) Uitvoeren regeling.
Gesteld staan voor realisatie	Hangt onder team Vastgoed vanuit het Programmabureau Landelijk Gebied Coördinator regelingen Vastgoed is verantwoordelijk voor uitvoering Team subsidies stelt open en regelt proces van aanvraag tot uitbetaling en controle (beschikking)

9.3. Maatregelenformats Elke druppel telt dubbel (W)

W1: Aanleg moerasgebieden

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Aanleg moerasgebieden in de zoete delen van Zeeland
Deelnemende partijen	<i>De aanleg zullen we zelf ter hand nemen, deelnemende partijen zijn in ieder geval:</i> - ZLTO (vanwege de koppeling met zoet water) - Terrein beherende organisaties vanwege de ecologische kennis. - Landschapsbeheer Zeeland - Grondeigenaren (o.a. agrarisch ondernemers, landgoedeigenaren, uitvoerders van de maatregelen) - Natuur- en landbouworganisaties - Waterschap Scheldestromen - Onderzoeksinstellingen - Provincie Zeeland (regie op regelingen en uitvoering)
Gebied /locaties	Het landelijk gebied van Zeeland. Dit gebied komt in aansluiting op de zoet water opgave en kan dienen als buffer in combinatie met de ontwikkeling van nieuwe natuur. Locatie en verdere invulling moeten nog worden uitgezocht. Het meest kansrijk zijn Zeeuws Vlaanderen en delen van de Bevelanden/ Walcheren.
Samenvatting	De maatregelen voor de aanleg van een moeras kunnen twee doelen dienen, namelijk de zoetwateropgave (waterbuffering) en het behalen van de doelen van de Vogel en Habitat Richtlijn (biodiversiteit en leefgebied Grutto).
Plan of project?	Plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Aanleg moerasgebieden De maatregelen voor de aanleg van een moeras kunnen twee doelen dienen, namelijk de zoetwateropgave en het behalen van de doelen van de Vogel en Habitat Richtlijn. Door de aanleg van één of meer moerasgebieden kan waterbuffering gerealiseerd worden die in de zomer ook gebruikt kan worden als zoetwaterbassin voor de landbouw. Een moerasgebied is gebaat bij een lagere waterstand in de zomer dan in de winter dus deze beide doelstellingen kunnen, indien goed ingericht, verenigbaar zijn. We stellen voor om in de komende periode één of meer moerasgebieden aan te leggen op een nog nader te bepalen locatie. Wel op basis van vrijwilligheid en in participatie met de omgeving.
Relatie lopende maatregel	Deze maatregel was al in het concept gebiedsprogramma opgenomen, maar is tot op heden nog niet uitgevoerd

Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Geen
---	------

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: deze maatregelen dragen bij aan 30% natuurherstel Vogel- en Habitatrictlijn (VHR) en de richtinggevende landelijke areaal- en kwaliteitsopgave natuur t.b.v. 30% VHR en de gunstige staat van instandhouding. Ook is zo'n gebied goed voor de vogelsoort Grutto waarvoor een inbreukprocedure bij het Rijk loopt. - Stikstof: de bijdrage aan de stikstofopgave is beperkt. Wel wordt het deel dat wordt ingericht als moeras niet langer bemest. - Water (KRW): nvt - Klimaatadaptatie: grotere moerasgebieden kunnen een koelend effect hebben. - Zoet water: de maatregel geeft extra zoet water voor de landbouw in de zomerperiode, daardoor worden de beregende gewassen robuuster - Landbouw: er komt gedurende de drogere periode een extra beregeningsbasis voor de nabij gelegen landbouw.
Meekoppelkansen	
Onderbouwing of relatie andere programma's	

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	- Grondeigenaren (o.a. agrarisch ondernemers, landgoedeigenaren, terreinbeherende organisaties) - Natuur- en landbouworganisaties (vanwege locatie zoet water) - Waterschap Scheldestromen (vanwege de koppeling met zoet water en de uitvoering van de VHR-richtlijn maatregelen) - Onderzoeksinstellingen (voor het verder uitzoeken van de noodzakelijke maatregelen) - Provincie Zeeland (regie op regelingen en uitvoering)
Afgeronde procedures en besluitvorming	De processen naar geschikte locaties moeten nog starten.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Een participatieproces is onderdeel van het proces om te komen tot een breed gedragen maatregel voor het gebied en breed gedragen locaties voor het extra moeras.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Aanleg moeras in aansluiting op de zoet water opgave. Geraamde kosten € 7 miljoen eenmalig (aanleg en verwerving 100 hectare moeras), € 0,5 miljoen jaarlijks onderhoud.
Dekkingsvoorstel	Voor het jaarlijks onderhoud zal een bijdrage worden gevraagd van de deelnemende partijen. Ze hebben immers baat bij een zoet water moeras voor de berekening van hun gewassen.
Risico's en beheersmaatregelen	Op dit moment niet van toepassing

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Zodra er zicht is op de middelen kunnen we starten met de verkenning van een locatie en de gesprekken met de omgeving over de opzet en inrichting van het moerasgebied. Een dergelijk zoet water moerasgebied is ook een goed leefgebied voor de Grutto.
Planning met mijlpalen en afronding	
Gesteld staan voor realisatie	Verdere uitwerking gebeurt in samenwerking tussen 'Programma Landelijk gebied, landbouw en natuur' en het 'Uitvoeringsprogramma landelijk gebied'. Het start met een inventarisatie van de mogelijke locaties, later de verwerving van de grond en als laatste de inrichting van het gebied.

W2: Uitbreiding zoetwatervoorziening Reimerswaal

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Uitbreiding zoetwatervoorziening Reimerswaal
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland Waterschap Scheldestromen ZLTO ZMF gemeente Reimerswaal Ministeries LNV en I&W
Gebied /locaties	Het grootste deel van de gemeente Reimerswaal, met uitzondering van het gebied ten westen van de Zanddijk tussen het Kanaal door Zuid-Beveland en Yerseke.
Samenvatting	Sloottrajecten moeten (in verschillende dimensioneringen) worden verbreed over een lengte van ongeveer 60 km. In aanvulling daarop moet ook een 130-tal duikers worden vernieuwd, het bestaande gemaal worden vergroot, een nieuw inlaatpunt worden ingericht en enkele nieuwe passages van regionale wegen worden aangelegd.

Plan of project?	Project
------------------	---------

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Gemeente Reimerswaal beschikt over twee externe zoetwatervoorzieningen. De kleinste is de Landbouwwaterleiding van Evides die met name Zuid-Bevelandse fruittelers, waarvan een aantal in Reimerswaal, van ruwwater uit de Biesbosch voorziet. De grote voorziening is gelegen aan de westzijde van het Bathse Spuikanaal, waar zoet water wordt ingelaten op het regionaal watersysteem van de ongeveer 900 ha grote Reigersbergsche polder. Deze aanvraag betreft een uitbreiding van deze grote voorziening. Het Volkerak-Zoommeer is de grootste regionale zoetwaterbuffer en wordt voor het grootste deel gevoed met water uit het Hollands Diep dat via de Volkeraksluizen het meer instroomt. Het kent een tweede aanvoer in de vorm van de Brabantse stromen van de Mark/Dintel en de Steenbergse Vliet. Het meer voorziet verschillende gebieden van zoet water. Om die functie te kunnen leveren is doorspoeling noodzakelijk om verzilting te beperken. Het Bathse Spuikanaal is het zuidelijkste deel van het Volkerak-Zoommeer. Hier ligt ook de meest stroomafwaartse inlaat, nl. die van de Reigersbergsche polder. Stroomafwaarts van dit inlaatpunt heeft het water feitelijk geen functie meer. Het wordt een kilometer verderop de Westerschelde gespuid. Voor het ontvangende Westerscheldesysteem is het spuiwater eerder negatief dan positief. Daarmee is hier sprake van een situatie waarbij het water in het Spuikanaal ontwikkelingen in de nabijheid kan sturen, wat perfect aansluit bij de kaders van het Water en Bodem Systeem. De grens wordt getrokken bij de Zanddijk tussen het Kanaal door Zuid-Beveland en Yerseke. Deze keuze is gemaakt omdat de watervraag voor zoetspoeling van het regionale oppervlaktewatersysteem van Oost-Zuid-Beveland (zilte gebieden) sterk verhoogd zou worden. De doorvoer van het water kan praktisch volledig gebeuren via het bestaande watersysteem. Het moet hiervoor wel op verschillende plekken (aanmerkelijk) verbreed worden. Het water heeft primair meerwaarde voor de agrarische sector, maar betere gewasgroei vertaalt zich ook in een efficiëntere nutriëntenopname en daarmee minder emissie naar de sloot. Bovendien zal bij de aanpassing van het watersysteem specifieke aandacht worden gegeven aan groenblauwe dooradering van het gebied, om parallel aan de agrarische meerwaarde ook meerwaarde aan de natuur te creëren. Dit aanvullende aspect wordt momenteel nader uitgewerkt. We analyseren moemnteel ook het effect op de doelen van de Kader Richtlijn Water (KRW) in het gebied. Het gebied is nu deels aangeduid als zwak brak systeem (watertype M30) en deels brak (watertype M31). Wanneer het zal worden doorgespoeld, zal de KRW-aanduiding wellicht moeten wijzigen.
Relatie lopende maatregel	Dezelfde maatregel als in het concept. In de koplopermaatregelen is enkel het vooronderzoek meegenomen.

Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Provincie Zeeland heeft de verantwoordelijkheid van waterschap Scheldestromen overgenomen.
---	--

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: de natuur is gebaat bij voldoende zoet water ook tijdens droge periodes in de zomer. Daarnaast zal onderdeel van de aanpassing van de sloten groenblauwe dooradering zijn, wat bevorderlijk is voor de natuurwaarden in het gebied. - Stikstof: voldoende zoet water bevordert de plantgroei en de opname van stikstof, waardoor de uitspoeling naar de omgeving vermindert. - Water (KRW): voldoende zoet water bevordert de plantgroei en de opname van stikstof, waardoor de uitspoeling naar de omgeving vermindert. - Klimaatadaptatie: nvt - Zoet water: het inlaten van water vanuit het Bathse-Spuikanaal vergroot de zoetwaterbeschikbaarheid in het gebied. - Landbouw: uitbreiding van de zoetwatervoorziening biedt agrariërs de gelegenheid tijdens het groeiseizoen hun gewassen te irrigeren.
Meekoppelkansen	Het aanpassen van het watersysteem kan gedaan worden i.c.m. groenblauwe dooradering.
Onderbouwing of relatie andere programma's	N.v.t.

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	De uitvoering zal worden geleid door waterschap Scheldestromen, als beheerder van het watersysteem. Provincie Zeeland is momenteel trekker om het project van de grond te krijgen. Het waterschap is eerder opdrachtgever geweest voor de technische verkenning door Witteveen + Bos en heeft zich inhoudelijk gecommitteerd aan dit project. Via enquêtes van de ZLTO hebben de boeren in het gebied hun betrokkenheid gemeld en ook hebben zij zich bereid verklaard tot een financiële bijdrage. Die is eerst en vooral gericht op het dragen van de beheerkosten.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Vooralsnog is van afgeronde procedures geen sprake, daarom is dit een voorstel voor planuitwerking. Momenteel ligt de focus daarbij op de groenblauwe dooradering en de relatie met de KRW. Parallel worden financieringsopties onderzocht. Zodra er reëel zicht is op bekostiging van de aanleg, zullen het projectontwerp en de kostenraming nader worden uitgewerkt om tot een definitief ontwerp te komen en met de betrokkenen in het gebied afspraken te

	maken over de bereidheid om land te verkopen opdat de noodzakelijke verruiming van het slotenstelsel ook daadwerkelijk gerealiseerd kan worden.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	De verkenning door Witteveen + Bos is weliswaar uitgevoerd in opdracht van waterschap Scheldestromen, maar de verkenning is er gekomen op verzoek van de ZLTO. Die organisatie heeft ook de begeleidingsgroep voor de verkenning getrokken en een groep vertegenwoordigers vanuit de landbouwsector er actief bij betrokken. De inbreng van terrein beherende organisaties in de regio is tot nu toe bescheiden geweest, omdat de verkenning sterk agrarisch georiënteerd was. In de huidige verkenning naar de opties voor groenblauwe dooradering worden zij uiteraard wel nauw betrokken

5. Financiën en risico's

Kostenraming	De enige tot nu toe beschikbare kostenraming is die van Witteveen + Bos van ongeveer €40M
Dekkingsvoorstel	n.t.b.
Risico's en beheersmaatregelen	Nog niet goed in te schatten. Grondverwerving is in dit soort gevallen vaak een risico, maar geldt hier als randvoorwaarde voor uitvoering.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	n.t.b.
Planning met mijlpalen en afronding	n.t.b.
Gesteld staan voor realisatie	n.t.b.

W3: Aanvullende maatregelen KaderRichtlijn Water (KRW)

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Aanvullende maatregelen KaderRichtlijn Water (KRW)
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland Waterschap Scheldestromen (WSS) Rijkswaterstaat Zeeuwse gemeente Delphy ZLTO ZAJK Zmf
Gebied /locaties	De maatregel heeft betrekking op heel Zeeland. De maatregelen worden op verschillende schalen uitgevoerd.

Samenvatting	In 2024 is een tussenevaluatie uitgevoerd voor de KRW om de stand van zaken voor doelbereik in beeld te brengen. Dit was een onderdeel van het KRW-impulsprogramma wat in 2023 is gestart. Op basis van de aanbevelingen uit de tussenevaluatie heeft het Regionaal Bestuurlijk Overleg Schelde (RBO) het Regionaal Ambtelijk Overleg Schelde (RAO) gevraagd om een regionaal handelingsperspectief uit te werken. Dit handelingsperspectief bestaat uit aanvullende maatregelen voor de KRW. Dit om alles op alles te zetten om de doelen te bereiken in 2027. Op dit moment worden sommige aanvullende maatregelen al uitgevoerd. Andere zijn nog in voorbereiding, hier is nog geen bestuurlijk akkoord voor.
Plan of project?	n.v.t.

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Het handelingsperspectief voor de Schelde wordt nog verder uitgewerkt. Als Provincie Zeeland hebben we een aantal maatregelen die we zelf extra willen uitvoeren. Een aantal van deze maatregelen zijn al van start gegaan en sommige zijn nog in voorbereiding (nog niet afgestemd met bestuur). Hieronder de lijst van maatregelen <u>Aanvullende maatregelen in uitvoering</u> Verminderen emissies vanuit landelijk gebied. 1) <i>Monitoringsstrategie vanuit KRW om te toetsen aan doelen:</i> Eén keer per maand wordt per KRW-waterlichaam gemeten op de fysische chemische parameter. Dit wordt gedaan door het waterschap (NH4 NO2, NO3, Ntot, PO4, Ptot, etc.) 2) <i>Projecten uit Deltaplan Agrarisch waterbeheer (DAW) Bodem UP en Schoon water Zeeland 2.0 (ism WSS);</i> ‘Bodem UP’ is een 3-jarig traject waarbij agrariërs kunnen werken aan een gezonde bodem om zo bij te dragen aan het vasthouden van water en vermindering van gebruik nutriënten. ‘Schoon water Zeeland 2.0’ is een project waarin aanvullende monitoring wordt uitgevoerd bij 45 agrariërs verdeeld over 9 regio’s in Zeeland. Op basis van de uitkomsten wordt er met een watercoach gewerkt aan het verminderen van de overschrijdingen. Bij beide projecten is het nu nog onzeker of de uitvoering in 2025 of 2026 zal beginnen. De subsidiebeschikking voor de projecten is binnen maar het Waterschap ondervindt problemen met de opdrachtverlening naar de uitvoerende partij, waardoor de start vertraging op loopt. 3) <i>Groene gewasbescherming;</i> Er wordt op de Rusthoeve onderzoek gedaan naar de toepassingen van groene gewasbeschermingsmiddelen in de aardappel- en uienteelt om inzicht te geven in de toepassing hiervan. Dit kan bijdragen aan een vermindering van het gebruik van chemische
------------------------	--

	gewasbeschermingsmiddelen. 4) <i>Metingen Nitraat mineraal (bewustwording)</i>; Van juli 2025 tot en met juli 2026 wordt er bij een boer op Tholen maandelijks N-mineraal (Nitraat en ammonium) gemeten op zijn percelen in de bodemlaag van 0-30 cm en van 30-60 cm. Dit combineren we met het meten van Nitraat en eventueel Elektrische geleidbaarheid (EC), temperatuur en ammonium in de watergang naast de percelen waar de afspoeling plaatsvindt. 5) <i>Onderzoek naar de toestand grondwaterbeschermingsgebieden</i>; We actualiseren de gebiedsdossiers om de huidige toestand te kunnen bepalen. 6) <i>Regelbare drainage</i>; via een subsidie stimuleren we regelbare drainage voor zoet water beschikbaarheid. Dit draagt ook bij aan de KRW door vermindering van uitspoeling vanaf het perceel. Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving 1) <i>Vergunningen checken op herzieningstermijn en of deze voldoet aan KRW</i>; op dit moment worden de vergunningen voor indirecte lozingen door de RUD nagelopen op KRW stoffen. Op basis hiervan wordt aanvullende gemonitord en zo nodig wordt de vergunning aangepast. 2) <i>Ondersteuning proces indirecte lozingen gemeente</i>; Het proces wat hierboven wordt beschreven moet ook bij de gemeente worden uitgevoerd. Het is van belang om dit gezamenlijk met de gemeente en waterbeheerders op te pakken om kennis te delen. De Provincie is betrokken vanuit water en milieu om kennis te delen en het proces te ondersteunen. Samenwerken en elkaar aanspreken 1) <i>Intensievere samenwerking met gemeenten en waterbeheerders</i> 2) <i>Vergroten transparantie en urgentie door betere monitoring van en communicatie over lozingen en waterkwaliteit</i> 3) <i>Bij het Rijk onder de aandacht blijven brengen van belangrijke stappen die nodig zijn in het rijksbeleid</i> Aanvullende maatregelen in voorbereiding Verminderen emissies vanuit landelijk gebied 1. <i>Emissiecoaches</i>; om emissies van gewasbeschermingsmiddelen van het erf te verminderen is er een plan opgesteld voor emissiecoaches in Zeeland. Op basis van de metingen van het waterschap gaan deze coaches op pad met een emissiescan. Door deze met de agrariër in te vullen komt er inzicht waar men nog stappen kan zetten om emissie van het erf te voorkomen. 2. <i>Subsidie wasplaatsen</i>; Er is geld beschikbaar om een subsidie voor wasplaatsen open te zetten. De subsidiebeschikking hiervoor moet nog worden opgesteld en door GS worden goedgekeurd. Deze subsidie draagt bij aan het verminderen van emissie naar de sloot door de spuitmachine af te spoelen op een wasplaats. De subsidie zal de aanleg van wasplaatsen stimuleren.
--	--

	3. <i>Inventarisatie van bronnen voor nutriënten/stoffen</i>; Er wordt regionaal en landelijk gekeken naar mogelijke bronnen voor KRW stoffen waar nog problemen mee zijn. 4. <i>Benutten bestaande beleidsinstrumenten</i>; Er zijn verschillende beleidsinstrumenten die onder de omgevingswet kunnen worden ingezet voor het behalen van de KRW-doelen. Op dit moment is nog niet duidelijk welke overheids-lagen gebruik kunnen/moeten maken van deze instrumenten. Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving <i>Uitbreiden capaciteit toezicht en handhaving (eigen inzet en/of omgevingsdienst)</i>; Op basis van de inzichten die de tool en de monitoring opleveren kan dit een rol gaan spelen. Dit is op dit moment nog niet duidelijk.
Relatie lopende maatregel	Deze maatregelen zijn een aanvullend op het lopende maatregelenpakket voor de KRW. Daarnaast heeft de KRW ook een link met een aantal koplopermaatregelen.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	n.v.t.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: De verbetering van de waterkwaliteit heeft ook een positief effect op de natuur. - Stikstof: De metingen naar het stikstof overschot (N-residu) gaan inzicht geven in het stikstofgehalte in de bodem. - Water (KaderRichtlijn Water): De uitvoering van deze maatregelen draagt bij aan het halen van de doelen voor de KRW. - Zoet water: Een aantal van de maatregelen draagt bij aan het vergroten van de zoetwaterbeschikbaarheid zoals regelbare drainage en Bodem Up. - Landbouw: Een groot deel van de maatregelen is gericht op de landbouwsector. Het beperken van emissies zorgt ervoor dat het middelenpakket niet verder afneemt door overschrijdingen. Ook is een goede waterkwaliteit van belang voor het beregenen van gewassen of het infiltreren van water.
--------------------------	--

Meekoppelkansen	In de koplopermaatregelen zit al overlap. De bovengenoemde maatregelen zullen op korte termijn worden uitgevoerd (voor 2027). Er wordt dus snel actie ondernomen. Het kan dus lastig zijn om meekoppelkansen te creëren.
Onderbouwing of relatie andere programma's	Regionaal Water Programma 2022-2027

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Het bovengenoemde pakket aanvullende maatregelen is van de Provincie Zeeland. Een aantal maatregelen worden in samenwerking met andere partijen uitgevoerd. In principe heeft de Provincie dus een trekkersrol voor al deze projecten en is verantwoordelijk voor de uitvoering. De maatregelen rondom indirecte lozingen voeren we zelf uit (team milieu). Delphy, ZLTO, ZAJK en Rusthoeve zijn betrokken voor de uitvoering van de projecten voor emissies uit het landelijk gebied. Zij voeren de maatregelen uit in opdracht van de Provincie of het waterschap.
Afgeronde procedures en besluitvorming	De bovengenoemde maatregelen zijn onderdeel van een groter handelingsperspectief. Dit document zal in 2025 worden afgerond binnen de ambtelijke en bestuurlijk overleggen voor de Schelde. Voor de maatregelen in uitvoering is al een bestuurlijk besluit genomen. Voor de maatregelen in voorbereiding moet dit nog plaatsvinden.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Het handelingsperspectief en de maatregelen worden uitgebreid besproken tijdens de regionale ambtelijke en bestuurlijke overleggen. Hierbij is ook een klankbordgroep betrokken.

5. Financiën en risico's

Kostenraming ²	De maatregelen in uitvoering zijn gefinancierd uit verschillende budgetten.
Dekkingsvoorstel	n.v.t.
Risico's en beheersmaatregelen	n.v.t.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	De komende maanden wordt gewerkt aan een regionaal handelingsperspectief voor het Scheldestroomgebied. Deze willen we eind 2025 laten vaststellen in het bestuurlijk overleg en vervolgens door de individuele besturen. Daarna moeten de maatregelen allemaal voor 2027 uitgevoerd zijn.
--------	---

Planning met mijlpalen en afronding	Een belangrijke mijlpaal is het vaststellen van het handelingsperspectief. De planning is om het vaststellen van het handelingsperspectief in 2025 af te ronden.
Gesteld staan voor realisatie	n.t.b

W4: Subsidieregeling regelbare drainage systemen

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Subsidieregeling regelbare drainagesystemen
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland
Gebied /locaties	Dit project is van toepassing op heel Zeeland.
Samenvatting	Regelbare drainage kan boeren helpen voorkomen dat het grondwaterpeil in hun percelen snel uitzaakt. Dat is relevant in het licht van klimaatverandering waarbij het neerslagtekort in het groeiseizoen toeneemt. Daarnaast biedt de voorziening ook de mogelijkheid in de winter water op te vangen en dit desgewenst op te slaan in een bassin of een natuurlijke ondergrondse zoetwaterbel. Naast het teeltvoordeel voor de boeren draagt de techniek bij aan een verminderde afstroom van nutriënten van het land. Hoewel regelbare drainage zonder twijfel een positieve invloed op de lokale zoetwatersituatie kan hebben, is het ook een techniek die met beleid moet worden beheerd. Om dat te verzekeren, wordt de regeling voorzien van een informatiecampagne om de werking van deze systemen toe te lichten en boeren te helpen vooral het profijt te incasseren.
Plan of project?	Subsidieregeling en daarmee meer een project dan een plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Deze maatregel betreft een stimuleringsregeling voor het aanleggen van regelbare drainage gericht op het vasthouden en infiltreren van zoet neerslagwater. Traditionele drainage wordt standaard op ca. 100 cm beneden maaiveld aangelegd en reguleert de grondwaterstand op dat niveau. Zodra de grondwaterstand boven drainniveau komt, wordt het grondwater afgevoerd. Ten opzichte van een situatie zonder drainage komt de gemiddelde grondwaterstand daardoor een stuk lager te liggen. Dit heeft een negatieve invloed op de diepteligging van het zoet-zoutgrensvlak.
------------------------	---

	Regelbare drainage is een vorm van bodemdrainage waarbij de afvoer van water uit de bodem via drainagesystemen kan worden gereguleerd door middel van een instelbaar afvoerniveau. Met regelbare drainage kan de grondwaterstand, afhankelijk van de behoefte, worden ingesteld op een niveau tussen de drain en het maaiveld. Het is dus een manier om de waterhuishouding in landbouwgronden te beheren en de waterstand in de bodem te reguleren. Met regelbare drainage kan water beter vastgehouden worden in de bodem, doordat het afvoeren van water uit de bodem gecontroleerd en vertraagd wordt. Dit zorgt ervoor dat er meer tijd is voor infiltratie van water in de bodem en dat de grondwaterstand geleidelijker verandert. Hierdoor wordt het mogelijk de grondwaterstand minder te laten uitzakken in perioden van droogte. Het toepassen van regelbare drainage kan naast het verhogen van de gemiddelde grondwaterstand ook de afstroom van nutriënten naar de sloot verminderen.
Relatie lopende maatregel	De maatregel is opgenomen in de set koplopermaatregelen. Er wordt een subsidieregeling opengesteld voor regelbare drainage. Als aanvulling hierop willen we kennis breder delen om vervolgens mogelijk een tweede openstelling te voorzien, waarbij ook andere innovatieve drainagetechnieken (dubbele drainage, ontziltingsdrainage etc.) mogelijk zijn.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Kennisdeling en coaching over de toepassing van regelbare drainage. Bredere openstelling voor alle vormen van innovatieve drainage.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: n.v.t. - Stikstof: het gebruik van een regelbaar drainagesysteem zorgt ervoor dat water langer vastgehouden wordt binnen het perceel, waardoor nutriënten (zoals stikstof) langer de tijd krijgen om opgenomen te worden. Hierdoor wordt de uitspoeling ervan verminderd. - Water (KRW): het gebruik van een regelbaar drainagesysteem zorgt ervoor dat water langer vastgehouden wordt binnen het perceel, waardoor nutriënten (zoals stikstof) langer de tijd krijgen om opgenomen te worden. Hierdoor wordt de uitspoeling van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen verminderd. - Klimaatadaptatie: door water langer vast te houden zijn agrariërs in staat om langere periodes van droogte te overbruggen die gepaard gaan met klimaatverandering. - Zoet water: door water langer vast te houden in percelen hebben planten langer de tijd om water op te nemen. Door opslagvoorzieningen aan te sluiten op een innovatieve drainage, kan zoet water opgeslagen worden gedurende het hele jaar.
--------------------------	---

	- Landbouw: agrariërs krijgen de mogelijkheid om zo efficiënt mogelijk om te gaan met water en nutriënten om hun teelt te maximaliseren en de uitspoeling naar de omgeving te minimaliseren.
Meekoppelkansen	De Provinciale subsidieregeling voor regelbare drainage kan gekoppeld worden aan een subsidieregeling voor de aanleg van bassins om zo het zoete water niet alleen vast te houden in de percelen maar ook om het winterse neerslagoverschot op te kunnen slaan voor langere periodes van droogte.
Onderbouwing of relatie andere programma's	N.v.t.

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Het betreft een stimuleringsregeling voor grondeigenaren/-gebruikers, gecoördineerd door Provincie Zeeland. Kennisdeling kan mogelijk i.s.m. gemeentes en sectorpartijen
Afgeronde procedures en besluitvorming	n.v.t.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Participatie heeft nog niet gericht plaatsgevonden. Wel wordt regelbare drainage vanuit de KRW-doelstellingen, als onderdeel van het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn, via het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW) gestimuleerd.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	n.t.b.
Dekkingsvoorstel	N.t.b.
Risico's en beheersmaatregelen	Binnen de sector bestaan twijfels over de toegevoegde waarde van regelbare drainage. Die hebben vooral betrekking op onoordeelkundig gebruik. In de regeling is expliciet aandacht voor het optimaal beheer van het systeem, waarmee de koudwatervrees van boeren hopelijk kan worden verminderd en zij actief zullen investeren in het droogte robuuster maken van hun bedrijven.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	De regeling is in het tweede kwartaal van 2025 opengesteld en geflankeerd door een informatietraject. Wellicht zal in het najaar van 2025 al een volgende openstelling volgen.
Planning met mijlpalen en afronding	Start Q2 2025
Gesteld staan voor realisatie	n.t.b.

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Slimmer omgaan met zoet water
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland is trekker. Waterschap Scheldestromen is uitvoerende partij voor de projecten.
Gebied /locaties	Deze maatregelen kunnen Zeeland breed toegepast worden
Samenvatting	Tot nu toe is bij het optimaliseren van het functioneren van het watersysteem vooral de nadruk gelegd op het functioneren van het systeem ten tijde van extreme neerslag en het optimale waterpeil onder normale omstandigheden. Daarbij werd over het algemeen het huidige watersysteem als vertrekpunt genomen en werden optimalisatiemogelijkheden aan dat watersysteem uitgevoerd. Deze maatregelen gaan over de fysieke ligging van een watersysteem en de nadruk ligt op het voorkomen van negatieve bijkomende effecten van dat watersysteem in het relatief nieuwe thema van zoetwaterbeschikbaarheid. Door aanwezigheid van zoet water worden de groeiomstandigheden voor gewassen verbeterd en kan de stikstofuitstoot verminderen. Binnen Zeeland proberen we zo slim mogelijk om te gaan met het zoete water dat we tot onze beschikking hebben. Binnen dit plan willen we daarbij de focus leggen op 4 deelonderwerpen, die hieronder zo kort mogelijk uiteengezet worden: 1. Sloten die bestaande zoetwaterbellen in de ondergrond draineren lokaliseren en hun drainerende werking uitschakelen. 2. Voorkomen dat zoet oppervlaktewater zich mengt met brak of zout oppervlaktewater om de bruikbaarheid van het zoete water zo groot mogelijk te houden (zoete stuwten). 3. Aanleg van kwelschermen of –zones die de zoute kwelstroom afvangen. 4. Benutting afstromend hemelwater uit bebouwd gebied.
Plan of project?	Plan

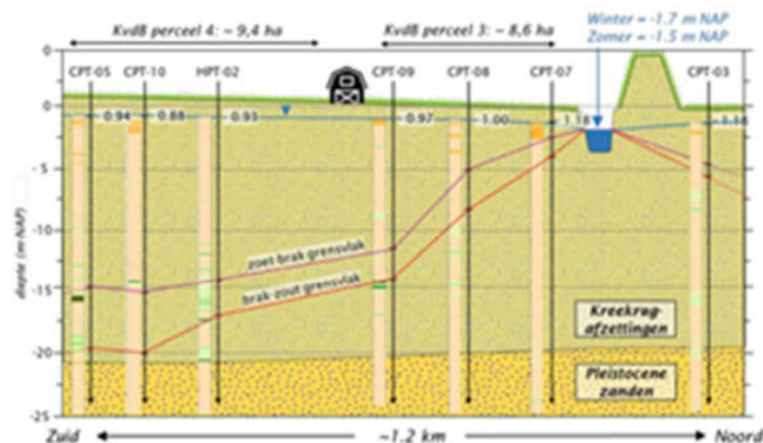
2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	1. Het huidige oppervlaktewatersysteem van Zeeland is in de loop van eeuwen gevormd tot hoe het er nu uit ziet. Hoofdfunctie van dit watersysteem is overwegend ontwatering en afvoer van overtollig water geweest. Met de huidige kennis van het watersysteem weten we op welke plekken van nature zoetwaterbellen kunnen ontstaan. Zoetwaterbellen zijn grote hoeveelheden zoet water in de ondergrond. Deze zijn van belang om verzilting van de omgeving tegen te gaan en als voorraad voor droge tijden. Op sommige locaties doorsnijdt een waterloop zo'n zoete waterbel. Op deze manier kan onbedoeld zoet water uit deze voorraad gedraineerd worden. Op deze locaties is vaak de afvoerfunctie van de sloot wel van belang, maar werkt de drainerende
------------------------	--

werking van de sloot negatief uit voor de zoetwaterbel in de ondergrond. Er is een eerste beeld van waar dit fenomeen onbedoeld optreedt.

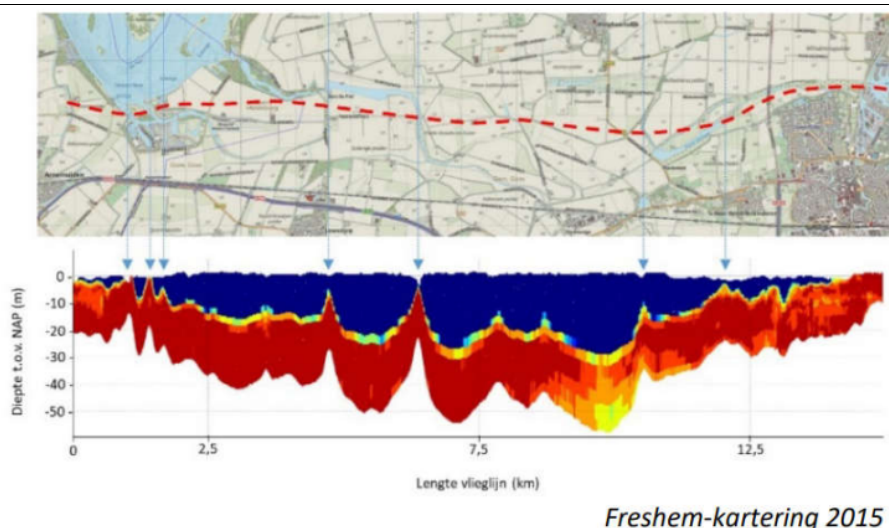
In de afbeelding hieronder is te zien wat het effect van zo'n sloot kan zijn. Aan beide zijden van de sloot is een zoetwaterbel van ongeveer 16 meter dik, ter hoogte van de sloot is geen zoetwaterbel. Als deze sloot niet drainerend zou werken op de zoetwaterbel, was de zoetwatervoorraad in de bodem op deze locatie veel groter.

De figuur toont de zoet-zoutverdeling op een vlieglijn uit de Freshem-kartering van 2015. Zoet is blauw, zout rood. Het afgebeelde traject loopt van de Oranjepolder ten noordoosten van Arnhem tot het Goese Meer bij Goes. Overduidelijk is dat diepe doorsnijdende sloten of geulen het zout naar het oppervlak trekken.

KWR 2022.056/Juni 2022, Haalbaarheidsstudie naar zoetwateropslag in de kreekrug bij Noordgouwe, Schouwen-Duiveland

Het bovenstaande toont onmiskenbaar aan dat de actuele onderligger voor ondergrondse opslag van zoet water op die locaties ongunstig is. Het bedoelde project bestaat uit het volledig in beeld krijgen van locaties waar dit optreedt, samen met een afwegingskader en mogelijkheden om dit te voorkomen. Vervolgens is het de wens om deze onbedoelde situaties op kosteneffectieve locaties te verhelpen. Te denken valt aan het verleggen van een watergang, het verondiepen ervan, of de doorlatendheid van de slootbodembodem en taluds sterk verkleinen, om de drainerende werking af te remmen, zonder daarbij de afvoerende functie teniet te doen.

2. Binnen Zeeland zijn delen van het watersysteem zoet, terwijl andere delen van het watersysteem brak of zout zijn. Zoet water heeft gebruikspotentie, brak en zoutwater niet. In dit deelproject wordt in kaart gebracht waar het zoete oppervlaktewater systeem gemengd raakt met zouter water en wordt onderzocht welke mogelijkheden er zijn om menging, door aanpassing van inrichting en beheer, zo lang mogelijk uit te stellen. Deze kennis wordt gebruikt om maatregelen te formuleren om het zoete en het zoute water zo lang mogelijk van elkaar gescheiden te houden, zodat het zoete water zijn gebruiksmogelijkheden niet verliest. Aanvullend hierop wordt gekeken naar de mogelijkheden om de effectiviteit te vergroten door het zoete water langer en op een hoger niveau vast te houden. Ultieme consequentie hiervan kan zijn dat het hele watersysteem onderhanden genomen moet worden

3. De invloed van zoute kwel is direct achter de zeedijken het sterkst en neemt landinwaarts af. Voor het beperken van zoute kwelinvloeden liggen ingrepen direct achter de zeedijken daarom het meest voor de hand. Dat kan met het plaatsen van een kwelscherm of het inrichten van een kwelzone. Voornemen is om dit in eerste instantie te testen over een afstand van enkele kilometers in een gebied waar veel problemen met kwel ondervonden worden. Een kwelscherm bestaat hierbij uit een serie verticale putten evenwijdig aan de zeedijk met, afhankelijk van de opbouw van de ondergrond, een filterstelling van bv. 10-30m beneden maaiveld, een onderlinge afstand van bv. 50 meter en een nader te bepalen uitstroomniveau. In de praktijk heeft zo'n scherm zich al bewezen bij Perkpolder. Het hiermee afgevangen water zal over het algemeen via een afzonderlijk – nader te dimensioneren - stelsel afgevoerd moeten worden (indicatief 200m³/put/dag). Een minder kunstmatig overkomende optie, is het werken met een kwelzone; door een strook land direct achter de zeedijk te verlagen (uitkomende grond kan mogelijk gebruikt worden voor dijkversterking) kan een plasdras-situatie gecreëerd worden die landbouwkundig – afgezien van eventuele zilte teelten - geen waarde meer heeft, maar voor de natuur (Natura 2000, VogelHabitatRichtlijn en als invulling Groenblauwe dooradering) grote meerwaarde kan hebben. Een dergelijke inrichting heeft ook een relatie met de cultuurhistorie van Zeeland: de inlagen en karrevelden die ooit bij dijkversterkingen ontstonden. Overigens geldt ook voor de technische variant

	dat de benodigde strook van 2ha/km niet landbouwkundig bruikbaar zal zijn. Bij voorkeur zou een vergelijking van beide varianten uitgevoerd moeten worden. 4. In diverse gemeenten zijn er verzoeken om onderzoek te doen naar het ontwikkelen van een systeem om hemelwater dat op verharde oppervlakken valt, beschikbaar en geschikt te maken voor landbouwdoeleinden en groenbeheer. Op het Zeeuwse platteland grenzen landbouwpercelen direct aan het stedelijk gebied of dorpskernen. Er worden momenteel mogelijkheden verkend in hoeverre hemelwater dat op het stedelijk gebied valt, gescheiden in te zamelen is en dat vervolgens op te slaan en te bewaren, zodat het in het droge groeiseizoen kan worden gebruikt. Voorbeelden van lopende onderzoeken en verkenningen zijn Noord-Beveland (bedrijventerrein), Tholen/kern Stavenisse. Het zoete water kan niet alleen voor landbouw, maar ook voor dorpsbossen, recreatieterreinen of het openbaar groen ingezet worden. Het scheiden van regen- en afvalwater leidt zo tot een grotere klimaatbestendigheid van het stedelijk gebied en met het opvangen water wordt het omringende gebied weerbaarder gemaakt tegen droogte. Deze maatregel om de zoetwaterbeschikbaarheid in onze verziltende gebieden te vergroten, kan ook een positieve invloed hebben op de vervuiling van het oppervlaktewater (minder overstorten: KaderRichtlijn Water - KRW), kwaliteit van het effluent van de Rioolwater zuiveringsinstallaties (KRW), energieverbruik t.b.v. het transport en zuiveren afvalwater.
Relatie lopende maatregel	Opschaling, in de koplopermaatregelen is een sloot opgenomen waarvan de drainerende werking uitgeschakeld wordt.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	n.v.t.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: ook voor zoete natuurgebieden is voldoende zoet water van belang om de droogteproblematiek tegen te gaan. In kwelzones kunnen zowel brakke tot zoute natuur als zilte teelten ontwikkeld worden. - Stikstof: door voldoende zoet water nemen planten nutriënten efficiënter op wat leidt tot verminderde uitspoeling - Water (KRW): door voldoende zoet water nemen planten nutriënten efficiënter op wat leidt tot hogere opbrengsten en verminderde uitspoeling - Klimaatadaptatie: door slimmer om te gaan met zoet water is het systeem beter bestand tegen zowel wateroverlast als langere periodes van droogte. - Zoet water: door het watersysteem aan te passen wordt de zoetwaterbeschikbaarheid vergroot.
--------------------------	--

	- Landbouw: door slimmer om te gaan met zoet water kan de landbouw voorzien worden van zoet water in tijden van droogte.
Meekoppelkansen	Diverse beleidsterreinen kunnen hierin samenkomen: Klimaatadaptatiestrategie Zeeland, Zeeuws Deltaplan Zoet Water, KaderRichtlijn Water, Natuur en Landbouw.
Onderbouwing of relatie andere programma's	Idem

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Aangezien de maatregelen hoofdzakelijk in het watersysteem uitgevoerd worden, is het waterschap de belangrijkste partij. Er zal aanspraak gemaakt kunnen worden op aangrenzende gronden, of men kan tijdelijk hinder ondervinden van de werkzaamheden. Hierover zullen per uitvoeringsproject op individueel niveau afspraken gemaakt worden.
Afgeronde procedures en besluitvorming	De eerste stap is om het nadere onderzoek uit te voeren. Afhankelijk van het resultaat zal een afwegingskader opgesteld worden om de prioritering en afweging van uit te voeren projecten vast te stellen. Op basis daarvan worden de uitvoeringsprojecten voorbereid, na bestuurlijke besluitvorming hierover. Daarbij zal rekening gehouden worden met benodigde procedures voor bijvoorbeeld grondaankoop en vergunningverlening.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Het gebiedsprogramma benadrukt het belang van participatie en samenwerking met belanghebbenden en bewoners bij het behalen van de doelstellingen. Er wordt gestreefd naar een open en transparant proces, waarin informatie wordt gedeeld en ideeën worden uitgewisseld. Ook het waterschap heeft de ambitie om samen te werken met verschillende partijen, zoals gemeenten, natuurorganisaties, agrariërs en bedrijven, om zo gezamenlijk tot gedragen oplossingen te komen voor de wateropgaven in het gebied.

5. Financiën en risico's

Kostenraming ³	De kosten voor deze projecten zullen met name tot uiting komen in de uitvoering van de fysieke projecten, die zullen volgen uit het onderzoek. Op basis van een eerste globale scan van waar de problemen optreden, gecombineerd met de ingeschatte kosten per kilometer aan te passen waterloop, wordt een voorzichtige eerste kosteninschatting gemaakt van €100 miljoen.
Dekkingsvoorstel	n.t.b.
Risico's en beheersmaatregelen	Onvoldoende draagvlak voor uitvoering bij stakeholders: Om dit risico te beheersen

	is het belangrijk om in een vroeg stadium alle relevante stakeholders te identificeren en hen actief te betrekken bij het project, bijvoorbeeld door middel van informatiebijeenkomsten en inspraakmomenten. - Organisatorische risico's: Het uitvoeren van de benoemde mogelijke maatregelen is erg arbeidsintensief. Het aantrekken van externe expertise voor de uitvoering kan een effectieve beheermaatregel zijn. - Grondaankoop: Indien grond benodigd is voor het uitvoeren van een project, levert dat een risico op, omdat succesvolle grondaankoop niet gegarandeerd is. Beheermaatregelen zijn om ook alternatieve locaties in beeld te brengen. Daarnaast is een vroegtijdige inventarisatie van benodigde grond en beschikbare grond nodig.
--	--

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	n.t.b.
Planning met mijlpalen en afronding	n.t.b.
Gesteld staan voor realisatie	n.t.b.

W6: Opwaarderen suboptimale waterstromen vanuit Rioolwater zuiveringsinstallaties

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Opwaarderen suboptimale waterstromen vanuit rioolwaterzuiveringsinstallaties (RWZI's)
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland (trekker van dit project) I.s.m. Waterschap Scheldestromen
Gebied /locaties	Dit project gaat over alle RWZI's die waterschap Scheldestromen in Zeeland heeft. Dat zijn er 15.
Samenvatting	Momenteel wordt er een pilotproject uitgevoerd op 1 van de RWZI's in Zeeland, op Westerschouwen. Hier wordt uitgezocht of het water na het toepassen van een extra zuiveringsstap toepasbaar is in de landbouw. Als dit project slaagt, kan er naar mogelijke opschaling gekeken worden om dit proces ook in gang te zetten bij andere rioolwaterzuiveringen.
Plan of project?	Plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	In Zeeland zijn 15 RWZI's te vinden in het beheer van waterschap Scheldestromen. RWZI's zuiveren water afkomstig uit stedelijk gebied tot een minimale kwaliteit, waarna het geloosd wordt op het oppervlaktewater. In sommige gevallen wordt het geloosd op de polder, op andere locaties wordt het geloosd op grote wateren (Ooster- en Westerschelde). Door de constante afvalwaterstroom richting de RWZI's, wordt er het gehele jaar door water gezuiverd en geloosd. Doordat het water veelal afkomstig is van drinkwater (gebruikt voor sanitair, koken, wassen etc.) en regenwater, is het water zoet genoeg om toe te passen in de landbouw en in de industrie. De kwaliteit van het effluent is echter nog niet voldoende, met betrekking tot stoffen aanwezig in het water, om direct toe te passen. Er is een extra zuiveringsstap nodig om het water bruikbaar te maken. Momenteel loopt er een pilot op de RWZI Westerschouwen. Hier wordt samen met de agrariërs gekeken wat voor zuiverings-, distributie- en bufferingsysteem nodig is om dit te realiseren. Een aantal belangrijke uitdagingen zijn waterkwaliteit en betaalbaarheid. Deze pilot is geen onderdeel van het gebiedsprogramma. Afhankelijk van de uitkomst van die pilot, is de verdere opschaling en toepassing op andere locaties wel een onderdeel. Er moet een inventarisatie gemaakt worden van welke RWZI's ook in aanmerking komen. Dit hangt bijvoorbeeld af van de waterkwaliteit, het debiet en de huidige toepassing van het water. Als het water gebruikt wordt om het peil in de polder op peil te houden, dan zal er niet voldoende water zijn om te gebruiken als irrigatiewater. Deze inventarisatie als ook de mogelijke opschaling (en gepaarde kosten) zijn onderdeel van deze maatregel.
Relatie lopende maatregel	Het is een vervolg op de maatregel uit het concept gebiedsprogramma.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	In het concept gebiedsprogramma ging het over de technische installatie. Inmiddels is dit al deels uitgewerkt en zijn we in de volgende fase van het project beland. Als het project in Westerschouwen slaagt, zal een inventarisatie gemaakt moeten worden welke RWZI's ook in aanmerking komen voor een dergelijke toepassing, of voor toepassing in de industrie.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: door een extra zuiveringsstap toe te voegen komen er minder schadelijke stoffen in de natuur terecht - Stikstof: door een extra zuiveringsstap toe te voegen voordat het water in het milieu terecht komt worden er meer stoffen, waaronder stikstof, uit het water gezuiverd. - Water (KaderRichtlijn Water): door een extra zuiveringsstap toe te voegen voordat het water in het milieu terecht komt worden er meer
--------------------------	---

	stoffen uit het water gezuiverd. Dit leidt tot een verbetering van de waterkwaliteit. - Klimaatadaptatie: het gebruik van gezuiverd riool- of afvalwater (effluent) zorgt voor een zoetwaterbeschikbaarheid tijdens droge zomers. - Zoet water: door een extra zuiveringsstap toe te voegen komt er zoet water beschikbaar voor agrarische en industriële doeleinden. - Landbouw: door het hergebruik van effluent komt er ook water beschikbaar t.b.v. irrigatie tijdens het groeiseizoen van de planten.
Meekoppelkansen	n.v.t.
Onderbouwing of relatie andere programma's	n.v.t.

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Om de toepassing van een dergelijk project mogelijk te maken, moeten ook lokale stakeholders (agrariërs en industrie) meedoen.
Afgeronde procedures en besluitvorming	n.t.b.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Voor het realiseren van hergebruik van effluent is een organisatievorm nodig waarin de agrariërs/industrie in het gebied verenigd zijn in een coöperatie. Dit vraagt om nauwe samenwerking en meer dan enkel participatie. De organisatievorm wordt eigenaar van de installatie en daarvoor is dus volledige inzet nodig vanuit het gebied.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Op basis van de huidige verkenning, kost het ongeveer € 2.500.000,- om voor 1 rioolwaterzuivering hergebruik te realiseren. Voor alle RWZI's zou dit bedrag uitkomen op € 75.000.000,-. De verwachting is echter niet dat dit toepasbaar is op elke RWZI. Het bedrag zal dus gaandeweg bepaald worden.
Dekkingsvoorstel	n.t.b.
Risico's en beheersmaatregelen	Hergebruik van effluent blijkt op dit moment geen economisch rendabele oplossing te zijn. Daarom moet er gezocht worden naar subsidiemogelijkheden die de kostprijs van dergelijke installaties naar beneden zou halen.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	n.t.b.
--------	--------

Planning met mijlpalen en afronding	n.t.b.
Gesteld staan voor realisatie	n.t.b.

W7: Opwaarderen suboptimale waterstromen in de Zeeuwse Industrie

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Opwaarderen suboptimale zoetwaterstromen in de Zeeuwse industrie
Deelnemende partijen	Grofweg alle industrieën in Zeeland.
Gebied /locaties	De inzet en integratie van de industrie in het zoetwaterbeschikbaarheidsvraagstuk speelt voornamelijk in de Kanaalzone, op Walcheren en Zuid-Beveland. Op Zuid-Beveland is voornamelijk voedsel gerelateerde industrie en in de andere genoemde regio's overwegend niet-voedsel gerelateerde industrie.
Samenvatting	Hergebruik van afvalwater (effluent) vanuit de industrie, met toevoeging van een extra zuiveringsstap, is een kansrijke maatregel om efficiënter om te gaan met zoet water en om de lozing van afvalwater te verminderen. Op dit moment lopen verschillende onderzoeken en is er ook al een voorbeeld van een bedrijf waarbij effluent geloosd wordt in een nabije sloot, waar vanuit agrariërs kunnen aftappen (Coroos). Het doel van deze maatregel is om dit breder over de provincie te trekken, waarbij de initiatieven met elkaar optrekken. Door in te zetten op een provincie brede aanpak, in plaats van losse initiatieven, kan kennis tussen bedrijven uitgewisseld worden. Kennis over mogelijke zuiveringstechnieken, buffering, distributie en kosten efficiëntie kunnen gedeeld worden met andere industrieën. Daarbovenop kan er ook gekeken worden naar mogelijk beleid of regelgeving. Op dit moment is er nog geen duidelijk beleid of regelgeving voor hergebruik van effluent vanuit de industrie en bijvoorbeeld kwaliteitseisen die aan het effluent gesteld worden. Door het breder op te pakken kan er nagedacht worden hoe meer initiatieven gerealiseerd kunnen worden zonder nadelige gevolgen voor de volksgezondheid.
Plan of project?	Plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Het principe is dat bedrijven door een extra zuiveringsstap het restwater geschikt maken voor hergebruik. Dit hergebruik kan door henzelf of in aangrenzende gebieden. Bij hergebruik door de bedrijven zelf, wordt ingespeeld op de groeiende zoetwatervraag van de industrie én blijft meer water over voor
------------------------	---

	andere sectoren. Bij hergebruik in aangrenzende gebieden kan het water worden gebruikt door andere sectoren die kampen met een zoetwatervraag/verdroging (landbouw, natuur). Er liggen vooral kansen in de Kanaalzone, Walcheren en Zuid-Beveland. Een al gerealiseerd voorbeeld is Coroos. Het restwater van Coroos is in afgelopen droge periodes door de omringende landbouwbedrijven gebruikt. Dit kan net het verschil maken tussen een goede of slechte oogst. Minder water, meer vraag - essentie van cross sectorale benadering De groeiende zoetwatervraag van de industrieclusters Kanaalzone en het Sloegebied Maakt het voor Zeeland niet gemakkelijk het hoofd boven water te houden. Dit komt door de productie van duurzame energie met de daar bijhorende koelinstallaties, de verziltende landbouwgebieden, drogere perioden, het niet of nauwelijks beschikken over externe aanvoer, de verdrogende natuur en een krap neerslagoverschot. Ironisch genoeg liggen in de Zeeuwse delta wel de vruchtbare landbouwgronden, unieke natuur en een industriecluster met veel toegevoegde waarde. Er is dus alles aan gelegen om dit te behouden en het vestigingsklimaat in orde te houden of zelfs te versterken. De Zeeuwse zoetwatersituatie is niet sectoraal te benaderen en deze benadering is ook niet gewenst. Zoals aangegeven op de eerste pagina van de 'Kamerbrief water en bodem sturend' hebben de kwaliteit en beschikbaarheid van water en bodem grote invloed op onze scheepvaart, landbouw, energievoorziening, industrie en natuur. De verschillende sectoren zijn sterk met elkaar verbonden, dit vraagt om een aanpak waar sectoren samenwerken. Alleen dan kan een robuust zoetwatersysteem worden gecreëerd dat handelt conform de principes van water en bodem sturend. Met andere woorden, de voorgestelde maatregelen voor zoet water zijn breder opgezet dan het landelijke gebied. Dit is nodig, omdat anders geen toekomstbestendig en volhoudbaar landelijk gebied kan worden gevormd. Industrie De watervraag van de Zeeuwse industrie groeit naar verwachting alleen al door de productie van groene waterstof met ongeveer 1.3 – 2.9 mm³/jaar (ultra puur water, maar reductie van CO₂ en NO_x uitstoot). De ruwe watervraag ligt naar schatting rond de 20mm³/jaar (dit water moet nog geschikt worden gemaakt voor de productie van waterstof). Om aan deze groeiende vraag te voldoen is circulariteit op verschillende niveaus essentieel. De inzet en integratie van de industrie in het zoetwater beschikbaarheidsvraagstuk speelt vooral in Kanaalzone, Walcheren en Zuid-Beveland. Op Zuid-Beveland is er voornamelijk voedsel gerelateerde industrie en in de andere genoemde regio's overwegend niet-voedsel gerelateerde industrie. Deze industrieën hebben grote invloed op de waterbalans van deze gebieden. Het circulair inzetten van industrieel effluent biedt kansen, maar er zijn ook uitdagingen. Bij directe toepassing (bv. in de landbouwsector of lozen op binnenwateren) van effluent met een beperkte kwaliteit is dit niet zonder risico's. Dit geldt zeker, wanneer het effluent afkomstig is uit de niet-voedsel gerelateerde industrie (Kanaalzone en Walcheren). Bij voedsel gerelateerde industrieën is het ook niet geheel risicoloos. Momenteel worden in onderzoeken zoals 'Effluentfit4food' de risico's en mogelijkheden onderzocht. Om deze risico's te verminderen is een aanvullende zuiveringsstap nodig, welke met aanzienlijke kosten gepaard gaat. Deze kosten zijn niet volledig te dragen en toe te rekenen aan de industrie,
--	--

	omdat de industrie momenteel voldoet aan de gestelde lozingseisen van het Waterschap of Rijkswaterstaat (meestal Rijkswaterstaat). De aanvullende zuiveringsstap dient een hoger en maatschappelijk doel. Met een hogere waterkwaliteit kunnen verschillende zaken worden gedaan, bv. irrigatie water voor de landbouw, productie waterstof en het peil in de polders handhaven om tegendruk te geven aan de zoute kwel. De industrie kan er ook voor kiezen om het water opnieuw in te zetten in haar eigen productieproces(sen) en/of een samenwerking te zoeken met aangelegen industrieën, dan wordt er voor andere sectoren water “vrijgespeeld”. Als het effluent een hogere kwaliteit heeft, kan het worden ingezet voor dezelfde en/of andere sectoren. Geografisch gezien liggen deze sectoren niet altijd dicht bij elkaar en door het jaar heen zal vraag en aanbod per sector fluctueren. Dit vraagt om twee aanvullende maatregelen; transport/distributie van water en opslag/buffering van water (collectief of individueel). Transport kan via leidingen of het via het oppervlaktewatersysteem. Via het oppervlaktewatersysteem is niet altijd mogelijk omdat het zoete gezuiverde effluent dan vermengd raakt met zout kwelwater waardoor het onbruikbaar wordt. Maatregelen 1. Aanvullende zuiveringsstap 2. Opslag en buffer capaciteit 3. Transport en distributie infrastructuur (sector overschrijdend) 4. Formulering van beleid en regelgeving.
Relatie lopende maatregel	Vervolg van de eerdere maatregel uit het concept gebiedsprogramma
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Er zijn op dit moment duidelijkere casussen in beeld die hiervoor gebruikt kunnen worden. Ook is een onderzoeksbureau bezig met het schrijven van een projectvoorstel waarin dit meegenomen wordt.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: op dit moment wordt effluent vanuit afvalwater zuiveringsinstallaties (AWZI's - vaak te vinden op terreinen van de industrie) geloosd in de natuur/waterlopen. Het afvalwater bevat vaak nog stoffen die een negatieve invloed kunnen hebben op flora en fauna. Door een extra zuivering toe te voegen zodat het water bruikbaar is voor de landbouw, heeft ook een positief effect op de natuur. - Stikstof: door het toevoegen van een extra zuiveringsstap komen er minder stoffen in natuur. Mogelijk wordt ook extra stikstof nog uit het water gezuiverd. - Water (KaderRichtlijn Water): door het toevoegen van een extra zuiveringsstap komen er minder schadelijke stoffen in het oppervlaktewater terecht. - Klimaatadaptatie: industrieën passen zich aan mogelijke watertekorten in de toekomst aan zo aan het veranderende klimaat.
--------------------------	---

	- Zoet water: productieprocessen in de industrie lopen jaarrond door, hierdoor is ook in droge periodes water nodig. Intern hergebruik verlaagd de watervraag tijdens droge periodes. Hergebruik in de landbouw of natuur zorgt voor een constante stroom aan zoet water. - Landbouw: hergebruik van effluent biedt de landbouw beschikbaarheid van zoet water met beperkte seizoen fluctuaties.
Meekoppelkansen	n.v.t.
Onderbouwing of relatie andere programma's	Deze maatregel heeft een sterke relatie met milieu door het terugdringen van schadelijke stoffen in lozing van afvalwater.

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Meerdere bedrijven in de provincie zijn bezig met het onderzoek i.s.m. de Provincie Zeeland. Voor de verdere uitrol van deze maatregel zal een formele samenwerking nodig zijn tussen de verschillende partijen.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Besluitvorming/procedures: - Intentieverklaring om mee te werken aan dit proces - Informatie over de watervraag en de prognose richting 2050 op orde hebben - Discussie over de resultaten, belangenafweging en het doel helder op papier zetten - Bestuurlijke commitment uitspreken op basis van de verzamelde informatie en de belangenafweging - Samenwerkingsovereenkomst opstellen - Uitvoeren van projecten die bijdragen aan het geformuleerde doel.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Meerdere bedrijven zijn al in contact met de Provincie over de mogelijkheid om water her te gebruiken. Het doel is om deze samenwerkingen verder te trekken en eventuele formele samenwerkingen aan te gaan.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Op basis van verkennende gesprekken met de Zeeuwse industrie wordt de investering geschat op € 75.000.000,-- tot € 100.000.000,-. Dit zal verder gespecificeerd moeten worden bij uitwerking van concrete projecten.
Dekkingsvoorstel	n.t.b.
Risico's en beheersmaatregelen	1. Commitment en samenwerking in orde houden -> intentieverklaring en samenwerkingsovereenkomst. 2. Concurrerende belangen -> transparant proces (bv. door een werkgroep, stuurgroep e.d.) 3. Vergunningen en overige processen -> aan de voorkant van het proces meenemen en bespreekbaar maken met bevoegde autoriteiten

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	N.t.b.
Planning met mijlpalen en afronding	N.t.b.
Gesteld staan voor realisatie	N.t.b.

9.4. Maatregelenformats Meten is weten (M)

M1: Optimalisatie stikstof metingen (invullen informatieleemtes)

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Plan van aanpak voor optimaliseren stikstof metingen (lucht, water & bodem)
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland Waterschap Scheldestromen Landelijke en lokale kennisinstellingen Delphy Rusthoeve
Gebied /locaties	De maatregel heeft betrekking op heel Zeeland. In het plan kunnen specifiekere locaties aangewezen worden voor uitbreiding van monitoring.
Samenvatting	Een goede monitoring is het fundament voor het opstellen en evalueren van beleid. Het beleid dat is opgesteld om te voldoen aan wettelijke verplichtingen, bijvoorbeeld de Kader Richtlijn Water en de stikstof omgevingswaarden. Deze maatregel richt zich op het opstellen van een plan van aanpak om óf en hoé de dichtheid en samenstelling van het stikstofmeetnet voor lucht, water en bodem te optimaliseren ten behoeve van de informatieleemtes. Dit kan door meer meetpunten te plaatsen, maar ook het beter benutten van satellietmonitoring is hierbij een optie. Informatieleemtes waardoor meer inzicht verkregen kan worden door het meetnet te optimaliseren: - Verbeteren van monitoring op maatregelniveau; - Bijdragen aan het verkleinen van de meetcorrectie; - Inzicht in stikstofconcentraties in de bodem en uitspoeling naar het wateroppervlak.
Plan of project?	Opstellen van een plan van aanpak, gevolgd door eventuele uitvoering.

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	De belasting van stikstofdepositie op de Zeeuwse Natura 2000-gebieden is hoog. De hoogte van deze deposities wordt berekend met behulp van het Operationele Prioritaire Stoffen (OPS) model (ofwel Aerius), dat gekalibreerd wordt met meetpunten in het veld. Het model stelt ons in staat om stikstofuitstoot op de ene locatie te koppelen aan neerslag op andere locaties. Het is hiermee een belangrijk instrument om tot maatregelen te komen met maximaal effect op depositieverlaging in natuurgebieden. Hoewel hierdoor veel informatie beschikbaar is over de toestand en trends van stikstofconcentraties en –deposities in Zeeland, kent het huidige systeem ook informatieleemtes:
------------------------	---

	- Het kunnen meten van directe (emissie)effecten op maatregelniveau Het is met de huidige meetinfrastructuur (meetpunten + model) moeilijk om directe (emissie)effecten te monitoren op maatregelniveau. De meeste meetpunten zijn gericht op het meten van de depositie en/of de luchtconcentratie en staan relatief ver van de (vermoedelijke) emissiebronnen. Naast metingen in de lucht kunnen mogelijk ook nitraatmetingen in het oppervlaktewater inzicht geven in stikstofreducties of verminderde stikstofuitspoeling op maatregelniveau. - Herkomst van de meetcorrectie Daarnaast blijkt voor Zeeland, samen met een aantal andere kustprovincies, dat als het totaal van de gemodelleerde depositieherkomsten per Natura 2000-gebied bij elkaar worden opgeteld, dit totaal lager is dan gemeten deposities. Met andere woorden, zo'n 23-35% van de deposities kan niet worden nagebootst door de huidige versie (M24) van het OPS-model. Om het model te laten aansluiten bij de metingen worden de gemodelleerde deposities gecorrigeerd, de zogenaamde 'meetcorrectie' (voorheen Ammoniak van Zee). Omdat de herkomst van deze correctie onbekend is kan er geen vertaling naar maatregelen gemaakt worden voor dit deel van de stikstofdepositie. Dit maakt sturing op reductie van stikstofdepositie voor Zeeland moeilijker. Deze informatieleemtes zorgen ervoor dat we, van de maatregelen die we nemen op emissiereductie niet goed het effect op maatregelniveau kunnen meten. Daarnaast kunnen we voor 23 – 35% van de stikstofdepositie geen maatregelen treffen, omdat we niet weten wat de herkomst is (meetcorrectie). Om hier stappen in te zetten willen we een plan van aanpak maken voor óf en hóe de stikstofmonitoring in lucht, bodem en water uitbereid kan worden ten behoeve van de informatieleemtes. Landelijk lopen verschillende trajecten voor onderzoeken. Onder andere binnen het Nationaal Kennisprogramma Stikstof (NKS) naar het meten en berekenen van stikstof. Hierbij zal aansluiting gezocht worden. Monitoring water en bodem Wat er al gebeurt: - Monitoringsstrategie vanuit de Kaderrichtlijn Water om te toetsen aan de doelen: één keer per maand wordt door het Waterschap gemeten op de fysische chemische parameter per KRW-waterlichaam. - Pilot bij boer om bodem en watergang te meten: Van juli 2025 t/m juli 2026 wordt er bij een boer op Tholen maandelijks N-mineraal (Nitraat en ammonium) gemeten op zijn percelen in de laag 0-30 en 30-60 centimeter. Dit willen we combineren met het meten van Nitraat en eventueel EC, temperatuur en ammonium in de watergang naast de percelen waar de afspoeling plaatsvindt. Het meten in de watergang moet nog worden opgezet. - Bodem Up en Schoon Water Zeeland: - o Vanuit Schoon Water Zeeland 2.0 zal bij 45 telers verdeeld over 9 regio's in Zeeland de waterkwaliteit worden gemeten voor 2 jaar in de
--	---

	periode maart t/m november. Op 9 locatie wordt ook doormiddel van passive sampling voor 6 weken de piekmomenten van gewasbescherming residuen gemeten. Doormiddel van een watercoach wordt samen met de teler gekeken hoe toekomstige overschrijdingen kunnen worden voorkomen. ○ BodemUP is 3-jarig traject waar de teler samen met een coach een BedrijfsBodemWaterPlan opstelt. Bij de deelnemende teler wordt elk najaar een n-residu metingen wordt uitgevoerd. Met als doel verminderen uit en afspoeling, verbeteren bodem en waterkwaliteit, betere nutriënten benutting, Bij BodemUP en Schoon water Zeeland 2.0 is het nu nog onzeker of de uitvoering in 2025 of 2026 zal beginnen. De subsidiebeschikking voor de projecten is binnen maar het Waterschap ondervindt problemen met de opdrachtverlening naar de uitvoerende partij. Waardoor de start uitvoering DAW-projecten vertraging op loopt. Vanuit water en bodem zijn er ook informatieleemtes in het kader van meer meten stikstof, o.a.: - Inzicht in residu in de bodem op landbouwgrond na het seizoen
Relatie lopende maatregel	Deze maatregel kan gecombineerd worden met het 'Meetnet Nitraat & Elektrische Geleidbaarheid' in Grenspark Groot Saeftinghe.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	Nieuwe maatregel, niet opgenomen in Concept Zeeuws gebiedsprogramma.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur Beter inzicht in de stikstofopgave kan ook gebruikt worden voor natuurbeleid. Stikstof is één van de drukfactoren op de natuur. Een beter inzicht van deze drukfactor draagt bij aan het aanscherpen van het beleid en maatregelen. - Stikstof Deze maatregel draagt bij aan inzicht in de stikstofopgave. Met beter inzicht kunnen passende maatregelen getroffen worden en kan het effect beter gemeten worden. - Water (KaderRichtlijn Water) Onderdeel van de maatregel is meer meten van stikstof in water en bodem. Dit geeft meer inzicht in waar stikstof zich bevindt, bijv. in oppervlaktewater. Dat kan leiden tot nieuwe maatregelen die bijdragen aan de KRW-doelstellingen. - Zoet water: ook voor de zoetwaterbeschikbaarheid is het van belang dat de kwaliteit goed is. Bovendien kan meer inzicht in de aanwezigheid van stikstof in bodem en water leiden tot maatregelen in het gebruik van zoetwater.
--------------------------	--

	- Landbouw: Meer inzicht in de aanwezigheid van stikstof in lucht, water en bodem helpt in het treffen van passende maatregelen in de landbouw om de stikstofemissie te reduceren.
Meekoppelkansen	In de inventarisatiefase wordt nagedacht over de meekoppelkansen van deze maatregel. Dit kan mogelijk gaan om koppelkansen met informatieleemtes vanuit natuurmonitoring.
Onderbouwing of relatie andere programma's	Monitoringsprogramma's Water, ook van het Waterschap Kaderrichtlijn Water Zeeuws Milieuprogramma Schone Lucht Akkoord

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Provincie Zeeland: trekker van het proces via projectleider en eindverantwoordelijk voor het opleveren van plan van aanpak. De andere partijen denken mee in het proces en brengen specifieke expertise over stikstofmonitoring (kennis- en onderzoeksinstellingen) en of verdieping in de problematiek. De keuze voor een specifieke kennis- en onderzoeksinstelling wordt nader bepaald in de inventarisatiefase. Naast de landelijke instituten wordt hierbij ook specifiek gedacht aan lokale kennisinstituten zoals de (lectoraten van de) HZ University of Applied Sciences, Joint Research Center Zeeland en/of Delta Climate Center. Ook wordt gekeken naar partijen die inhoudelijk kunnen bijdragen zoals de Rusthoeve en Delphy. Gezien het onderdeel water en bodem wordt ook het Waterschap betrokken. De rol en verantwoordelijkheden van de partijen is bij indiening van deze maatregel nog niet besproken of onderschreven. In de inventarisatiefase van de maatregel wordt verkend welke partijen op welke manier kunnen bijdragen aan het project.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Het starten met het opstellen van een plan van aanpak vereist geen procedures of besluitvormingsmomenten.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	- Participatie kustprovincies uitkomsten Ammoniak van zee: vervolg met RIVM. - IPO werkgroep provinciale monitoring LG voor monitoren effecten maatregelen. - In de inventarisatie te bepalen deelname van partijen

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Financiering voor interne fte en/of inhuur voor het opstellen van een plan van aanpak. Uitvoering is een vervolgstap.
--------------	---

Dekkingsvoorstel	Rijk of Provincie vanuit verschillende beleidssectoren: water, landbouw en stikstof.
Risico's en beheersmaatregelen	Risico: Het niet kunnen krijgen van interne en/of externe capaciteit. Beheersmaatregel: Het vrijmaken van capaciteit of middelen voor inhuur intern of evt. bij deelnemende partijen. Risico: Het niet kunnen krijgen van voldoende kwalificerende capaciteit. Beheersmaatregel: Het aanbieden van een opleiding.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Het doel van de maatregel is het opstellen van een plan van aanpak ten behoeve van invulling van de informatieleemtes, evt. gevolgd door uitvoering. Het plan van aanpak wordt projectmatig uitgevoerd en begeleid door een interne (of mogelijk externe) projectleider. Het is het van belang dat de juiste expertise betrokken wordt om de gestelde vragen te kunnen beantwoorden. Het plan van aanpak wordt om die reden uitgewerkt door een projectgroep bestaande uit de projectleider aangevuld met collega's van de Provincie Zeeland met expertise op lucht, water & bodem. De projectleider levert in samenwerking met de partners een rapport op met daarin een plan van aanpak voor het invullen van de informatieleemten. Het opstellen van het plan van aanpak bestaat twee hoofdfases. <u>Fase 1: Inventarisatiefase</u> Allereerst wordt geïnventariseerd welke informatieleemtes er zijn en in hoeverre bestaande monitoringsprogramma's kunnen bijdragen aan het vullen van deze leemtes. De inventarisatie richt zich concreet op de volgende vragen: • Welke informatieleemtes zijn er (naast de uit 2 eerdergenoemde punten)? • Hoe ziet het huidige stikstofmeetnet eruit? ○ Op welke locaties wordt er gemeten, welke chemische componenten worden er bepaald (bv: ammoniak, ammonium, nitraat, stikstofoxiden), welke type gegevens worden verzameld (bv: luchtconcentraties, droge of natte deposities) en hoe frequent wordt er gemeten? Ook denkend aan satellietgegevens. • Welke onderzoeken lopen er al en hoe kunnen deze bijdragen? • Hoe kan het uitbreiden van het stikstofmeetnet bijdragen aan de informatieleemtes, zoals o.a. beschreven in punt 2? • Welke informatie hebben we al in huis om deze vragen te kunnen beantwoorden? Welke informatie ontbreekt en moet extern worden ingekocht? <i>Resultaat fase 1</i>
--------	--

	De inventarisatiefase wordt afgerond middels de oplevering van een tussenrapportage waarin de scope en de vraagstelling voor het plan van aanpak wordt beschreven. <u>Fase 2: Planvormingsfase</u> In de planvormingsfase wordt op basis van de inventarisatie het plan van aanpak geschreven. Externe partijen denken mee en leveren informatie en expertise aan. De projectgroep komt tot een plan van aanpak voor het invullen van de informatieleemtes. Dit kan bijvoorbeeld door een uitbereidingsplan van het stikstofmeetnet. In dat geval kunnen onderdelen van het plan van aanpak zijn: - Concrete aanbevelingen met locaties, instrumenten en een kosten-baten analyse. Kennis en scope over het huidige meetnet is intern aanwezig. Kennis over instrumenten moet waarschijnlijk extern worden ingewonnen. Hiervoor zal een samenwerking met stakeholders en/of kennisinstituten (zie punt 4) worden opgezet aan het begin van de planvormingsfase. - Scenario's met bijbehorende kostenafweging. De scenario's variëren van een zeer uitgebreid meetnet met hoogwaardige metingen tegen relatief hoge kosten tot een kostenefficiënt meetnet die inzicht geeft in de hoogstnodige informatiebehoeften. Daarnaast wordt van de voorgestelde locaties ook een inschatting worden gemaakt van haalbaarheid. Hiertoe dienen de beoogde locaties te worden afgestemd met stakeholders. Stakeholders kunnen bijvoorbeeld natuurbeheerders of landeigenaren zijn, of deelnemers aan bronmaatregelprogramma's die worden gemonitord. Dit is afhankelijk van de in de inventarisatiefase bepaalde scope. <i>Resultaat fase 2</i> De planvormingsfase wordt afgerond met de oplevering van het plan van aanpak voor invulling van de informatieleemtes. <u>Monitoring maatregel</u> De oplevering van het plan van aanpak zal het meetbare resultaat zijn van de maatregel. Voor dat dit einddoel gerealiseerd is worden tussenproducten afgerond zoals de inventarisatie.												
Planning met mijlpalen en afronding	De geschatte planning is binnen 18 maanden tot een plan van aanpak te komen voor de 'Optimalisatie van de stikstofmetingen'. Dit is verdeeld over de inventarisatie- en planvormingsfase in de volgende blokken. <table><tr><td>Maand</td><td>1-6</td><td>6-12</td><td>12-18</td></tr><tr><td>Inventariseren</td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>Planvorming</td><td></td><td></td><td></td></tr></table>	Maand	1-6	6-12	12-18	Inventariseren				Planvorming			
Maand	1-6	6-12	12-18										
Inventariseren													
Planvorming													
Gesteld staan voor realisatie	Extra capaciteit is nodig in de vorm van een projectleider. Deze zal een intern team opzetten/leiden en contacten leggen met externe partijen. Deze zal ook werk uitvoeren binnen de inventarisatie- en planvormingsfase.												

	Verder zullen uren vrijgemaakt moeten worden bij interne medewerkers om bij te dragen aan de uitvoering van deze maatregel.
--	---

M2: Uitbreiding slim real-time meetnetwerk

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Uitbreiding slim real-time meetnetwerk
Deelnemende partijen	Provincie Zeeland Waterschap Scheldestromen
Gebied /locaties	Uitbreiding over gehele provincie
Samenvatting	In het concept gebiedsprogramma en de daaruit vloeiende koplopermaatregel is de maatregel gerold om een slim real-time meetnetwerk aan te leggen in het Grenspark Groot Saeftinghe om structureel inzicht te krijgen in de zoet-zout verhoudingen in het oppervlaktewatersysteem. Dit format beschrijft de maatregel om het meetnetwerk op te schalen naar de hele provincie en daarbij ook andere kwaliteitsparameters mee te nemen, zoals stikstof.
Plan of project?	Project

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	Samen leren om samen beter te beheren, is één van de leidende principes die gehanteerd wordt in het Zeeuws Deltaplan Zoet Water. Momenteel worden er door ongeveer 200 deelnemers handmatig (d.m.v. een applicatie elektrische geleidbaarheidsmetingen (EC) de zoet-zout verhoudingen van het oppervlaktewater in Zeeland in kaart gebracht. Ondanks deze inspanningen wil Zeeland naar een structureel meetsysteem waar continuummetingen worden uitgevoerd, het voorstel hiervoor wordt uitgewerkt in dit format. Deze maatregel heeft geen direct doelbereik tot gevolg, maar is ondersteunend aan de maatregelen die wel doelbereik tot gevolg hebben. Dat maakt deze maatregel een onmisbare schakel ten opzichte van het geheel. Eén van de redenen om deze maatregel op te nemen in het Programma Landelijk gebied is omdat er nu en in de toekomst onvoldoende rivierwater beschikbaar is voor de verziltende kustgebieden en om de oprukkende verzilting tegendruk te geven (zie brief water en bodem sturend). Ook de stijgende zeespiegel leidt tot meer kwel vanuit de ondergrond. Met andere woorden, de verzilting wordt de komende jaren erger en erger. De Provincie Zeeland en het waterschap Scheldestromen willen grip houden op de verzilting en inzicht houden op de veranderingen door de jaren heen.
------------------------	---

	Ten tweede is het van belang om zicht te krijgen op de zoet-zout verhoudingen in de haarvaten van het Zeeuwse watersysteem. De verschillen zijn lokaal enorm en soms moeilijk te verklaren. De gebruikers (voornamelijk agrarisch gebruik) van de gronden moeten zich bewust worden van deze situatie, zodat men adequaat kan handelen om een volhoudbare landbouw te bewerkstelligen. Ten derde is er een duidelijke link met de andere maatregelen (aanpassingen in aan het Zeeuwse watersysteem/onderlegger) die worden voorgesteld. Met dit meetwerk kunnen we prioriteren welke maatregel waar het meest effect heeft en kan de effectiviteit worden aangetoond van een maatregel of dat de maatregel juist niet de verwachte werking heeft. Niet alleen EC metingen zijn van belang, andere waterkwaliteitsparameters zoals nitraat (mogelijkheid N-totaal wordt verkend) kunnen gelijk worden meegenomen in dit netwerk (doelen KaderRichtlijn Water), zodat er een nauwkeurig beeld ontstaat van het oppervlaktewatersysteem in Zeeland. De metingen worden real-time ontsloten en zijn vanaf het bureau te raadplegen. Dit zorgt voor meer grip op de kwaliteit van het oppervlaktewatersysteem. Om een volhoudbare landbouw de komende 50 tot 100 jaar in Zeeland te behouden en keuzes te maken voor prioriteit én effectiviteit van andere maatregelen is data nodig. Door deze data als midden-overheden te leveren aan de gebruikers van het watersysteem worden handvatten meegegeven waarop agrarische ondernemers, industrieën en terrein beherende organisaties hun doelen kunnen afstemmen.
Relatie lopende maatregel	De maatregel is een vervolg op de maatregel opgenomen in de koplopermaatregelen waar een start is gemaakt met het slim real-time meetnetwerk in het grenspark Groot Saeftinghe.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	In het Grenspark wordt alleen gebruik gemaakt van EC-meters. Om ook inzicht te krijgen (real-time) in de waterkwaliteit vanuit de KRW kan in de opschaling ook gekeken worden of waterkwaliteitsparameters zoals N-totaal meegenomen kunnen worden.

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	- Natuur: het geeft natuurbeheerders de mogelijkheid om inzicht te krijgen in de oppervlaktewater kwaliteit
--------------------------	--

	- Stikstof: door ook andere parameters te meten krijgen we een beter inzicht in het stikstofgehalte in het oppervlaktewater systeem en kunnen we fluctuaties en/of de resultaten van getroffen maatregelen beter monitoren. - Water (KaderRichtlijn Water): de kwaliteit van KRW-oppervlaktewateren en het gekoppelde watersysteem kan beter gemonitord worden om zo ook de resultaten van getroffen maatregelen te kunnen monitoren. - Klimaatadaptatie: n.v.t. - Zoet water: de EC-waarde van het oppervlaktewatersysteem kan real-time gemonitord worden om zo kennis op te bouwen over het huidige systeem en toenemende verzilting (i.c.m. verdroging). Verder geeft het de mogelijkheid om maatregelen te treffen om zoet en zout van elkaar te scheiden en aanpassingen in het watersysteem hiervoor te doen. - Landbouw: het geeft agrariërs de mogelijkheid de EC-waarde in de buurt in de gaten te houden/.
Meekoppelkansen	n.v.t.
Onderbouwing of relatie andere programma's	n.v.t.

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	Provincie Zeeland: trekker project Waterschap Scheldestromen: uitvoering van het project
Afgeronde procedures en besluitvorming	1. Projectplan opstellen 2. Besluit tot deelname aan het project 3. Samenwerkingsovereenkomst tussen waterschap en Provincie. 4. Kiezen van strategische meetpunten en meetapparatuur, rekening houdend met de eigenaren van de sloten. 5. Plaatsen van de meetapparatuur op kleine schaal in het Grenspark Groot Saeftinge, eerst project zoete stuw daarna grenspark breed en daarna opschaling Zeeland breed. 6. Opschaling 7. Data interpretatie
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Momenteel worden er door ongeveer 200 deelnemers handmatig (d.m.v. een applicatie EC metingen) de zoet-zout verhoudingen van het oppervlaktewater in Zeeland in kaart gebracht. Ondanks deze inspanningen wil Zeeland naar een structureel meetsysteem waar continu metingen worden uitgevoerd. Deze 200 deelnemers hebben de waarde van de verzamelde data aangetoond en zien zelf de waarde ervan in.

	Door het meetwerk te ontsluiten in een digitale tool biedt het de mogelijkheid aan agrariërs, natuurbeheerders e.a. betrokken organisaties om het oppervlaktewater rondom hun percelen te monitoren.
--	--

5. Financiën en risico's

Kostenraming	€ 3.500,- per meetlocatie inclusief dashboard, plaatsen en de interpretatie van de data e.d.1.000 meetlocaties door Zeeland Plusminus € 3.500.000,- Beheer en onderhoud (10 jaar, 1FTE) = plusminus € 1.000.000,-
Dekkingsvoorstel	n.t.b.
Risico's en beheersmaatregelen	1. Meetsensoren in storing/veel onderhoud -> gedegen en bewezen sensorengebruiken 2. Onbruikbare data -> goede inrichting aan de voorkant van het project 3. Verliezen van connectiviteit -> gebruik van Long Range (LoRa) netwerk

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	1. Projectplan opstellen 2. Besluit tot deelname aan het project 3. Samenwerkingsovereenkomst tussen waterschap en provincie 4. Kiezen van strategische meetpunten en meetapparatuur, rekening houdende met de eigenaren van de sloten 5. Plaatsen van de meetapparatuur kleine Schaal 6. Opschaling 7. Data interpretatie Evaluëren hoe het meetsysteem werkt en waar de verbeterpunten liggen. Het gebiedsprogramma is een iteratiefproces en dit project ook.
Planning met mijlpalen en afronding	1. Projectplan opstellen 2. Besluit tot deelname aan het project 3. Samenwerkingsovereenkomst tussen waterschap en provincie 4. Kiezen van strategische meetpunten en meetapparatuur, rekening houdende met de eigenaren van de sloten.
Gesteld staan voor realisatie	Het onderhoud en monitoren van het systeem is gemoeid met kosten en bezetting. Dit moet nader uitgewerkt worden.

M3: Uitbreiding natuurmonitoring en effectiviteit maatregelen

1. Algemene informatie aanvraag

Naam	Uitbreiding natuurmonitoring en effectiviteit maatregelen
------	---

Deelnemende partijen	De monitoring wordt grotendeels uitgevoerd via de Provincie Zeeland. Daarnaast zijn betrokken: Soorten organisaties, Ecologische bureaus, Terreinbeheerders en het Waterschap Scheldestromen. Er moet nog uitgezocht worden of er voor de uitvoering financiën van andere partijen nodig is. Voorlopig wordt uitgegaan van enkel financiering vanuit de Provincie voor het verlenen van opdrachten aan externe partijen.
Gebied /locaties	Binnen Natuur Netwerk Zeeland (NNZ); Buiten NNZ: locaties met maatregelen en referentie gebieden
Samenvatting	Voor de natuurmonitoring wordt gebruik gemaakt van meetnetten. Er is behoefte aan een uitbreiding van de natuurmonitoring, en daarmee de meetnetten om: - Het Programma Landelijk Gebied te monitoren; - De koplopermaatregelen te kunnen monitoren; - Om invulling te geven aan diverse wensen / uitbreidingen op het gebied van natuurmonitoring t.a.v. de beleidsdoelen Voor het evalueren van de doelen en de maatregelen van het Programma Landelijk Gebied en de koplopermaatregelen is een monitoringsplan nodig. Er moet in beeld gebracht worden wat er nodig is vanuit het monitoringsplan. Op basis daarvan kunnen er meetnetten worden uitgebreid en opgezet. Met de gegevens uit deze meetnetten kunnen dan weer evaluaties uitgevoerd worden. De uitbreiding van de meetnetten is ook voor andere onderwerpen noodzakelijk. Bijvoorbeeld ten behoeve van de trendbepalingen van flora en fauna soorten in Zeeland, maar ook op het vlak van abiotisch condities is nog veel te wensen. Daarnaast is de wens om te kijken of er meer gemonitord kan worden ten aanzien van de effectiviteit van maatregelen. Daarvoor is meer gerichte monitoring nodig.
Plan of project?	Plan

2. Beschrijving maatregel

Beschrijving maatregel	De monitoring van natuurdoelen en effectiviteit van de maatregelen uit het Programma Landelijk Gebied zal uitgebreid worden ten behoeve van evaluatie en bijsturing van het Zeeuwse gebiedsprogramma. Deze uitbreiding heeft betrekking op een divers aantal onderdelen van de keten van monitoring. Onder de keten van monitoring wordt verstaan het totaal van veldwerk tot rapportage waar ook dataverwerking, informatieverwerking en analyses onderdeel van zijn. Onderwerpen die hier onder vallen zijn onder andere: - Uitbreiding van de monitoring van diverse soortgroepen (flora en fauna) ten behoeve van trends en effectiviteit monitoring (biodiversiteit). - Uitbreiding van de monitoring van de hydrologische situatie en eventueel andere abiotische condities
------------------------	---

	- Uitbreiding van de monitoring vanuit het Verbeterprogramma VHR monitoring voor doelbereik, omgevingscondities en maatregelen - Onderzoeken wat er aan innovatieve maatregelen mogelijk is. Gekeken naar het Programma Landelijk Gebied en trajecten zoals de gebiedenaanpak moet de monitoring uitgebreid en ingericht worden op het kunnen evalueren van de doelen uit het Programma en het monitoren van maatregelen en effectiviteit van maatregelen. De huidige meetnetten zijn daar vaak niet voldoende voor ingericht of niet uitgebreid genoeg en dus zijn er extra meetpunten of hele nieuwe meetnetten nodig. De informatiebehoefte moet goed in beeld worden gebracht alvorens er een uitbreiding van de meetnetten gerealiseerd kan worden zodat er ook gericht gemeten kan worden.
Relatie lopende maatregel	Sluit aan bij bestaande monitoring bijvoorbeeld vanuit N2000 en ANLB beleid Monitoring grondwater; Programma Natuur
Eventuele wijzigingen ten opzichte van het concept gebiedsprogramma	

3. Bijdrage aan de opgave en meekoppelkansen

Bijdragen aan de opgaven	Monitoring moet vooral inzicht geven de effectiviteit van maatregelen en ten aanzien van de doelen. – Natuur: het verbeteren en uitbreiden van de natuurmonitoring stelt ons in staat om te evalueren en beoordelen in hoeverre de getroffen maatregelen leiden tot het bereiken van de gestelde doelen voor natuur - Stikstof: het verbeteren en uitbreiden van de natuurmonitoring stelt ons in staat om te evalueren en beoordelen in hoeverre de getroffen maatregelen leiden tot het bereiken van de gestelde doelen voor stikstof. - Water (Kaderrichtlijn Water): het verbeteren en uitbreiden van de natuurmonitoring stelt ons in staat om te evalueren en beoordelen in hoeverre de getroffen maatregelen leiden tot het bereiken van de KRW-doelen. - Klimaatadaptatie: nvt. - Zoet water: nvt. - Landbouw: nvt.
Meekoppelkansen	Er zijn meekoppelkansen vanuit lopende trajecten als Verbeterprogramma VHR monitoring, ANLB uitbreidingen en vanuit bestaande meetnetten.

	Daarnaast is er een relatie met KRW monitoring en maatregelen (Programma natuur) met hydrologisch onderzoek.
Onderbouwing of relatie andere programma's	Er is een relatie met natuurherstelmaatregelen / Programma natuur waar ook maatregelen genomen worden ten aanzien van natuurkwaliteit en onderzoeken gerelateerd aan monitoring. Ook zit er een relatie met de maatregelen over Stikstof monitoring en grondwater monitoring.

4. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	IPO/LVVN waar het landelijk afspraken over monitoring betreft ook ten aanzien van de gewenste uitbreiding van VHR monitoring Provincie is voornamelijk verantwoordelijk voor de natuurmonitoring en de uitvoering ervan. Provincie geeft opdrachten, voor het opstellen van meetnet en uitvoering ervan. Terreinbeheerders zijn vaak eigenaar van natuurgebieden en nodig in de afstemming.
Afgeronde procedures en besluitvorming	Bestaande natuurmonitoringsplan tot 2025
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	Bij het opstellen van monitoringsplannen worden terreinbeheerders betrokken waar het binnen hun eigendom is. Organisaties zoals soorten-organisaties of Stichting Landschapsbeheer Zeeland die veel aan monitoring doen zijn van belang.

5. Financiën en risico's

Kostenraming	Globale inschatting van de totale kosten aan natuurmonitoring (inclusief de uitbreiding) liggen rond de €1,4 miljoen per jaar.
Dekkingsvoorstel	Momenteel wordt dit grotendeels uit eigen middelen betaald waaronder Natura 2000-budget. Uitbreidingen van meetnetten moeten extra gefinancierd worden. Vanuit uitbreiding ANLB Vanuit Verbeterprogramma VHR monitoring (via LVVN)
Risico's en beheersmaatregelen	Risico: Het niet kunnen krijgen van interne en/of externe capaciteit. Beheersmaatregel: Vrijmaken / uitbesteden Risico: Het niet kunnen krijgen van voldoende kwalificerende capaciteit. Beheersmaatregel: Opleiden.

6. Aanpak met planning en mijlpalen

Aanpak	Voor het Programma Landelijk Gebied en de koplopermaatregelen wordt een monitoringsplan opgesteld. Hierin worden de verschillende vraagstukken naast elkaar gelegd en gekeken wat er aan extra monitoring gedaan moet worden.
--------	---

	Er is afstemming met de bestaande natuur monitoring, monitoring vanuit KRW, monitoring van Agrarisch natuurbeheer. Ook wordt er gekeken naar wensen vanuit de gebieden aanpak waar monitoringvraagstukken spelen die kunnen aansluiten op de effectiviteit van maatregelen. Monitoring van de maatregelen en de effectiviteit van de maatregelen ten aanzien van de doelen moeten bepaald worden aan de hand van de uit te voeren maatregelen en krijgen plek in het monitoringsplan. Daarnaast loopt er een traject met het landelijke Verbeterprogramma VHR monitoring waar ook suggesties voor uitbreidingen van meetnetten naar voren zullen komen en wensen ten behoeve van het bepalen van kwaliteit en doelbereik waar eerder niet naar gekeken werd.
Planning met mijlpalen en afronding	Opstellen monitoringsplan Programma Landelijk Gebied, in beeld brengen benodigde monitoring voor de (koplopers)maatregelen. Uitschrijven van de monitoring in meetnetten en aanbesteden van de gewenste uitbreidingen of nieuwe meetnetten.
Gesteld staan voor realisatie	Natuur en stikstof monitoring wordt opgepakt in het team Natuurbeheer, Ontwikkeling, Monitoring en Soorten (subteam monitoring) in samenwerking met de collega's van het Programma Landelijk Gebied. Er dient nog wel een vacature ingevuld te worden om capaciteit binnen het team beschikbaar te hebben. Het monitoringsplan voor natuurmonitoring wordt in 2025 afgerond. Het monitoringsplan voor het Programma Landelijk Gebied en de koplopermaatregelen in 2026. Idealiter wordt het plan intern opgesteld in samenwerking met deskundigen. Bij capaciteit gebrek zal het worden uitbesteed. Uitbreiding en nieuwe meetnetten worden uitbesteed aan externe partijen.